

ตราประจำจังหวัดชลบุรี

เป็นรูปภูเขาอยู่ริมทะเล ภูเขานั้นหมายถึง เขาสามมุก
ซึ่งเป็นที่ตั้งศาลเจ้าอันศักดิ์สิทธิ์ คือ ศาลเจ้าแม่เขาสามมุก
เป็นปูชนียสถานที่สำคัญ เป็นสัญลักษณ์ของชลบุรี

ไข่นุ้ยพะยอม
ภาณุพงศ์

BK 0057673

2 ๒๕๕๖ 2545

150245

คำขวัญจังหวัดชลบุรี

ทะเลงาม ข้าวหลามอร่อย อ้อยหวาน

จักสานดี ประเพณีวิ่งควาย

คำนำ

จังหวัดชลบุรี เป็นจังหวัดที่มีความสำคัญในระดับประเทศทุก ๆ ด้าน ทั้งด้าน เศรษฐกิจ การเมือง สังคม แหล่งอุตสาหกรรม ท่าเรือน้ำลึก การเกษตร การประมง ฯลฯ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ จังหวัดชลบุรี มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปกรรม และ ประวัติศาสตร์อยู่มากมาย ทั้งชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ และมีวัฒนธรรมร่วมกับสมัยทวารวดี ลพบุรี ในแถบชลบุรี และพนัสนิคม และมีหลักฐานทางศิลปกรรมที่ปรากฏศิลปะสมัยอยุธยา อยู่ในสถาปัตยกรรมหลายแห่ง จนถึงความรุ่งเรือง ศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ ที่ปรากฏ อยู่ทั่วไปในจังหวัดชลบุรี ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรมฝาผนัง อันทรงคุณค่าที่วัดใหญ่อินทาราม วัดอ่างศิลา วัดเสม็ด วัดราษฎร์บำรุง หรือพระราชฐานอันมีชื่อเสียงอย่างเช่น พระจุฑาธุช-ราชฐาน ณ เกาะสีชัง ปากอ่าวไทย ความเจริญทางเศรษฐกิจ และการมีทรัพยากรอันเป็น แหล่งท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และศิลปกรรม มากมายนี้เอง ส่งผลให้จังหวัด ชลบุรี สามารถเจริญเติบโตทางด้านการท่องเที่ยวมาโดยตลอด ตัวเลขนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศได้หลั่งไหลเข้ามาเที่ยวจังหวัดชลบุรีเพิ่มมากขึ้นทุกปี

ข้อมูลได้จากการร่วมศึกษาสำรวจกับศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดชลบุรี และการ ร่วมสำรวจในปี พ.ศ. ๒๕๓๐-๓๔ กับ ผ.ศ.มารุต อัมรานนท์ ในนามทุนของหน่วยอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดชลบุรี

งานชิ้นนี้เป็นโครงการศึกษาสำรวจแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปกรรมประวัติศาสตร์ จังหวัดชลบุรี โดยทุนสนับสนุนจากโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ของมหาวิทยาลัยบูรพา เพื่อเผยแพร่ผลงานด้านวิชาการให้แพร่หลาย เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาวิชาการและส่งเสริม ด้านข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของชลบุรีสืบไป

๙ Bk๐๐5๔673

(สมาน สรรพศรี)

ผู้ทรงคุณวุฒิ

คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดชลบุรี

อาจารย์คณะศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยบูรพา

๑๑๕-๑๓๐๔

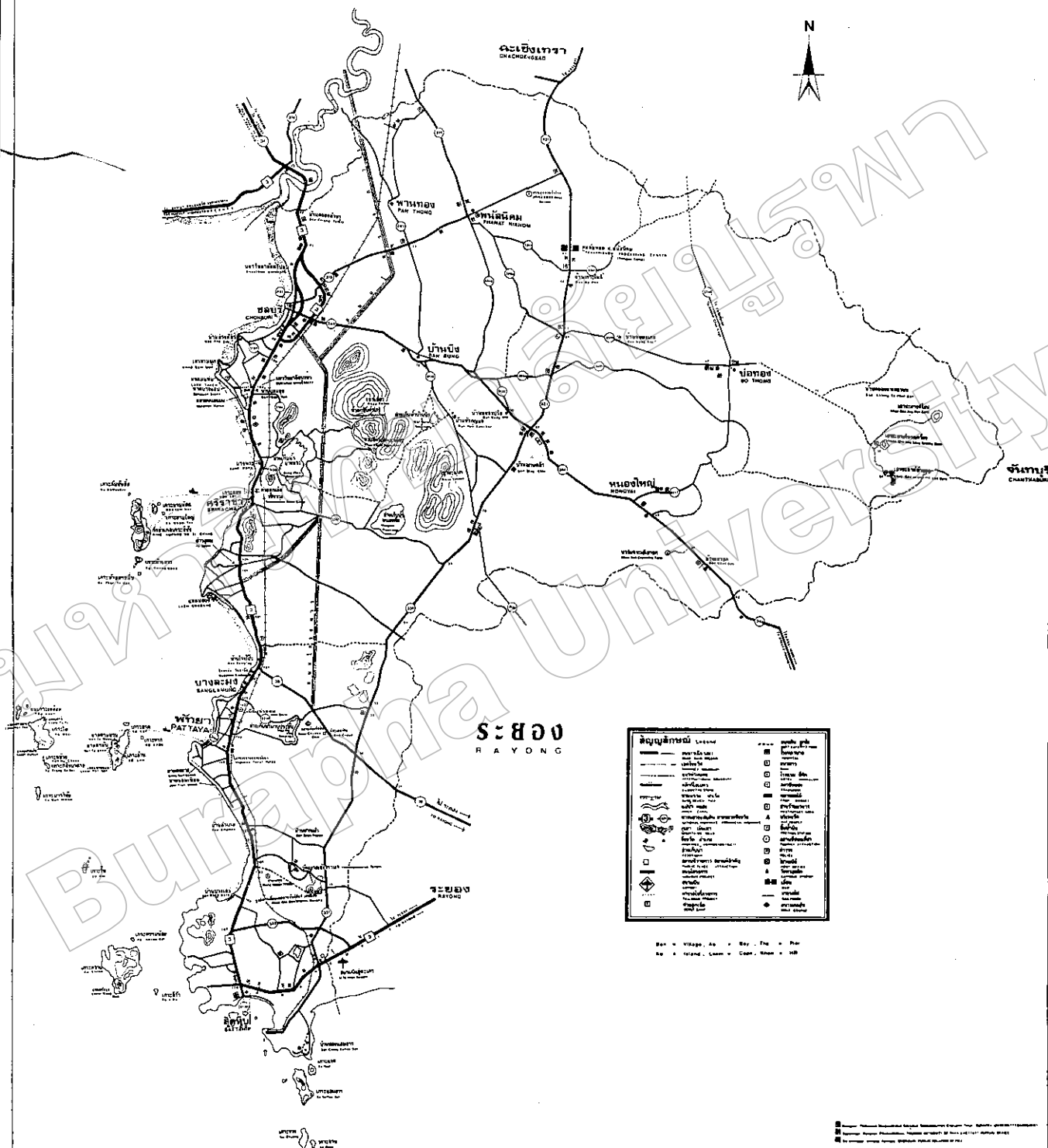
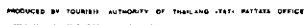
๕ ๒๙๕ ก

๗๑๐

สารบัญ

หน้า

บทที่ 1	ประวัติสังเขปของจังหวัดชลบุรี	5
	ประวัติความเป็นมาของจังหวัดชลบุรี	5
	อารยธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์	6
	สมัยทวารวดี	6
	สมัยลพบุรี	8
	สมัยสุโขทัย	8
	สมัยอยุธยา	9
	สมัยธนบุรี	9
บทที่ 2	ชุมชนโบราณในท้องที่จังหวัดชลบุรี	11
	โคกพนมดี	11
	ถ้ำเขาชะอาง	11
	เมืองพระรถ	12
	เมืองพญาเร	13
	เมืองศรีพะโล	14
บทที่ 3	แหล่งศิลปกรรมที่มีคุณค่าทางศิลปกรรมและประวัติศาสตร์จังหวัดชลบุรี	15
3.1	แหล่งศิลปกรรมสถาปัตยกรรมประเภทวัด	15
	วัดใหญ่อินทาราม	16
	วัดราชบุรณาราม	22
	วัดตันสน	26
	วัดอ่างศิลา	31
	วัดเสม็ด	35
	วัดเขาบางทราย	39
	วัดญาณสังวราราม	41
	จิตภาวันวิทยาลัย	43
	วัดไต้ต้นลาน	44
	วัดโบสถ์	46
	มณฑปพระพุทธบาทวัดบางพระวรวิหาร	48
	อุโบสถเก่าวัดบางเบิ่ง	49
	อุโบสถเก่าวัดตาลล้อม	51
	พระมหามณฑปพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร	53
	ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง	54
	วัดสวนตาล	55
	ศาลาพิงธรรม	55
3.2	แหล่งศิลปกรรมสถาปัตยกรรมประเภทวังและอาคารราชการ	57
	พระจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชัง	57
	ตึกมหาราชและตึกราชินี	59
	ศาลากลางและศาล	59
	หอพระพุทธสิหังค์	60
	โรงพยาบาลสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์	61
3.3	ศิลปวัตถุที่มีคุณค่าทางศิลปกรรมและประวัติศาสตร์	63
	พระพนัสบดี	64
	หลวงพ่อด้วง วัดหัวถนน	65
	พระพุทธมิ่งมงคลนิมิตต์ วัดธรรมนิมิตต์	67

บทที่ 1

ประวัติสังเขปของจังหวัดชลบุรี

จังหวัดชลบุรีตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลด้านทิศตะวันออกของอ่าวไทย มีพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดอื่น ๆ คือ

ทิศเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ ติดต่อกับจังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้ติดต่อกับจังหวัดระยอง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับชายฝั่งทะเลของอ่าวไทย

จังหวัดชลบุรีแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองชลบุรี อำเภอพานทอง อำเภอพนสนิมคม อำเภอหนองใหญ่ อำเภอบ้านบึง อำเภอบ่อทอง อำเภอศรีราชา อำเภอบางละมุง อำเภอสัตหีบ และอำเภอเกาะสีชัง

ลักษณะภูมิประเทศทิศเหนือเป็นที่ราบมีลำน้ำพานทองซึ่งเป็นสาขาของลำน้ำบางปะกงไหลผ่านในท้องที่อำเภอพนสนิมคมและอำเภopanทอง เป็นระยะทางยาวประมาณ 25 กิโลเมตร

อาชีพของประชากร ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาและทำไร่ในพื้นที่ส่วนที่เป็นดอนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเรื่อยลงมาถึงตะวันออกเฉียงใต้เป็นที่เนินและภูเขาซึ่งแต่เดิมมีสภาพเป็นป่าไม้เบญจพรรณแต่ปัจจุบันได้กลายเป็นพื้นที่โล่งใช้เพาะปลูกพืชไร่จำพวกมันสำปะหลังและอ้อย สำหรับใช้ทำน้ำตาลเป็นหลักในพื้นที่ อำเภอบ้านบึง อำเภอบ่อทอง อำเภอหนองใหญ่ บางส่วนของอำเภอศรีราชาและอำเภอบางละมุงส่วนทางด้านทิศตะวันตกเป็นพื้นที่ชายฝั่งทะเลยาวจากเหนือจรดใต้ ซึ่งเป็นที่ตั้งของอำเภอ 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองชลบุรี อำเภอศรีราชา อำเภอบางละมุง อำเภอสัตหีบ และอำเภอเกาะสีชัง ประชากรที่อาศัยอยู่ทางชายทะเลแถบนี้ประกอบอาชีพประมงและค้าขายส่วนกลุ่มที่อาศัยตอนในห่างจากชายฝั่งทะเลเข้าไปประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าวและทำไร่

ประวัติความเป็นมาของจังหวัดชลบุรี

ชลบุรีเป็นชุมชนที่มีความเป็นมาที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของภาคตะวันออกโดยมีอารยธรรมความเจริญของมนุษย์ที่ได้สืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานานนับพันปีแบ่งออกได้เป็นหลายยุคหลายสมัยด้วยกันดังปรากฏจากร่องรอยหลักฐานที่เหลือเอาไว้ให้เราศึกษาค้นคว้าได้อย่างชัดเจนหลายแหล่งด้วยกัน อารยธรรมเหล่านี้สามารถแยกกล่าวตามอายุความเป็นมาที่เก่าแก่ตามลำดับโดยจำแนกจากหลักฐานทางศิลปะและโบราณวัตถุที่ค้นพบได้ดังนี้ คือ

อารยธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์

อารยธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยนั้นแต่เดิมมิได้ปรากฏหลักฐาน ร่องรอยอยู่แถบภาคตะวันออกเฉียงใต้ ต่อมาเมื่อประมาณสิบกว่าปีที่ผ่านมาได้มีการสำรวจค้นพบร่องรอยของอารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์ขึ้นที่บ้านโคกพนมดีตำบลท่าข้ามอำเภอพนสนธิคมและระยะต่อมาได้มีการสำรวจขุดค้นเพื่อหาหลักฐานเป็นโครงการร่วมระหว่างวิทยาลัยครูและเซเทรากับภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ในการขุดค้นครั้งนี้ ได้พบร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ นับตั้งแต่เศษภาชนะดินเผา ขวานหินขัด ลูกปัดที่ทำจากหินหรือกระดูกสัตว์ กำไลหิน หินบด หินลับเครื่องมือและเปลือกหอยจำนวนมากมาย¹ และที่สำคัญที่สุดก็คือ ได้พบโครงกระดูกของมนุษย์ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของอารยธรรมเหล่านั้นรวมอยู่ด้วยอีกจำนวนหนึ่ง เป็นหลักฐานกลุ่มแรกที่พอจะทำให้เรากล่าวได้ว่า บริเวณแถบนั้นได้เคยเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ในอารยธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์มาแล้ว ส่วนหลักฐานข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งขุดค้นได้ในครั้งนี้ ผลจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับวัตถุต่าง ๆ ที่พบจากแหล่งอื่น ๆ ของประเทศไทย ก็สันนิษฐานได้ว่าเป็นอารยธรรมของมนุษย์ในยุคหินใหม่และขณะเดียวกันก็ยังได้มีการค้นพบร่องรอยของภาชนะดินเผาแบบเดียวกันกับที่บ้านโคกพนมดีอีกในถ้ำเขาชะอางในท้องที่อำเภอบ่อทอง ต่อมาทางกองโบราณคดีกรมศิลปากรก็ได้มีการขุดค้นพบหลักฐานกว้างขวางออกไปอีกทั้งที่บ้านโคกพนมดีและบริเวณอื่น ๆ ทั้งในท้องที่อำเภอพนสนธิคมและอำเภอบ่อทอง ต่อมาหลักฐานที่ขุดพบนี้ยังได้ร่องรอยที่กว้างขวางออกไปอีกและบางส่วนได้แสดงถึงความสัมพันธ์กับวัตถุที่ค้นพบในแหล่งอื่น ๆ ของท้องที่จังหวัดชลบุรีอีกด้วย ซึ่งคงต้องอาศัยระยะเวลาสำหรับการศึกษารายละเอียดต่าง ๆ ต่อไปอีกสักระยะหนึ่ง

สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16)

อารยธรรมสมัยทวารวดีได้มีการค้นพบหลักฐานต่าง ๆ ร่องรอยของชุมชน ศิลปสถาปัตยกรรมกระจายอยู่หลายแห่งในภาคตะวันออกเฉียงใต้ในแต่ละแหล่งนี้ได้พบหลักฐานที่มีความสำคัญมากมายทั้งในด้านวิชาการและด้านศิลปะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างมากในช่วงความเจริญของอารยธรรมแบบทวารวดีนี้ก็คือกลุ่มชุมชนโบราณในท้องที่อำเภอโคกปีบ อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี และชุมชนโบราณในท้องที่อำเภอพนสนธิคม อำเภอเมืองชลบุรี อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี

อารยธรรมสมัยทวารวดีที่ปรากฏอยู่ในท้องที่จังหวัดชลบุรีที่สำคัญ คือ

1. เมืองพระรถ

เมืองพระรถอยู่ในท้องที่อำเภอพนสนธิคม จังหวัดชลบุรี ลักษณะตัวเมืองเป็นแบบรูปวงรี หรือสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีขนาดกว้างประมาณ 800 เมตร ยาวประมาณ 1,300 เมตร² โดยรอบของตัวเมืองประกอบด้วยคูน้ำและคันดินแต่จากสภาพในปัจจุบันนี้ส่วนที่เป็นคูเมือง

¹ พรชัย สุจิตต์ และ ดำรงเกียรติ นกสกุล "โคกพนมดี" วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ 5 เล่มที่ 3 หน้า 71-76 กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2522

² ศรีมหาโพธิ์คณาภิรักษ์, พระครู. "เมืองโบราณลุ่มแม่น้ำบางปะกง", วารสารโบราณคดี, ปีที่ 1 ฉบับที่ 4 หน้า 16 เมษายน - มิถุนายน 2511

และคันดินได้ถูกไถทำลายลงไปแล้วหลายส่วนสำหรับซากโบราณสถานภายในบริเวณตัวเมืองเหลือเพียงซากของส่วนฐานอยู่เพียงไม่กี่แห่งภายในบริเวณตัวเมืองได้ขุดพบศิลปะและโบราณวัตถุต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งสิ่งที่พบเหล่านี้เป็นหลักฐานสำคัญแสดงออกให้เห็นถึงอารยธรรมแบบทวารวดีซึ่งได้มาปรากฏอยู่ในบริเวณชุมชนแถบนี้หลายรูปแบบด้วยกัน เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ เทวรูป เครื่องประดับ ลูกปัด หินบด และลูกกลิ้ง ระฆังหินหรือกังสดาล รวมทั้งเครื่องปั้นดินเผาชนิดต่าง ๆ อีกเป็นจำนวนมาก สำหรับบริเวณที่เรียกว่าเมืองพระรถนี้ได้พบโบราณวัตถุชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่ง คือ ปฏิมากรรม สลักด้วยหินสีดำรูปพระพุทธรูปประทับยืนอยู่บนดอกบัวเหนือพนัสบดีซึ่งมีลักษณะเป็นรูปสัตว์ประหลาดที่มีลักษณะผสมกันระหว่าง ครุฑ โค และหงส์ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ ทางด้านโบราณคดีสันนิษฐานกันว่าน่าจะเป็นลักษณะที่ร่วมกันของสัตว์ดังกล่าว ส่วนมากที่เป็นครุฑ ซึ่งจะหมายถึงครุฑ ซึ่งเป็นพาหนะของพระนารายณ์ ลักษณะส่วนที่เป็นเขาจะหมายถึงโคนนทีซึ่งเป็นพาหนะของพระอิศวร และส่วนที่เป็นปีกน่าจะหมายถึงหงส์ซึ่งเป็นพาหนะของพระพรหมซึ่งทั้งสามองค์นี้ออเป็นเทพเจ้าสำคัญสูงสุดของศาสนาพราหมณ์และการที่นำเอาลักษณะต่าง ๆ ของสัตว์ดังกล่าวนี้มาใช้ออกแบบรวมกันให้เป็นพาหนะ สำหรับพระพุทธรูปซึ่งประทับยืนอยู่บนดอกบัวเหนือพนัสบดีนี้น่าจะเป็นสิ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่าระยะเวลาที่ได้สร้างปฏิมากรรมดังกล่าวขึ้นนี้ควรจะอยู่ในช่วงเวลาที่พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองจนเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปหรือแม้กระทั่งกลุ่มที่เคยนับถือศาสนาพราหมณ์ก็ตาม

ปฏิมากรรมรูปดังกล่าวนี้อาจถือได้ว่าเป็นรูปพระพุทธรูปประทับยืนเหนือพนัสบดีที่สวยงามและสมบูรณ์ที่สุดชิ้นหนึ่งที่ปรากฏพบในประเทศไทย ปัจจุบันปฏิมากรรมชิ้นนี้เป็นสมบัติส่วนบุคคล ยังคงเก็บรักษาเอาไว้ที่อำเภอพนัสนิคมโดยกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นสมบัติของชาติไว้แล้วและทางราชการได้สร้างรูปจำลองประดิษฐานไว้ภายในหอพระนัสบดีที่อำเภอพนัสนิคมเพื่อให้เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนโดยถือกันว่าปฏิมากรรมชิ้นนี้เป็นของศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของชาวพนัสนิคม และจังหวัดชลบุรี

2. เมืองศรีพะโล

เมืองศรีพะโลอยู่ในท้องที่ตำบลหนองไม้แดง อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี เป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดีเป็นชุมชนขนาดเล็กมีลักษณะค่อนข้างจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมอยู่ห่างจากชายฝั่งทะเลประมาณ 700 เมตร มีแนวกำแพงเป็นคันดินโอบล้อมรอบตัวเมือง แต่สภาพในปัจจุบันไม่เหลือร่องรอยดังกล่าวอยู่อีกแล้วเนื่องจากได้มีการตัดถนนสายบางนา-ตราดผ่าน และการปรับพื้นที่เพื่อสร้างสนามบินประจำจังหวัด ภายในบริเวณตัวเมืองและใกล้เคียง ได้พบร่องรอยแสดงให้เห็นถึงหลักฐานความเป็นชุมชนโบราณสมัยทวารวดี และหลักฐานอื่น ๆ อันแสดงถึงความต่อเนื่องของชุมชนเมืองศรีพะโลในอดีตที่น่าจะเป็นชุมชนค้าขายชายทะเลในแถบนี้มาก่อนแล้ว¹

¹ ศรีศักร วัลลโภดม “ร่องรอยของชุมชนโบราณที่ลุ่มน้ำพานทอง” วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ 5 เล่มที่ 3, หน้า 45 กุมภาพันธ์-มีนาคม 2522

3. เมืองพญาเร่

เมืองพญาเร่ ตั้งอยู่ในท้องที่อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี ลักษณะเป็นเมืองรูปวงรี ซ้อนกัน 2 ชั้น ชั้นแรกมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1,100 เมตร ชั้นในมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 600 เมตร¹ คูเมืองและคันดินของตัวเมืองชั้นนอกยังพอสังเกตเห็นได้ชัดเจนบางส่วนนอกนั้นได้เลือนหายไปเกือบหมด ส่วนคูเมืองและคันดินของตัวเมืองชั้นในยังเห็นได้ค่อนข้างชัดเจนกว่าด้านนอกหลักฐานต่าง ๆ ภายในบริเวณเมือง เช่น ซากโบราณสถานหรือโบราณวัตถุอื่น ๆ พบน้อยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวโบราณสถาน ไม่ปรากฏพบอยู่เลย นอกจากนี้ภายในบริเวณตัวเมืองอยู่ในสภาพที่ถูกรบกวนอย่างมากในปัจจุบันเนื่องจากถูกไถเพื่อทำไร่อ้อย ซึ่งเต็มไปด้วยหมักเกือบทั่วบริเวณที่เป็นตัวเมือง

สมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 16-18)

อารยธรรมแบบลพบุรีหรืออารยธรรมขอมที่ปรากฏอยู่ในแถบภาคตะวันออกนี้โดยทั่วไป ปรากฏว่ามักจะเป็นลักษณะของชุมชนที่มีวิวัฒนาการสืบเนื่องต่อกันมากับอารยธรรมแบบทวารวดี แต่ปรากฏว่าบางแห่งก็พบหลักฐานเพียงศิลปะหรือโบราณวัตถุอย่างเดียวยาวงแห่งก็ได้มีการพบโบราณสถานรวมอยู่ด้วยสำหรับร่องรอยของชุมชนที่พบอารยธรรมแบบลพบุรีหรือขอมในท้องที่จังหวัดชลบุรีก็คือภายในบริเวณเมืองพระรถที่อำเภอพนัสนิคมได้พบศิลปะและโบราณวัตถุในแบบลพบุรี เช่น เครื่องปั้นและเครื่องเคลือบดินเผา แท่นและหินบด ฐานเทวรูป ชิ้นส่วนของเทวรูป เป็นต้น²

สมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ 19-21)

อารยธรรมแบบสุโขทัยที่ปรากฏพบในท้องที่จังหวัดชลบุรีมีร่องรอยที่เป็นหลักฐานเฉพาะโบราณวัตถุและศิลปวัตถุเท่านั้นที่ได้แสดงให้เห็นถึงสภาพของชุมชนที่มีผู้คนอาศัยอยู่ในช่วงอารยธรรมความเจริญของสุโขทัย วัตถุต่าง ๆ ที่ปรากฏพบมักจะพบอยู่ในบริเวณชุมชนที่ใกล้เคียงกับชายฝั่งทะเลเท่านั้นที่พอจะหาข้อสรุปที่เป็นหลักฐานได้ชัดเจนก็คือบริเวณเมืองศรีพระโล ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ติดกับชายฝั่งทะเลบริเวณแถบนี้ได้ปรากฏพบหลักฐานต่าง ๆ ที่มีอายุอยู่ในสมัยสุโขทัยมากมาย เช่น กระปุก แจกัน กาน้ำ เศษเครื่องเคลือบดินเผา ตุ๊กตาเสียบกบาล เต้าปูน สำริด สมัยสุโขทัย³ ซึ่งมีจำนวนที่พบมากพอสมควรเพียงพอที่จะเป็นหลักฐานยืนยันให้เห็นว่าในช่วงเวลานั้น บริเวณชุมชนแถบนี้ได้เคยมีผู้คนอาศัยอยู่และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับอารยธรรมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุต่าง ๆ แบบสุโขทัยอีกด้วย

¹ ศรีศักร วัลลโภดม "ร่องรอยของชุมชนโบราณที่ลุ่มน้ำพานทอง" วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ 5 เล่มที่ 3, หน้า 43 กุมภาพันธ์-มีนาคม 2522

² หลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้ ปัจจุบันได้ถูกเก็บรักษาไว้ที่วัดหน้าพระธาตุ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณเมืองพระรถ ชุมชนโบราณ ที่อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

³ หลักฐานเหล่านี้บางส่วนได้เก็บรักษาเอาไว้ที่วัดศรีพระโลทัย และบางส่วนเป็นสมบัติส่วนบุคคลของเอกชน ที่อาศัยอยู่ในแถบนั้น

นอกจากนี้แล้ว ก็ยังปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าในบริเวณแถบนี้อยู่ในเส้นทางเดินเรือขนส่งสินค้าที่ขึ้นไปรับหรือแลกเปลี่ยนสินค้าที่เป็นผลผลิตของสุโขทัยส่งไปขายยังต่างประเทศ หลักฐานดังกล่าวได้แก่ร่องรอยของเรือที่บรรทุกเครื่องเคลือบดินเผาหรือที่เรียกกันว่าเครื่องสังคโลกของสุโขทัยเพื่อเดินทางไปขายยังต่างประเทศ เช่น มลายู ขาว สุมาตรา บอร์เนียว ฟิลิปปินส์ และญี่ปุ่น เรือสินค้าเหล่านี้จำนวนไม่น้อย ได้ถูกพายุคลื่นลมทำให้เกิดการอัปปางลงในบริเวณอ่าวไทยดังที่ได้ปรากฏเป็นข่าวถึงการสำรวจและขุดค้นด้วยวิธีการของโบราณคดีได้นำมาภายใต้การดำเนินงานของกรมศิลปากรร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำให้เราได้ข้อมูลที่เป็นหลักฐานยืนยันถึงความสัมพันธ์ของวัตถุต่าง ๆ ในอารยธรรมแบบสุโขทัยที่ได้มาปรากฏเหลือร่องรอยอันเป็นหลักฐานเอาไว้ในพื้นที่แถบชายทะเลของจังหวัดชลบุรีได้เป็นอย่างดี

สมัยอู่ทอง (พุทธศตวรรษที่ 17-20)

อารยธรรมแบบอู่ทองหรือโยธยาซึ่งบางทีนักประวัติศาสตร์ศิลป์ก็ได้จัดอยู่ในกลุ่มของศิลปกรรมแบบก่อนอยุธยาและอยุธยาตอนต้น สำหรับร่องรอยหลักฐานที่ปรากฏอยู่ก็มีประเภทศิลปะและโบราณวัตถุบางอย่างโดยเฉพาะแหล่งสำคัญที่ปรากฏพบก็คือบริเวณที่เป็นเมืองศรีพะโล ซึ่งเป็นชุมชนโบราณที่อยู่บริเวณใกล้กับริมฝั่งทะเลจึงมีผลทำให้ได้พบร่องรอยของอารยธรรมในรูปแบบและสมัยต่าง ๆ สะสมต่อเนื่องกันอยู่หลายแบบหลายสมัยทั้งนี้เนื่องจากในอดีตกาลที่ผ่านมาเส้นทางคมนาคมทางน้ำนั้นถือได้ว่าเป็นเส้นทางคมนาคมที่มีความสำคัญยิ่งของมนุษยชาติ

หลักฐานที่ปรากฏถึงร่องรอยของอารยธรรมแบบอู่ทองที่พบในบริเวณที่เคยเป็นเมืองศรีพะโล เช่น เสาหินทรายแดงสลักลวดลายตามแบบศิลปกรรมอู่ทอง พระพิมพ์ทำด้วยชัน แม่พิมพ์ดินเผาสำหรับทำพระพิมพ์ ซึ่งสิ่งของเหล่านี้ปรากฏพบจากบริเวณที่เป็นสนามกีฬาจังหวัดชลบุรีในปัจจุบันซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของตัวเมืองศรีพะโลในอดีต¹ สิ่งที่พบเหล่านี้เป็นหลักฐานที่อาจจะแสดงให้เห็นว่าดินแดนแถบนี้ได้เคยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับอารยธรรมแบบอู่ทองมาแล้วในอดีตตั้งแต่ก่อนที่จะมีการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

สมัยอยุธยา (พ.ศ.1893-2310)

จังหวัดชลบุรีได้ปรากฏหลักฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยาโดยมีแผนที่กล่าวถึงบริเวณตำบลสำคัญของจังหวัดชลบุรีเอาไว้ คือ บางทราย บางปลาสร้อย บางพระเรือ (บางพระ) บางละมุง แต่ยังไม่ปรากฏนามชลบุรีอยู่ในเอกสารฉบับใด ๆ ทั้งสิ้น ในระยะต่อมาจึงปรากฏนามชลบุรีในฐานะเป็นเมืองจัตวา มีผู้รักษาเมืองส่งส่วยไม้มงคลให้แก่กรุงศรีอยุธยา² ท้องที่จังหวัดชลบุรีในสมัยปัจจุบันโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางแถบชุมชนชายฝั่งทะเลซึ่งเป็นเส้นทาง

¹ น. ณ ปากน้ำ "ศิลปแห่งเมืองศรีพะโลที่ชลบุรี", วารสารเมืองโบราณ, เล่มเดิม, หน้า 54-56

² ศิลปากร, กรม. เรื่องจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย, พระนคร, 2491 หน้า 98

คมนาคมทางน้ำได้พบกลุ่มศิลปกรรมและโบราณสถานที่มีความสำคัญอยู่ในสมัยอยุธยาหลายแห่ง เช่น ภายในบริเวณวัดอ่าวศิลา ตำบลอ่าวศิลา อำเภอเมืองชลบุรี ปรากฏซากฐานพระอุโบสถเก่าเป็นแบบอยุธยาโดยสังเกตได้จากลักษณะและขนาดของอิฐที่นำมาใช้ในการก่อสร้างใบเสมาฐานพระอุโบสถเก่าทำจากหินทรายแดงรูปทรงโครงสร้างของฐานเสมานอกจากนี้ก็มีเจดีย์ที่ด้านหน้าของพระอุโบสถเก่าแสดงให้เห็นถึงรูปทรงและแบบอย่างของสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาตอนปลายซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมกันในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ¹ ซึ่งยังสามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจนจนถึงปัจจุบันนี้ หลักฐานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งคือ วัดใหญ่อินทารามซึ่งอยู่ภายในตัวจังหวัดชลบุรี วัดนี้ปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยของศิลปะและสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายอยู่ เช่น พระอุโบสถวิหารและสถาปัตยกรรมอื่น ๆ ภายในบริเวณวัด ลักษณะที่เด่นในรูปแบบของสถาปัตยกรรมอยุธยาตอนปลายก็คือลักษณะการทำสถาปัตยกรรมแบบที่มีฐานโค้งอย่างที่เราเรียกว่าโค้งสำเภา หลังคามุงด้วยกระเบื้องกาบหรือกาบ พระอุโบสถถึงแม้จะได้รับการซ่อมแซมใหม่แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งโครงสร้างของฐานเสมามาตามแบบอยุธยาตอนปลายอย่างชัดเจน ปรากฏขนาดเล็กที่ด้านข้างทางทิศตะวันออกของมณฑปพระพุทธบาทก็แสดงออกให้เห็นถึงรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาตอนปลายคือ มีส่วนซุ้มที่สูงและแคบขึ้นไป จนตลอดส่วนที่เป็นเรือนธาตุ² นอกจากนี้แล้วยังมีบานประตูสลักไม้ทำเป็นรูปทวารบาลแบบเขี้ยวกางเขนถืออาวุธอยู่บนหลังสัตว์³ และคันทวยสลักไม้ศิลปะแบบอยุธยาตอนปลายซึ่งเป็นส่วนประกอบของหอไตรกลางสระน้ำที่ตัวหอไตรได้พังลงหมดแล้วโดยส่วนประกอบดังกล่าวจมอยู่ในสระน้ำ ต่อเมื่อมีการขุดลอกสระน้ำจึงได้พบและถูกทางวัดนำมาเก็บรักษาไว้⁴ สำหรับบานประตูได้ถูกนำมาใช้เป็นบานประตูกำแพงมณฑปพระพุทธบาทซึ่งอยู่ภายในบริเวณวัด

¹ น. ณ ปากน้ำ "ศิลปแห่งเมืองศรีพระโลที่ชลบุรี", วารสารเมืองโบราณ, เล่มเดิม, หน้า 59

² น. ณ ปากน้ำ, เรื่องเดิม, เล่มเดิม หน้า 58

³ ได้ถูกโจรกรรมไปจากวัด เมื่อประมาณปี พ.ศ.2520 และยังไม่ได้คืนจนปัจจุบันนี้

⁴ ทางวัดได้มอบให้กรมศิลปากร เป็นสมบัติของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

บทที่ 2

ชุมชนโบราณในท้องที่จังหวัดชลบุรี

โคกพนมดี

โคกพนมดีเป็นเนินขนาดใหญ่อยู่ในท้องที่ ตำบลท่าข้าม อำเภอนันทนิคม จังหวัดชลบุรี สภาพโดยทั่วไปของเนินมีฐานค่อนข้างกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 230 เมตร เนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 27 ไร่เศษ บริเวณส่วนที่เป็นขอบของเนิน มีลักษณะโดยรอบเป็นสันสูงตรงกลางเป็นแอ่ง ระดับสูงสุดประมาณ 12 เมตร จากสภาพพื้นที่ราบโดยรอบของเนิน

ความสำคัญของโคกพนมดี คือ เป็นแหล่งอารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญ แลพบภาชนะดินเผาที่ได้มีการสำรวจขุดค้นทางโบราณคดี เพื่อหาร่องรอยหลักฐานอย่างจริงจัง เป็นโครงการร่วมระหว่างวิทยาลัยครูและเชิงเทรากับภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งในการขุดค้นในครั้งนั้นได้พบร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ หลายประเภทด้วยกันเช่น ขวานหินขัด ขวานหินขัดมีใบเปลือกหอยที่มีร่องรอยการขัดแต่งให้คม เครื่องมือที่ทำด้วยกระดูกสัตว์ เครื่องมือหินขัดสำหรับขัดตกแต่งผิวภาชนะดินเผา หินดูสำหรับขึ้นรูปภาชนะดินเผา เบ้าดินเผา และเศษภาชนะดินเผาที่มีการทำลวดลายขีด-ขีดลงบนผิว เครื่องประดับที่ทำด้วยกระดูกสัตว์เขี้ยวสัตว์ เปลือกหอยแครง นอกจากนี้ยังได้พบร่องรอยการทับถมของเปลือกหอยแครงและเศษภาชนะดินเผาเป็นจำนวนมาก

สิ่งสำคัญนอกจากหลักฐานต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้วก็คือ ได้มีการพบโครงกระดูกมนุษย์จำนวนมากที่ถูกฝังเอาไว้ในลักษณะที่หันศีรษะไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเกือบทั้งหมดและมีการพบว่าได้ฝังสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนเครื่องประดับรวมทั้งการนำอาหารใส่ลงในภาชนะดินเผาลงในหลุมฝังศพของผู้ตาย อันแสดงออกซึ่งประเพณีและวัฒนธรรมบางประการของช่วงเวลานั้น

จากร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ ทางโบราณคดีที่ได้จากการขุดค้นที่โคกพนมดีนี้ พอที่จะสรุปได้ว่า โคกพนมดีนี้ ได้มีร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์มาแล้วตั้งแต่ประมาณ 7,250-6,380 ปีมาแล้ว และได้พบหลักฐานที่ชัดเจนพร้อมทั้งโครงกระดูกมนุษย์ที่มีอายุอยู่ระหว่าง 2,100 ± 420 ปี ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มอายุธรรมยุคหินใหญ่ (NEOLITHIC) โดยมีรูปแบบเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีลักษณะคล้ายกับกลุ่มที่พบแถบบ้านเก่าจังหวัดกาญจนบุรีอีกด้วย

ถ้าเขาชะอาง

เขาชะอางเป็นเขาหินปูน ตั้งอยู่ในลักษณะที่โดดเดี่ยวไม่มีสภาพเทือกเขาที่ต่อเนื่องกันไป โดยรอบเป็นพื้นที่ราบ จากสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปจะปรากฏสภาพเขาและสภาพที่เป็นโขดหินหรือเขาขนาดเล็กกระจายอยู่ทั่วไปบริเวณที่พบร่องรอยของอารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์ที่ถ้าเขาชะอางนี้อยู่ในท้องที่อำเภอบ่อทองห่างออกไปจากตัวเมืองประมาณ 27 กิโลเมตร

แหล่งสำคัญที่ได้พบหลักฐานเกี่ยวกับอารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์ก็คือภูเขาที่เรียกกันว่าเขาชะอาง 5 ยอด ซึ่งสภาพโดยทั่วไปด้านหน้าจะเป็นพื้นที่ราบมีธารน้ำไหลผ่าน เขาภูนี้ปรากฏมีถ้ำต่าง ๆ ทั้งขนาดใหญ่ เล็ก อยู่โดยรอบหลายถ้ำด้วยกัน ส่วนสำคัญที่พบหลักฐานในอารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์นี้มีสภาพเป็นเพิงผากว้างอยู่ลึกเข้าไปแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนล่างและบน ระดับความสูงของเพิงผาแห่งนี้อยู่สูงจากระดับพื้นที่ราบเบื้องล่างและลำธารขึ้นไปประมาณ 10 เมตรเศษ สภาพเหมาะที่จะเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี จากบริเวณเพิงผาซึ่งมีระดับสูงต่ำแตกต่างกันนั้น ส่วนบนยังมีคูหาที่เป็นหลืบหินและถ้ำแยกเข้าไปอีก

สภาพพื้นที่ส่วนใต้เพิงผาแห่งนี้ในปัจจุบันได้เป็นที่ตั้งของสำนักสงฆ์ที่มีความสงบวิเวก ภูมิอากาศและสภาพแวดล้อมที่ดีเหมาะแก่การจำศีลภาวนาเป็นอย่างยิ่ง เมื่อครั้งที่มีการปรับสภาพของพื้นเพิงผาหรือถ้ำแห่งนี้ให้เรียบเพื่อจะได้เป็นที่บำเพ็ญของพระสงฆ์ ได้มีการพบเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ รวมทั้งโครงกระดูกมนุษย์ในอารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์ จำนวนหนึ่ง ประกอบด้วย ขวานหิน หินขัด ภาชนะดินเผา มีทั้งที่เป็นแบบขัดผิวเรียบและประเภทที่เป็นลวดลายขีด-ขีด ลายประดับ โดยของต่าง ๆ เหล่านี้ แต่เดิมได้รวบรวมเอาไว้ที่สำนักสงฆ์แห่งนี้ ต่อมาได้มีเจ้าหน้าที่จากหน่วยศึกษาพิเศษ กรมสามัญศึกษา จังหวัดชลบุรี เข้าไปและนำเอาภาชนะดินเผานิตต่าง ๆ และเครื่องมือหินขัดและหินกระเทาะจำนวนหนึ่งไปเก็บรักษาไว้ และต่อมาได้มีเจ้าหน้าที่กองโบราณคดี กรมศิลปากรได้เข้าไปสำรวจและนำเอาตัวอย่างวัตถุจำนวนหนึ่งเข้าไปศึกษาที่กรุงเทพมหานคร

จากหลักฐานต่าง ๆ ที่ได้พบจากถ้ำเขาชะอาง 5 ยอด ในเบื้องต้นนี้ พอที่จะกล่าวได้ว่าบริเวณเขาชะอางและใกล้เคียงได้เคยเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ในอารยธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์มาแล้วตั้งแต่ประมาณ 8,000-6,000 ปีที่ผ่านมา ดังที่ปรากฏหลักฐานจากเครื่องมือหินกระเทาะ ส่วนบริเวณเพิงผาและถ้ำซึ่งเป็นที่ตั้งสำนักสงฆ์นั้นก็ได้เคยเป็นที่อยู่ของมนุษย์ในอารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์และได้มีการฝังศพเอาไว้ในส่วนที่เป็นหลืบหินและถ้ำจากเครื่องมือหินขัด ภาชนะและเศษภาชนะที่ทำด้วยดินเผาบอกให้เรารู้ได้ว่า เป็นเรื่องราวของมนุษย์ในอารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่เมื่อประมาณ 4,000-3,000 ปีที่ผ่านมา

บริเวณเขาชะอาง 5 ยอดนี้ หากได้มีการขุดค้นทางโบราณคดีและมีการศึกษาอย่างเป็นระบบแล้วก็น่าที่จะเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจและสำคัญอีกแห่งหนึ่งในแถบภาคตะวันออกนี้ก็ได้ และขณะเดียวกันหากได้มีการปรับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมแล้วก็จะกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดชลบุรีโดยจะมีความสัมพันธ์กับภูเขาอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกันอีก เช่น ถ้ำค้างคาว เขาชะอาง เป็นต้น

เมืองพระรถ

เมืองพระรถเป็นชุมชนโบราณขนาดใหญ่แห่งหนึ่งในเขตท้องที่ตำบลหน้าพระธาตุ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอพนัสนิคมประมาณ 2 กิโลเมตร ตามเส้นทางสายพนัสนิคม-จะเข้ตรา มีลักษณะฐานแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมทั้งสี่มน

หลักฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับเมืองพระรถนี้ ทั้งจากหลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานจากวัตถุที่พบจากบริเวณนี้อาจกล่าวได้ว่าชุมชนโบราณที่เมืองพระรถนี้ได้ปรากฏร่องรอยของอารยธรรมโบราณตั้งแต่สมัยทวารวดีเป็นต้นมาที่เห็นได้ชัดเจนตั้งแต่รูปแบบของผังเมืองตลอดจนหลักฐานต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว

สภาพปัจจุบันของคูน้ำคันดินที่เป็นแนวกำแพงเมืองได้ถูกทำลายลงไปหลายส่วนภายในบริเวณตัวเมืองพระรถเองส่วนใหญ่ก็ได้กลายเป็นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน

จากการขุดค้นทางโบราณคดีและหลักฐานจากการค้นพบของชาวบ้านได้พบศิลปะและโบราณวัตถุทั้งสมัยทวารวดีและลพบุรีเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังได้มีการพบวัตถุที่เป็นของนำมาจากต่างประเทศภายนอกอีกด้วย สำหรับวัตถุที่อยู่ในอารยธรรมแบบทวารวดี เช่น พระพุทธรูปประทับยืนเหนือพนัสนิธิ ชิ้นส่วนของธรรมจักร เทวรูป ฐานตั้งประติมากรรมหินบด ลูกปัด เครื่องปั้นดินเผา ส่วนวัตถุในอารยธรรมแบบลพบุรีก็มี เช่น ฐานและชิ้นส่วนของประติมากรรม ภาชนะเผาชนิดธรรมดาและเคลือบผิวด้วยสีน้ำตาลเข้ม สีเขียวเตงกาว และสีขาว ซึ่งเป็นสิ่งของซึ่งผลิตจากเตาเผาที่บุรีรัมย์

ส่วนหลักฐานที่เป็นวัตถุจากต่างประเทศ ที่พบก็มี เช่น เศษเครื่องถ้วยจากจีน เปอร์เซีย เหมียวญกษาปณ์จีน ซึ่งเป็นสิ่งของที่มีอายุตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา

เมืองพระรถที่พนัสนิคมนี้กล่าวโดยสรุปได้คือเป็นชุมชนที่มีความสำคัญและเด่นชัดขึ้นเป็นครั้งแรกในอารยธรรมแบบทวารวดี จากหลักฐานทางวัตถุที่ปรากฏพบจากบริเวณเมืองพระรถนี้ แสดงให้เห็นว่าชุมชนโบราณแห่งนี้ได้มีความเป็นมาอย่างน้อยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 และได้มีการสืบเนื่องต่อกันมาจนถึงอารยธรรมแบบลพบุรีคือประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 โดยปรากฏทั้งหลักฐานที่พบด้วยวิธีการต่าง ๆ ตลอดจนจากการขุดค้นทางโบราณคดี

เมืองพญาเร่

เมืองพญาเร่เป็นชุมชนโบราณอยู่ในท้องที่ตำบลธาตุทอง อำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี ลักษณะรูปทรงของเมืองพญาเร่เป็นรูปรี 2 ชั้น ชั้นแรกมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1,100 เมตร ชั้นในประมาณ 600 เมตร คูเมืองและคันดินของส่วนชั้นนอกแลเห็นได้ชัดเจนทางด้านเหนือ ส่วนด้านอื่น ๆ เลือนหายไปมากแล้ว ส่วนคูเมืองชั้นในและคันดินที่เป็นกำแพงเมืองฝังอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างชัดเจนกว่าชั้นนอกลักษณะของเมืองจัดอยู่ในประเภทที่มีรูปทรงไม่สมมาตร

หลักฐานทางวัตถุต่าง ๆ จากเมืองพญาเร่ปรากฏจากคำบอกเล่าของชาวบ้านว่าเคยมีผู้พบโครงกระดูกมนุษย์ กำไลสำริด เศษและภาชนะดินเผา ซึ่งหลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้ได้ถูกเคลื่อนย้ายกระจัดกระจายไปหมดแล้ว พื้นที่โดยทั่วไปของเมืองพญาเร่ในปัจจุบันได้ถูกไถคราดเพื่อปรับพื้นที่สำหรับการทำกรรกรรม แต่จากร่องรอยจากการไถคราดก็ไม่ปรากฏพบเศษอิฐหรือวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างที่หนาแน่นเป็นกลุ่มให้เห็นแต่อย่างใดทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ก็อาจทำให้เข้าใจได้ว่าบริเวณที่เป็นพญาเร่อาจไม่ใช่บริเวณที่มีผู้คนอาศัยอยู่มากนัก จึงไม่มีการพบทราบโบราณสถานหรือศาสนสถานที่ชัดเจนเช่นเดียวกันกับชุมชนแห่งอื่นและอีกประการหนึ่งก็ คงจะไม่มี การต่อเนื่องกันเหมือนอย่างเช่นเมืองพระรถที่พนัสนิคม

แต่อย่างไรก็ตาม จากรูปแบบของผังเมืองเมื่อเปรียบเทียบกับรูปแบบของเมืองโบราณที่พบจากแหล่งต่าง ๆ แล้ว เมืองพญาเร็นก็จะอยู่ในกลุ่มของชุมชนโบราณแบบทวารวดี นั่นเอง

เมืองศรีพะโล

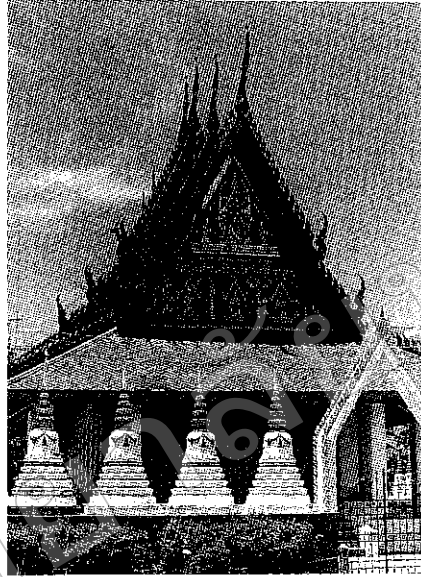
เมืองศรีพะโลเป็นชุมชนโบราณอีกแห่งหนึ่งอยู่ ในท้องที่ตำบลหนองไม้แดง อำเภอมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี บริเวณใกล้กับชายฝั่งทะเล คือมีสภาพเป็นเสมือนเมืองท่ารูปแบบของตัวเมืองก่อนที่จะถูกทำลายลงจากการตัดถนนสายบางนา-ตราด และการสร้างสนามบินของจังหวัด กล่าวกันว่ามัลักษณะเป็นแบบวงรีหรือสี่เหลี่ยมผืนผ้าโดยตัวเมืองอยู่ห่างจากชายฝั่งทะเลเข้ามาประมาณ 700 เมตร ตั้งอยู่ในบริเวณที่สูงของเนินเขาที่ลาดลงไปสู่ชายฝั่งทะเล

หลักฐานต่าง ๆ ที่พบบริเวณเมืองศรีพะโล คือรูปแบบของตัวเมือง จะอยู่ในสมัยทวารวดี ส่วนหลักฐานอื่น ๆ ที่ปรากฏพบและชาวบ้านตลอดจนพระภิกษุสงฆ์ได้เก็บรักษาเอาไว้ที่วัดศรีพะโลทัยได้พบเศษภาชนะเครื่องเคลือบดินเผาแบบสุโขทัยกระจายปะปนอยู่กับเศษเครื่องถ้วยลายครามของจีน ในบริเวณส่วนที่เป็นตัวเมืองแต่เดิมก่อนที่จะถูกการกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพในภายหลัง สำหรับวัตถุต่าง ๆ ที่เก็บรวบรวมเอาไว้ ที่วัดศรีพะโลทัยและชาวบ้านในบริเวณพื้นที่แถบนั้น เช่น กระปุก แจกัน ตลับ ขามเคลือบ เต้าปูนสำริด และตุ๊กตาเสียบบาลแบบสุโขทัย นอกจากนี้ก็มีเสมานหินทรายแดง แม่พิมพ์พระดินเผา พระพิมพ์ทำด้วยชิน ซึ่งแสดงลักษณะศิลปะแบบอุทองหรือก่อนอยุธยา นอกจากนี้ก็ยังพบกระเบื้องเชิงชาย ดินเผารูปเทพพนมในกรอบแบบขุ้มเรือนแก้วสมัยอยุธยาและวัตถุอื่น ๆ อีก เช่น เศษและเครื่องเคลือบดินเผาชนิดลายคราม ขามอม มีดของจีน เครื่องถ้วยญวน

จากหลักฐานทางด้านวัตถุต่าง ๆ ที่ปรากฏพบบริเวณเมืองศรีพะโลและใกล้เคียงนี้ ได้แสดงให้เห็นว่าเมืองศรีพะโลที่ได้อยู่ในสภาพของเมืองท่าค้าขายชายทะเลหรือเป็นท่าจอดและพักเรือที่มีความต่อเนื่องกันมาโดยตลอดหลายยุคหลายสมัย นอกจากนี้ยังได้ปรากฏเรื่องราวของนิทานพื้นบ้านที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนโบราณแห่งนี้ในฐานะที่เป็นเมืองท่าค้าขายชายทะเลและมีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ลึกเข้าไปในพื้นที่แผ่นดินอีกด้วย

บทที่ 3

แหล่งศิลปกรรมที่มีคุณค่าทางศิลปกรรม และประวัติศาสตร์จังหวัดชลบุรี

3.1 แหล่งศิลปกรรมสถาปัตยกรรม ประเภทวัด

วัดใหญ่อินทาราม

วัดใหญ่อินทาราม ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมืองชลบุรี

ประวัติความเป็นมา

วัดใหญ่อินทารามเป็นวัดเก่าแก่โบราณ คู่บ้านคูเมืองของจังหวัดชลบุรี หลักฐานความเป็นมาของวัดใหญ่อินทารามนี้เท่าที่ยังคงเหลือร่องรอยหลักฐานอยู่ชัดเจนก็คือ บรรดาสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ภายในบริเวณวัด เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร ฐานเสมา พระปรางค์ เป็นต้น

สถาปัตยกรรมดังกล่าวนี้สามารถที่จะบอกให้เราทราบถึงความเป็นมาของวัดใหญ่อินทารามในอดีตย้อนหลังขึ้นไปอย่างน้อยก็สมัยตอนปลายของกรุงศรีอยุธยาคือพระอุโบสถและพระวิหาร จะมีลักษณะของส่วนฐานอ่อนโค้งอย่างที่เรียกกันว่าแบบโค้งสำเภา ซึ่งเป็นรูปแบบที่เด่นชัดและนิยมกันมาในสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาตอนปลาย หลังคามุงด้วยกระเบื้องแบบกาบกล้วยหรือกาบส่วนชายคาประดับด้วยกระเบื้องเชิงชาวยุโรปสามเหลี่ยม ส่วนองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับตัวพระอุโบสถ คือ ฐานเสมาที่ล้อมอยู่รอบพระอุโบสถนั้น ถึงแม้ว่าจะได้มีการซ่อมแซมใหม่ แต่จากการศึกษารูปแบบของโครงสร้างส่วนฐานเสมานี้แล้วอาจนำไปเปรียบเทียบกับรูปทรงโดยส่วนรวมของฐานเสมาที่วัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นฐานเสมาในสมัยอยุธยาตอนปลาย ส่วนพระปรางค์เล็กด้านหลังของพระวิหารนั้น ส่วนเรือนธาตุทำเป็นชั้นเล็กแคบสูงขึ้นไปตามยอดเรือนธาตุตามแบบอย่างของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายเช่นกัน

นอกจากนี้แล้ว บานประตูมณฑปพระพุทธบาทซึ่งแต่เดิมได้จมอยู่ในสระน้ำภายในบริเวณวัดสลักเป็นรูปเสี้ยววงจันทร์เหยียบอยู่บนหลังสิงห์และคันทวยที่พบในบริเวณเดียวกันนั้นก็แสดงให้เห็นงานสลักไม้ฝีมือช่างสมัยอยุธยาตอนปลายเช่นเดียวกันกับสถาปัตยกรรมดังกล่าว

วัดใหญ่อินทารามนี้เดิมเรียกว่าวัดใหญ่หรือวัดอินทารามแต่เดิมมีฐานะเป็นวัดราษฎร์ ต่อมาได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2518¹

บริเวณที่เขียนภาพ

จิตรกรรมฝาผนังของวัดใหญ่อินทารามนี้ มีการเขียนอยู่ 2 แห่งคือ ภายในพระวิหารเล็กด้านทิศเหนือและพระอุโบสถ สำหรับจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหารเล็ก ยังคงเหลือร่องรอยอยู่เพียงเล็กน้อยในสภาพที่ทรุดโทรมค่อนข้างเลือนลาง อย่างมากโดยไม่ได้มีการดูแลและการอนุรักษ์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่อย่างใดทั้งสิ้น

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่สำคัญที่จะกล่าวถึงในที่นี้ก็คือ จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถ โดยบริเวณพื้นที่ซึ่งมีการเขียนภาพคือส่วนผนังหุ้มกลองด้านหน้าและหลังผนังด้านข้างทั้งสองด้าน

¹ ไผ่โรจน์ภัทรธาดา, พระ: วัดใหญ่อินทาราม อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี, กรุงเทพมหานคร, 2524, หน้า 2

ผนังหุ้มกลองด้านหน้าและหลังนั้น เขียนขึ้นตั้งแต่แนวล่างของกรอบหน้าต่างขึ้นไปจนจรดเพดานส่วนผนังด้านข้างทั้งสองด้านนั้นเขียนขึ้นบริเวณตอนกลางของผนังคือระหว่างช่องว่างของกรอบหน้าต่างที่เรียกว่าส่วนท้องภาพและเหนือกรอบหน้าต่างขึ้นไปจนจรดฝ้าเพดาน

เรื่องราวที่เขียน

ภายในพระวิหารร่องรอยที่พอสังเกตเห็นได้คือผนังด้านข้างเขียนเป็นภาพอดีตพุทธผนังด้านสกัดด้านหน้าเขียนเป็นภาพมารผจญด้านหลังเขียนเป็นภาพพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมประกอบภาพเทวดาประณมมียอยู่ 2 ข้าง ภาพทั้งหมดที่เขียนขึ้นภายในพระวิหารอยู่ในสภาพที่ชำรุดทรุดโทรมอย่างมาก มองเห็นได้เพียงบางส่วนเท่านั้น

จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถเรื่องราวที่เขียนขึ้นนี้อาจพอที่จะแยกเป็นส่วน ๆ ได้คือ

ผนังหุ้มกลองด้านหน้าด้านนี้ส่วนบนเหนือกรอบประตูขึ้นไปจนจรดเพดานพื้นที่ส่วนนี้กว้างมากได้มีการเขียนภาพมารผจญขนาดใหญ่เต็มทั้งผนังตั้งแต่ส่วนบนลงมาถึงส่วนล่างตรงกลางระหว่างช่องประตูและด้านข้างทั้งสองด้านในระดับกรอบหน้าต่างด้านล่างภาพส่วนนี้ถึงกลางเขียนเป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับบนรัตนบัลลังก์ภายใต้ร่มเรือนแก้วส่วนล่างเบื้องใต้ของรัตนบัลลังก์ก็เป็นภาพแม่พระธรณีนีนบีมวยผมเพื่อให้หน้าทวมกองทัพนพมารวสวัตติ

ภายในภาพส่วนนี้มีภาพบุคคล สัตว์ต่าง ๆ ได้ปรากฏอยู่ในกองทัพพญามารมากายกลุ่มที่น่าสนใจที่สุด คือ ภาพบุคคลที่อยู่ในกองทัพนั้น มีการแต่งกายในลักษณะของทหารตามแบบอย่างของชาติต่าง ๆ เช่น ฝรั่งเศส ยุโรป แกชวา จีน จาม ลีอาวูตต่าง ๆ ตามลักษณะของชนชาตินั้น ๆ เช่น ฝรั่งเศสกระเบี่ ชวาเถือกรีซ จีนเถือมิด เป็นต้น ซึ่งภาพทหารต่างชาติที่ปรากฏอยู่ในกองทัพพญามารนั้นข้างเขียนมีเจตนาที่จะเปรียบเทียบบุคคลต่างชาติและต่างศาสนาเหล่านี้เป็นพวกมารจากทัศนะของชาวพุทธผู้ที่จะเป็นข้างเขียนภาพนั้นทำนองเดียวกันกับการที่ช่างได้ทำการปั้นรูปชาวต่างชาติ เช่น ฝรั่งเศส จีน จาม แกชวาเสมาที่วัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี ในตำแหน่งที่โดยทั่วไปแล้วจะใช้มารแบกหรือกระเบี่แบกในฐานะชั้นนี้

ส่วนอีกด้านหนึ่งของภาพมารผจญได้แสดงถึงความโกลาหลวุ่นวายของกองทัพพญามารที่น่าทรม และสัตว์ประเภทที่ร้ายต่าง ๆ ได้ออกมากัดทำร้ายไพร่พล เนื้อหาได้แฝงเอาไว้ด้วยการแสดงออกในลักษณะของศิลปะแบบกามวิสัยสอดแทรกเอาไว้ในบางส่วนแต่ก็เป็นไปอย่างผสมกลมกลืนกันหมดต้องใช้ความสังเกตอย่างละเอียดจึงจะสามารถมองเห็นได้

ผนังหุ้มกลองด้านหลังตอนบนเหนือกรอบประตูขึ้นไปและตอนล่างช่วงกลางระหว่างกรอบประตูทั้งสองข้าง เขียนภาพเป็นเรื่องราวจากไตรภูมิ ตอนบนเป็นภาพเขาพระสุเมรุซึ่งอยู่ในแนวถึงกลางของผนังเป็นแกนกลางระหว่างช่องว่างเขาสถิตบริภณต์ถูกแบ่งชั้นด้วยสีทันดรสมุทร ซึ่งเขียนในลักษณะเป็นคลื่นตามวิธีการเขียนในจิตรกรรมฝาผนังของไทยที่ส่วนบนสองข้างของผนังเขียนเป็นภาพพระอาทิตย์ทรงรถอยู่ในวงกลม สีแดง และพระจันทร์ทรงรถอยู่ในวงกลมสีขาวนวลตามตำแหน่งที่กล่าวไว้ในหนังสือไตรภูมิว่าพระอาทิตย์และพระจันทร์นี้จะโคจรอยู่โดยรอบเขาพระสุเมรุและด้านนอกถัดจากเขาสถิตบริภณต์ออกไปเขียนเป็นมหาสมุทร มีเกาะแก่งรูปต่าง ๆ ปรากฏอยู่ซึ่งก็มีความหมายถึงเกาะหรือทวีปซึ่งเรียกว่าที่ปนั้นเอง

ส่วนล่างภายใต้ฐานของเขาศรีสุเมรุทำเป็นรูปปลาตัวใหญ่หนุนรองรับอยู่ซึ่งก็มี ความหมายถึงปลาอานนท์นั่นเอง บริเวณส่วนนี้หมายถึงส่วนที่เป็นป่าหิมพานต์ที่อยู่รอบ ๆ เชิงเขาศรีสุเมรุ ซึ่งประกอบไปด้วยแม่น้ำสำคัญ 4 สาย ที่มีกำเนิดจากภูเขาที่เป็นรูปศีระ สะต์ 4 ประเภท คือ ช่าง ม้า โค และสิงห์ โดยลำน้ำจะไหลออกมาจากปากของสัตว์เหล่านั้น บริเวณป่าหิมพานต์จะมีต้นไม้สำคัญคือ ต้นนารีผลหรือมกกลีผล ซึ่งจะออกดอกออกผลเป็น หญิงสาวสวย บริเวณต้นนารีผลนี้เอง จะเป็นที่ซึ่งบรรดาเหล่าวิญญูซึ่งเหาะเหินเดินอากาศ ไปได้ด้วยอำนาจของพระขรรค์วิเศษประจำตัววิญญูเหล่านั้นจะเฝ้าเพื่อช่วงชิงเด็ดเอาผล นารีที่โตเต็มที่ นำไปเซยชมจนเกิดการฆ่ากันตายอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนั้นส่วนนี้ได้มีการเขียนภาพแสดงถึงบรรดาสัตว์หิมพานต์ต่าง ๆ เช่น สิงห์ กิณรี กิณรี ส่วนล่างสุดของภาพจะเขียนเป็นภาพนรกภูมิ แสดงการนำเอาตัวผู้ตายเข้าไป เฝ้าพระยายมราช เพื่อฟังคำตัดสินลงโทษและการลงโทษทัณฑ์ด้วยวิธีการต่าง ๆ ตาม ลักษณะการทำบาปของแต่ละบุคคล รวมทั้งนรกขุมต่าง ๆ ที่บิรารของพระยายมราชได้จับ ผู้ที่กระทำความบาปโยนลงไปคุมขังขุมนรกเหล่านี้มีการแสดงออกในรูปแบบที่เป็นช่องสี่เหลี่ยม มีมิติมองเห็นหน้าผู้คนอยู่มากมายคล้ายกับการมองจากเบื้องบนผ่านช่องเล็ก ๆ ลงไปสู่ เบื้องล่าง

ผนังด้านข้างทั้งสองด้านส่วนสำคัญคือพื้นที่ว่างของผนังระหว่างหน้าต่างซึ่งเรียกว่า ห้องภาพนั้น เขียนเป็นภาพชาดกจากเรื่องทศชาติ เริ่มจากผนังด้านซ้ายมือขององค์พระ ประธาน เขียนเป็นเรื่อง พระเตมีย์ พระมหาชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิราช พระมหิสถ และพระภูริทัต โดย เรียงรายกันมาตามลำดับตั้งแต่ส่วนในสุดของผนัง

ด้านขวามือขององค์พระประธาน เริ่มต้นจากส่วนนอกถัดจากประตูด้านหน้า เขียน เป็นเรื่อง พระจันทกุมาร พระพรหมนารถ พระวิฐูร และพระเวสสันดร อีก 2 ห้องภาพที่เหลือ เขียนเป็นเรื่องพระเวสสันดรทั้งหมด ส่วนพื้นที่ว่างแคบ ๆ บริเวณส่วนมุมทั้งสองของพระอุโบสถ บางแห่งก็เขียนเป็นเรื่องจากพระพุทธประวัติ

การใช้สีและเส้น

ลักษณะการใช้สีที่ปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดใหญ่ อินทารามนี้ อาจแบ่งตามลักษณะของการใช้สีที่มีการแสดงออกที่ค่อนข้างจะชัดเจนเป็น 3 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มแรก กลุ่มนี้มีวิธีการแสดงออกที่เชื่อกันว่าเก่าแก่ที่สุด โดยอาศัยที่จะได้ เขียนขึ้นในครั้งแรก ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายก็ได้ กลุ่มนี้เท่าที่ขุดพบจะเห็นร่องรอยอยู่ รวม 3 ห้อง คือ พระเตมีย์ พระมหาชนก และพระสุวรรณสาม จิตรกรรม กลุ่มนี้มีลักษณะ การใช้สีน้อย การระบายสีมองดูแล้วให้ความรู้สึกที่บางใสเขียนแบบวิธีการที่ร่ายฝีแปรง เอาไว้ให้เห็นค่อนข้างเด่นชัดคล้ายวิธีการป้ายพู่กันอย่างแรงและเร็ว สีส่วนรวมโดยเฉพาะ สีพื้นจากหลังของภาพเป็นสีอ่อน เช่น สีเทาอ่อน สีขาวนวล เป็นส่วนใหญ่ วิธีการเขียนแสดง ให้เห็นถึงความมีอิสระในตัวเองค่อนข้างสูง เช่น วิธีการเขียนพื้นที่ส่วนที่เป็นน้ำในเรื่อง พระมหาชนก ตอนที่พระมหาชนกเรือแตกว่ายน้ำอยู่ท่ามกลางมหาสมุทรนั้น ลักษณะของ การเขียนน้ำและคลื่นนั้น แตกต่างไปจากที่อื่น ๆ โดยทั่วไป กล่าวคือ แทนที่จะเขียนคลื่นใน ลักษณะที่เป็นแบบเส้นโค้งหลาย ๆ เส้นต่อเนื่องกันไปตัดเส้นซ้อนขนานกันตามแนวความโค้ง แต่สำหรับวิธีการที่นำมาใช้เขียนในเรื่องพระมหาชนก ที่พระอุโบสถวัดใหญ่อินทารามนี้ใช้วิธี การป้ายพู่กันอย่างอิสระตามแนวความโค้งทำให้เกิดรอยฝีแปรงที่ขนานกันไป มองดูแล้ว

มุมมองและได้อารมณ์ความรู้สึกที่เป็นธรรมชาติมากกว่าวิธีการตัดเส้นซึ่งแลดูแล้วเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่ให้ความรู้สึกที่แข็งแกร่งมากกว่า

การเขียนภาพต้นไม้อาจใช้วิธีการแต้มสีส่วนที่ต้องการให้เป็นรูปทรงส่วนรวมของพุ่มใบไว้โดยมีน้ำหนักสีที่อ่อนแก่ และโปร่งขึ้นในภาพ ทำให้มองดูแล้วเกิดความรู้สึกที่เป็นธรรมชาติ นอกจากนี้แล้วลักษณะการเขียนขีดหินต่าง ๆ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน ทำให้เกิดความกลมกลืนในส่วนรวมได้เป็นอย่างดี การเน้นส่วนสำคัญในภาพ เช่น ภาพบุคคลมีการใช้สีแดงเข้มประกอบในส่วนที่เป็นฉากหลัง นอกจากนี้ยังได้มีการปิดทองเพื่อเป็นการเน้นในส่วนสำคัญที่เป็นตัวภาพ เช่น ตัวพระ นาง เทวดา อาภรณ์เครื่องประดับ เครื่องราชูปโภคต่าง ๆ หลังจากทึบปิดทองลงในภาพแล้ว จึงตัดเส้นกับแสดงรายละเอียดลงไปอีกทีหนึ่ง

กลุ่มที่สอง ลักษณะการใช้สีของจิตรกรรมฝาผนังในกลุ่มนี้เป็นไปในลักษณะของจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นตามแบบประเพณีนิยมโดยทั่วไป จากวัดที่สำคัญหรือได้รับความอุปถัมภ์จากกษัตริย์ เจ้านาย หรือขุนนางในช่วงรัชกาลที่ 3 และ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

การใช้สีของจิตรกรรมฝาผนังกลุ่มนี้ในส่วนที่เป็นฉากหลังของภาพ ส่วนใหญ่มักจะใช้สีในกลุ่มสีน้ำตาลปนเทา หรือน้ำตาลปนแดง ท้องฟ้าใช้สีน้ำเงินปนเทา หรือที่มักเรียกกันว่าสีเมฆ พุ่มไม้มักจะใช้สีเขียวเข้ม ตัดเส้นแสดงรายละเอียดส่วนที่ทึบเป็นไปด้วยสีเข้ม เช่น สีดำ ขีดหินและภูเขา ในภาพเป็นสีน้ำตาลเข้มและน้ำตาลปนเทาเน้นน้ำหนักสีอ่อนแก่บ้างในบางส่วนเพื่อทำให้มองดูแล้วเกิดความรู้สึกว่ามีปริมาตรเกิดขึ้นในพื้นที่ของภาพส่วนนั้น

ฉากหลังของภาพบางตอนใช้สีที่สว่าง สดใส เช่น ฉากหลังของเรื่องพระเนมิราชซึ่งเขียนเป็นรูปปราสาทมีพระเนมิราชประทับนั่งแสดงธรรม อยู่ท่ามกลางหมู่ทวยเทพทั้งปวงที่อยู่ในอากาศภரியานั่งและหาวะประณมมือแวดล้อมอยู่โดยรอบเพื่อฟังธรรม สีของฉากหลังซึ่งมีสีแดงชาดให้ความรู้สึกที่สว่างสดใสตัดกับสีทองสุกอร่ามที่ประดับอยู่ที่ส่วนของตัวปราสาทและอาภรณ์เครื่องประดับที่ส่วนองค์ของบรรดาทวยเทพทั้งปวง เมื่อมองดูแล้วทำให้เกิดความรู้สึกขลังศักดิ์สิทธิ์น่าเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้แล้วในเหตุการณ์ที่ต้องการจะแสดงให้เห็นถึงอีกมิติหนึ่งนอกเหนือจากเรื่องราวที่ต้องการแสดงออกเช่น เทวดาที่เหาะมาเป็นประจักษ์พยานหรือเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในช่วงนั้นที่ผู้คนทั่วไปจะมองไม่เห็นก็จะใช้สีที่สว่างสดใส เช่น สีแดงชาด ประกอบเป็นฉากหลังแวดล้อมด้วยลวดลายในลักษณะคล้ายกรอบที่ล้อมรูปนั้นทำให้เกิดเป็นเสมือนเรื่องราวเนื้อหาอีกส่วนหนึ่งต่างหากแยกออกไป

กลุ่มที่สาม ลักษณะของงานจิตรกรรมฝาผนังในกลุ่มนี้ นอกเหนือไปจากรูปแบบขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในภาพนั้น จะแสดงออกถึงเทคนิควิธีการที่ได้รับอิทธิพลจากทางตะวันตกเข้ามาปะปนอยู่ กล่าวคือ ได้มีการนำเอา วิธีการเขียนโดยใช้หลักวิชาด้านทัศนียวิทยา (PERSPECTIVE) มาใช้ ลักษณะการระบายสีในภาพมีการระบายสีแบบทิ้งรอยฝีแปรงเอาไว้ให้เห็นชัดในบางส่วน เช่น การเขียนภาพด้วยวิธีการเน้นแสดงออกให้เห็นถึงแสง-เงาบนก้อนหิน ซึ่งวิธีการเน้นเช่นนี้จะมีการใช้สีแบบมีน้ำหนักอ่อนแก่ตัดกันค่อนข้างเด่นชัดจึงมีผลทำให้ภาพเหล่านั้นมองดูแข็งแกร่งและขาดความกลมกลืนกันกับส่วนรวมโดยทั่วไป

จิตรกรรมฝาผนังกลุ่มนี้แสดงออกให้เห็นถึงลักษณะของจิตรกรรมฝาผนังในระยะหลังลงมา ซึ่งรูปแบบการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ของจิตรกรรมฝาผนังกลุ่มนี้เป็นแบบ

ที่เริ่มปรากฏชัดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น ที่วัดถาวนาภิรตาราม ในคลองบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร¹ เรื่อยลงมาถึงภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นรอบระเบียงคดพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งได้เขียนและซ่อมแซมครั้งใหญ่เมื่อโอกาสที่มีการฉลองพระนครครบ 150 ปี เมื่อ พ.ศ.2475 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดใหญ่อินทารามกลุ่มนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงฝีมือช่างที่ได้มีการซ่อมแซมหรือเขียนขึ้นใหม่ในระยะหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในห้องที่เขียนเรื่องจันทกุมารและบางห้องของชาดกเรื่องพระเวสสันดร นอกจากนี้จิตรกรรมฝาผนังบางห้องจากกลุ่มที่มีการเขียนเรื่องพระเวสสันดร ยังได้มีร่องรอยของการซ่อมแซมที่แสดงให้เห็นถึงการปะปนของฝีมือช่างในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งมีข้อแตกต่างกันที่สามารถมองเห็นได้

การตัดสินของจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดใหญ่อินทารามนี้ โดยทั่วไปแล้วอาจกล่าวได้ว่าอยู่ในลักษณะที่ประณีตวิจิตรถูกต้องตามแบบอย่างของช่างที่ได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี ลักษณะของเส้นคมชัด เส้นเล็กและบางต่อเนื่องกันไปโดยตลอด ซึ่งลักษณะของการตัดสินนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นเครื่องแสดงออกถึงความชำนาญของช่างเขียนไทยสมัยโบราณได้ แต่ก็มีอีกกลุ่มหนึ่งคือในกลุ่มที่สามซึ่งได้เขียนและซ่อมแซมในระยะหลังกลุ่มนี้ถึงแม้ว่าจะมีการตัดสินที่เรียบร้อยประณีต แต่เส้นก็ยังหนามากกว่าและนอกจากนี้ยังมีแรงงาด้วยสีบาง ๆ ก่อนแล้วจึงตัดสินด้วยสีเข้มทับลงไปอีกทีหนึ่ง จึงทำให้มองดูเหมือนกับว่ามีลักษณะที่ด้อยความประณีตลง

การจัดองค์ประกอบ

ลักษณะของการจัดองค์ประกอบต่าง ๆ ของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดใหญ่อินทาราม ส่วนสำคัญก็คือ จิตรกรรมส่วนที่เขียนขึ้นในบริเวณที่เป็นห้องภาพ ซึ่งส่วนที่กล่าวถึงนี้ มีการเขียนในลักษณะการบรรยายเป็นเรื่องราว เนื้อหาสาระสำคัญของเรื่องแต่ละตอนที่เด่น ๆ ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบเรื่อง การจัดองค์ประกอบภายในบริเวณส่วนห้องภาพนี้ ไม่สามารถที่จะจัดเป็นระบบได้แน่นอนว่าจะต้องเริ่มเรื่องอย่างไรและดำเนินไปในแนวทางใด จากข้างล่างขึ้นไปข้างบนหรือจากข้างบนลงมาข้างล่าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมหรือความพอใจของช่างเขียนเป็นหลัก

การจัดแบ่งกลุ่มต่าง ๆ ภายในภาพนั้น กลุ่มที่เด่นชัดและสำคัญ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มใหญ่ที่มีเรื่องราวและส่วนประกอบต่าง ๆ มากมายนั้น จะเป็นกลุ่มที่ได้แบ่งล้อมด้วยแนวกำแพงวัง ซึ่งภายในประกอบด้วยปราสาทราชมนเทียรกลุ่มบุคคลต่าง ๆ หลายกลุ่มซึ่งแสดงออกถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ก็เป็นกลุ่มย่อย ๆ ซึ่งเป็นลักษณะของการแสดงเหตุการณ์และพฤติกรรมของตัวเอกในเรื่อง ในแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกันออกไปซึ่งกลุ่มดังกล่าวนี้จะกระจายทั่วไปตามความเหมาะสม กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้จะถูกแบ่งชั้นด้วยโขดหินและต้นไม้ เป็นกลุ่มคล้ายเขามอ ทิวไม้ สถาปัตยกรรม เช่น บรรณศาลา ซึ่งก็จะเน้นกลุ่มบุคคลในนั้น กรอบลันทาซึ่งมีลักษณะเป็นแนวหยักแบบฟันปลาและริ้วแบบชายผ้าມ่່าน นอกจากนี้เรื่องราวบางกลุ่มก็มีลักษณะเป็นส่วนประกอบโดยใช้ตัวกาก เช่น ภาพชาวป่า ซึ่งจากลักษณะรูปแบบของการแต่งกาย การมุ่นมวยผมบอกให้เราทราบว่าเป็นกลุ่มชนชาว

¹ บัณฑิตา ภาณุจนาคม, สีนชัย กระบวนแสง, มารุต อัมรานนท์, จิตรกรรมฝาผนังธนบุรี.

กรุงเทพ, 2523

กะเหียงและจะอยู่ท่ามกลางองค์ประกอบที่เป็นป่าเขามีโชดหินและต้นไม้ค่อนข้างหนาแน่น เพื่อให้เกิดสภาพที่กลมกลืนกัน

การกำหนดอายุ

การกำหนดอายุของจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดใหญ่อินทารามนี้อาจแบ่งตามกลุ่มต่าง ๆ ได้คือ

กลุ่มแรกซึ่งเชื่อกันว่าจะมีความเป็นมาที่เก่าแก่ถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย จากความเชื่อของนักวิชาการดังกล่าว หากจะได้แสดงผลประกอบเป็นการสนับสนุนจากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนจากชาดก เรื่อง พระเตมีย์ พระมหาชนก พระสุวรรณสามกลุ่มนี้ถึงแม้ว่าจะได้มีการเขียนซ่อมแซมบ้างในระยยะหลัง แต่ก็จะเป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากลักษณะการระบายสีของฉากหลังหรือส่วนต่างๆ ด้วยสีค่อนข้างจะบางใสจนบางครั้งจะมองเห็นพื้นและเส้นร่างได้อย่างชัดเจน การใช้สีดูแล้วรู้สึกว่ามันน้อยสี การระบายสีเป็นไปอย่างอิสระจนบางครั้งสามารถเห็นรอยฝีแปรงได้ชัด การตัดเส้นค่อนข้างอิสระไม่วิจิตรประณีตเมื่อเปรียบเทียบกับจิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัตนโกสินทร์ จิตรกรดังกล่าวบางส่วนของฉากอ้างถึงนี้อาจเปรียบเทียบกับจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นในช่วงอยุธยาตอนปลายที่สำคัญ ๆ ก็คือ จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดช่องนนทรี เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาราม ได้มีการเขียนจารึกศักราชที่เขียนคือ ปี พ.ศ. 2277 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ครองกรุงศรีอยุธยา

กลุ่มที่สอง การแสดงออกที่เด่นชัดของกลุ่มนี้คือ ภาพชาดกเรื่องพระมหาลิสด พระภริทัต พระพรหมนารถ พระวิฐูร และบางห้องของพระเวสสันดร กลุ่มนี้จากวิธีการเขียนการระบายสีที่เป็นไปอย่างประณีตสม่ำเสมอการตัดเส้นที่คมชัด ประณีต ตามแบบอย่างที่ยอมรับกันในช่วงรัชกาลที่ 3 และ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่สำหรับที่วัดใหญ่อินทารามนี้จิตรกรรมฝาผนังกลุ่มดังกล่าวยังไม่มีการเน้นมิติความชัดลึกและการใช้หลักทัศนียวิทยา ดังนั้นจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดใหญ่อินทารามกลุ่มนี้ จึงน่าที่จะเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นส่วนใหญ่

กลุ่มที่สาม การแสดงออกของจิตรกรรมฝาผนังกลุ่มนี้เช่น พระจันทกุมารและพระเวสสันดร ได้มีการแสดงวิธีการใช้สีประกอบแสง-เงา และหลักทัศนียวิทยา เน้นระยะใกล้ไกลด้วยขนาดของวัตถุ เป็นต้นว่า ภาพต้นไม้ที่อยู่ไกลออกไปจะมีขนาดเล็กกว่าต้นไม้ที่อยู่ใกล้และพื้นที่ส่วนฉากหลังในส่วนที่แสดงภูมิประเทศระยะไกลออกไป สีจะอ่อนกลืนหายไปกับท้องฟ้า การใช้สีที่มีส่วนผสมของสีขาวมากมีการเน้นส่วนที่ต้องการให้สว่างและเด่นชัดด้วยสีที่ตัดกันอย่างชัดเจน ลักษณะของจิตรกรรมกลุ่มนี้เป็นแบบอย่างที่ยอมรับกันมากตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ลงมาถึงช่วงฉลองพระนครครบ 150 ปี ในสมัยรัชกาลที่ 7 เช่น จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดภาวนาภิรตารามในคลองบางกอกน้อย จิตรกรรมฝาผนังที่ระเบียงครอบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า จิตรกรรมฝาผนังซึ่งเขียนขึ้นภายในพระอุโบสถวัดใหญ่อินทารามนี้ น่าที่จะมีอายุความเป็นมาที่ต่อเนื่องกันหลายยุคหลายสมัยและทำให้เกิดคุณค่าอย่างสูงในด้านการที่จะศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงในส่วนที่เกี่ยวข้องกับจิตรกรรมฝาผนังได้เป็นอย่างดีตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายเรื่อยมาจนถึงบางส่วนที่เขียนขึ้นในช่วงระหว่างรัชกาลที่ 5 - 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

วัดราษฎร์บำรุง

วัดราษฎร์บำรุง ตำบลมะขามหย่ง อำเภอเมืองชลบุรี

ประวัติความเป็นมา

วัดราษฎร์บำรุงนี้มีประวัติความเป็นมาเป็นบันทึกหรือหลักฐานที่ชัดเจน แต่จากสภาพของถาวรวัตถุสิ่งก่อสร้างสถาปัตยกรรมภายในบริเวณวัด เช่น กุฏิสงฆ์ ตลอดจนอาคารอื่นๆ ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบตึก หากพิจารณาตามรูปแบบที่นิยมสร้างกันแล้ว สถาปัตยกรรมดังกล่าวจะมีอายุสูงไม่เกินกว่าสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนสถานที่ซึ่งมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนอยู่ภายใน คือ ตัวพระอุโบสถ ซึ่งได้มีการต่อเติมจนไม่อาจทราบถึงรูปแบบเดิมได้

วัดราษฎร์บำรุงนี้ ได้ปรากฏหลักฐานที่ ชัดเจนและเก่าแก่ที่สุดอยู่เพียงแห่งเดียวคือ จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถห้องหนึ่งที่ส่วนล่างของห้องภาพได้มีจารึกชื่อผู้บริจาคเงินเขียนภาพและมีศักราชเขียนเอาไว้ว่า ได้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าวเอาไว้ เมื่อปี ร.ศ.120 ซึ่งตรงกับปีพุทธศักราช 2445 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งราชวงศ์จักรี

บริเวณที่เขียนภาพ

จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถวัดราษฎร์บำรุงนี้ พื้นที่ส่วนที่ใช้ในการเขียนภาพ คือ ส่วนที่เป็นผนังหุ้มกลองด้านหน้าและด้านหลังตั้งแต่เหนือกรอบประตูขึ้นไปจนจรดเพดาน สำหรับผนังหุ้มกลองด้านหน้าและด้านหลัง แต่เดิมมีประตูด้านละ 2 บาน ข้ายและขวา ต่อมาในระยะหลังได้มีการเจาะช่วงกลางของผนังหุ้มกลองด้านหน้า เพื่อทำเป็นประตูบานกลางเพิ่มขึ้นอีกช่องหนึ่งแต่จากลักษณะแบบแผนของการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยทั่วไปนั้น พื้นที่ส่วนซึ่งได้ถูกเจาะเพื่อทำเป็นช่องประตูนั้นแต่เดิมที่น่าจะเป็นส่วนซึ่งได้มีการเขียนภาพเอาไว้

ส่วนผนังด้านข้างทั้งสองด้านนั้นได้มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเอาไว้ในส่วนที่เป็นห้องภาพ คือ พื้นที่ว่างตลอดแนวระหว่างช่องหน้าต่างและส่วนผนังส่วนบนเหนือกรอบหน้าต่างขึ้นไปจนจรดเพดาน

เรื่องราวที่เขียน

เรื่องราวที่ใช้ในการเขียนภาพจิตรกรรม ฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดราษฎร์บำรุงนี้ ได้เขียนเป็นเรื่องพุทธประวัติจากพระปฐมโพธิ์กถา ในที่นี้จะได้แยกกล่าวเป็นส่วน ๆ ตามพื้นที่ซึ่งมีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง ดังนี้คือ

ผนังหุ้มกลองด้านหน้า จิตรกรรมฝาผนังซึ่งเขียนขึ้นบนพื้นที่ผนังหุ้มกลองด้านหน้า ส่วนที่เหนือกรอบประตูขึ้นไป เป็นภาพมารผจญ โดยส่วนบนสุดของภาพมารผจญถูกแบ่งคั่นด้วยเส้นหยัก รูปสามเหลี่ยมแบบพื้นปลา ซึ่งเรียกว่าเส้นสินเทาหรือกรอบสินเทา พื้นที่ส่วนนี้เขียนเป็นภาพเทวดาร่ายรำในอาการที่แสดงความรื่นเริงยินดีต่อชัยชนะของพระพุทธองค์ที่มีต่อพญามารโดยที่จากหลังของภาพเทวดาเหล่านั้นเขียนเป็นภาพกลุ่มเมฆกลาง ๆ ประกอบอยู่

ผนังหุ้มกลองด้านหลัง พื้นที่ส่วนนี้จะอยู่เบื้องหลังขององค์พระประธานภายในพระอุโบสถ ส่วนที่ว่างตั้งแต่เหนือกรอบประตูขึ้นไปเขียนเป็นภาพท้องฟ้าประกอบหมู่เมฆส่วนล่างของภาพเขียนเป็นภาพหมู่ทวยเทพบรรเลงดุริยางค์ เหนือจากนั้นขึ้นไปเป็นภาพเหล่า

เทวดานางฟ้าในท่าเหาะแสดงอาการประหนึ่งมาชุมนุมกันร่ายรำแสดงความเปรมปรีดีที่พระพุทธรองค์ทรงมีชัยชนะต่อพญามาร

ผนังด้านข้างทั้งสองด้าน ส่วนที่เป็นห้องภาพคือพื้นที่ระหว่างช่องหน้าต่างเขียนเป็นภาพพุทธประวัติ จากพระปฐมสมโพธิกถา ตั้งแต่ตอนที่พระนางสิริมหามายาประสูติเจ้าชายสิทธัตถะที่สวนลุมพินี โดยเขียนเฉพาะเหตุการณ์สำคัญ ๆ จากแต่ละปริจเจทในพระปฐมสมโพธิกถา โดยเริ่มตั้งแต่ผนังส่วนในสุดด้านขวามือขององค์พระประธาน เวียนออกมาทางด้านหน้าไปสิ้นสุดที่ห้องภาพสุดท้ายซึ่งอยู่ส่วนในสุดด้านซ้ายมือขององค์พระประธาน เป็นเรื่องเหตุการณ์ตอนถวายพระเพลิงพระพุทธรูป

ส่วนตอนบนเหนือกรอบหน้าต่างขึ้นไปนั้น เขียนเป็นภาพเทพชุมนุมแถวเดียว ส่วนบนของแถวภาพเทพชุมนุมแบ่งคั่นด้วยแนวโค้งประดิษฐ์เป็นลวดลายประเภทดอกไม้ใบไม้แบบขุ่มโค้งต่อเนื่องกันไป โดยภายใต้ส่วนโค้งแต่ละส่วนก็จะเป็นเทพแต่ละองค์ซึ่งถูกแบ่งคั่นด้วยพุ่มทรงข้าวบิณฑ์คล้ายกับพืดยศพระราชาคณะ ตอนบนเหนือส่วนโค้งเหล่านี้เขียนเป็นภาพเทวดานางฟ้าร่ายรำในท่าเหาะ มือถือช่อดอกไม้ เรียงรายหันหน้าไปทางพระประธานภายในพระอุโบสถ

การใช้สีและเส้น

การใช้สีและเส้นที่ปรากฏจากจิตรกรรม ผาผนังภายในพระอุโบสถวัดราชบูรณะนี้ จากพื้นที่ส่วนสำคัญที่สุดก็คือบริเวณส่วนที่เป็นห้องภาพ ซึ่งอยู่บริเวณระหว่างช่องหน้าต่างของผนังด้านข้างทั้งสองด้าน ลักษณะการเขียนภาพจะเป็นลักษณะแบบเล่าเรื่อง สีสันรวมโดยทั่วไปทั้งหมด บริเวณส่วนที่แสดงถึงพื้นดินจะใช้สีเขียวคล้ำซึ่งน่าที่จะเกิดจากส่วนผสมระหว่างสีเขียวและดำและอาจเจือแดงเล็กน้อยทำให้สีที่นำมาใช้นั้นดูค่อนข้างจะหนักและทึบ บริเวณส่วนซึ่งเป็นท้องฟ้าใช้สีครามเข้ม ส่วนระยะไกลคือส่วนขอบฟ้าที่ต่อเนื่องกับพื้นดินจะใช้สีที่อ่อนกว่า การใช้สีอ่อนกว่า การใช้สีในส่วนนี้จะเห็นได้ชัดว่าสีที่ใช้เขียนจะเจือด้วยสีขาวเพื่อให้เกิดความรู้สึกค่าของสีที่มีน้ำหนักอ่อนแก่ทำให้เกิดระยะที่เห็นได้ชัดเจน การใช้สีในส่วนที่เป็นต้นไม้และพุ่มไม้ที่ปรากฏในภาพเป็นสีเขียวเข้มเน้นขอบของพุ่มไม้หรือต้นไม้บางส่วนด้วยสีอ่อน ลักษณะวิธีการเขียนต้นไม้ไม่ว่าจะระบายสีพุ่มเป็นสีทึบหรือสีอ่อนก็ตาม แต่จะมีการตัดเส้นเน้นส่วนที่เป็นไปในลักษณะที่มีขนาดให้สามารถที่จะมองเห็นได้ชัด บริเวณส่วนที่เป็นพื้นดินและโขดหินบางแห่งเป็นสีน้ำตาลเข้มและเทาเข้มผสมกัน มีการเน้นส่วนซึ่งต้องการแสดงปริมาตรด้วยน้ำหนักอ่อนแก่ของสี การแสดงระยะใกล้ไกลในภาพเฉพาะส่วนที่เป็นทิวทัศน์เช่น ต้นไม้ โขดหิน หรือเขามอ จะใช้ขนาดที่ใหญ่เล็กลดหลั่นกันไป ส่วนบริเวณที่เป็นลำน้ำจะใช้สีขาว

การใช้สีในส่วนที่สำคัญ และเป็นจุดเด่น ของเรื่องราวในแต่ละตอน คือ องค์พระพุทธรเจ้า จะเน้นส่วนของพระวรกายด้วยการปิดทองลงไปในส่วนนั้นทั้งหมด เว้นเฉพาะส่วนซึ่งเป็นจีวรระบายด้วยสี การเน้นความเด่นชัดของเรื่องราวแต่ละตอนซึ่งมีพระพุทธรเจ้าเป็นองค์ประธานอยู่นั้นจะมีส่วนที่ปิดทองคือพระวรกายและพระเกตุมาลา นอกจากนี้ก็มีอารมณ์เครื่องประดับที่ตกแต่งในบุคคลสำคัญ เช่น ภาพกษัตริย์ พระกุมาร กุมารี และบุคคลชั้นสูงต่าง ๆ รวมทั้งเครื่องราชูปโภคที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ภาพเหล่านี้หากไม่ใช่เหตุการณ์ตอนสำคัญที่สุดในภาพแล้ว จากหลังโดยเฉพาะส่วนพื้นดินซึ่งใช้สีเข้มจะช่วยเน้นความเด่นชัดในภาพกลุ่มนั้นได้เป็นอย่างดี

อาคารสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่ในภาพ เช่น ปราสาทราชวัง ศาลา บ้านเรือน ตลอดจนอาคารต่าง ๆ ซึ่งมักจะแสดงออกมาในลักษณะของตึกนั้นจะใช้สีเทาหรือสีขาว

ทำให้เกิดความเด่นชัดเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ภายในของตัวอาคารดังกล่าว ยังมีการเน้นองค์ประกอบบางส่วน เช่น เพดานจะใช้สีแดง บางส่วนของหลังคา ช่องประตู หน้าต่าง ที่เป็นกระจกจะใช้สีความสดใส ซึ่งการใช้สีในลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งกับสีส่วนรวม ถึงแม้ว่าจะมีปริมาณไม่มากนักก็ตาม

สำหรับการใช้สีในส่วนของผนังด้านข้างทั้งสองด้าน ส่วนบนซึ่งเขียนเป็นภาพเทพชุมนุมนั้น จากหลังของภาพระบายด้วยสีน้ำตาลปนม่วงแบบที่เรียกว่าสีเปลือกมังคุด ซึ่งการใช้สีในลักษณะนี้จะมีผลทำให้ตัวเทพชุมนุมซึ่งนั่งประณมมือ เรียงกันเป็นแนวนั้นเด่นชัดขึ้นมา นอกเหนือไปจากการเน้นด้วยสีที่สว่างสดใสภายในพื้นที่ส่วนที่ทำเป็นประภาณทล บริเวณส่วนที่เหนือจากเทพชุมนุมนี้ขึ้นไป เขียนเป็นภาพเทวดา นางฟ้า ร่ายรำอยู่ในลักษณะท่ากำลังเหาะ จากหลังของภาพส่วนนี้เขียนเป็นภาพกลุ่มเมฆที่หนาทึบด้วยสีครามปนเทา เน้นความเด่นชัดบางส่วนด้วยสีขาว เทือกกลุ่มเมฆนี้ ขึ้นไปจนจรดเพดาน ทำเป็นภาพเทวดาในท่าร่ายรำซ้อนอยู่อีกแถวหนึ่งโดยส่วนนี้จากหลังจะเป็นสีน้ำเงินเข้มเพื่อเป็นการเน้นให้ส่วนที่เป็นภาพเด่นชัดขึ้นนั่นเอง

นอกจากนี้แล้วการใช้สีในส่วนของผนังหุ้มกลองด้านหน้าซึ่งเขียนเป็นภาพมารผจญนั้น จากหลังใช้สีแดงซึ่งมีผลทำให้องค์ประกอบต่าง ๆ ในพื้นที่ส่วนนั้นเด่นชัดสวยงาม ภาพแม่พระธรณีที่ปรากฏอยู่ภายใต้รัตนบัลลังก์อันเป็นที่ประทับของพระพุทธองค์นั้น ส่วนนี้จะทำเป็นคูลาเหลี่ยมลึกเข้าไปอย่างชัดเจนด้วยวิธีการใช้สีเข้มเน้นส่วนที่เป็นเงาให้เกิดเป็นน้ำหนักอ่อนแก่ของสีไล่กันไป

ตอนบนส่วนที่อยู่เหนือภาพมารผจญขึ้นไป ส่วนนี้เขียนเป็นภาพเทวดากำลังร่ายรำ โดยเน้นจากหลังเพื่อให้ส่วนตัวภาพชัดเจนด้วยสีน้ำเงินเข้ม ผนังหุ้มกลองด้านหลังใช้สีน้ำเงินปนเทาเป็นจากหลังประกอบด้วยภาพกลุ่มเมฆที่เขียนด้วยสีขาวและบรรดาหมู่เทวดาที่เขียนด้วยสีที่ค่อนข้างอ่อน ทำให้ภาพต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ส่วนนี้ให้ความรู้สึกที่เบาและเด่นชัดขึ้น

การตัดเส้นวิธีการที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดราชบุรณนี้ มีลักษณะที่ค่อนข้างเด่นชัดคือตัดเส้นด้วยเส้นที่มีความคมชัดและมีการเน้นบางส่วนด้วยความหนาบางของเส้นเพื่อให้เกิดความชัดเจนและเด่นชัดซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงฝีมือและประสบการณ์ของช่างเขียนในลักษณะที่ดีและสม่ำเสมอโดยตลอดในส่วนที่เป็นห้องภาพและรวมทั้งภาพเทพชุมนุมอีกด้วย

การจัดองค์ประกอบ

การจัดองค์ประกอบของภาพจิตรกรรม ฝาผนังที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถของวัดราชบุรณนี้ พื้นที่ผนังด้านข้างทั้งสองด้านที่เป็นห้องภาพส่วนนี้มีการเน้นโดยการแยกกลุ่มภาพตามเรื่องของการเหตุการณ์แต่ละตอน ส่วนหนึ่งจะเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นภายในบริเวณอาคารซึ่งนิยมทำเป็นแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากทางตะวันตกแบบโล่ง ๆ ขึ้นเตี้ยคล้ายกับท้องพระโรงหรือเป็นสถาปัตยกรรมแบบตึก 2 ชั้น ก็ตาม นอกจากนี้ก็เป็นกลุ่มภาพซึ่งอยู่ในที่โล่งกลางแจ้งที่มีโขดหินหรือเขามอประกอบเป็นฉากหลัง กลุ่มดังกล่าวนี้จะจัดวางกระจายอยู่ภายในพื้นที่ว่างของภาพตามรายละเอียดของเหตุการณ์ในแต่ละตอน แต่ในทำนองเดียวกันบางภาพซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นภายในวังหรือภายในเมืองจะถูกปิดล้อมด้วยกำแพง ป้อมปราการ และซุ้มประตู การจัดแบ่ง องค์ประกอบภายในภาพนอกจากลักษณะดังกล่าวแล้วในบางห้องภาพยังมีการแบ่งโดยใช้แนวลำน้ำ อีกด้วย

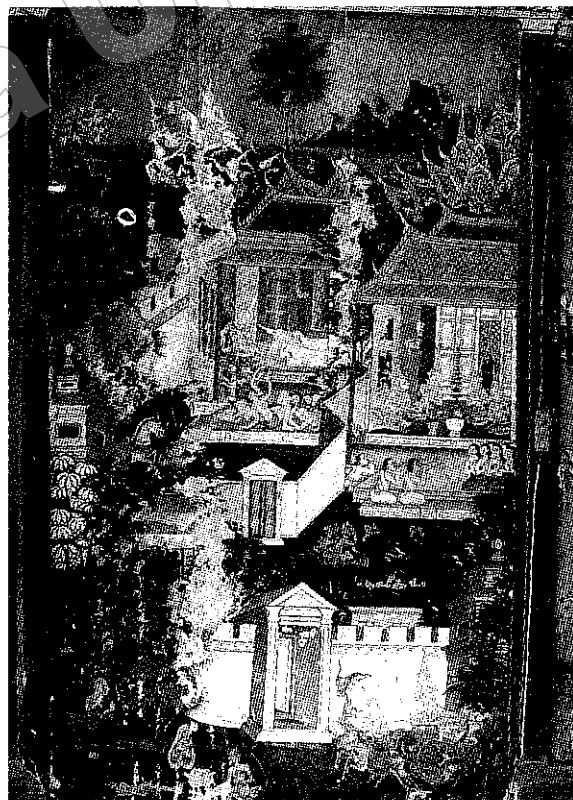
สำหรับส่วนบนของผนัง การจัดภาพจะวางเป็นแถวตามแนวยาวซ้อนกันขึ้นไปคือ แถวล่างซึ่งเป็นเทพชุมนุมมีการแบ่งคั่นแต่ละภาพด้วยพุ่มลวดลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ส่วนบนที่เป็นภาพเทวดาร่ายรำจะแบ่งคั่นด้วยแนวโค้งที่ต่อเนื่องกันไปคล้ายกับซุ้มโค้งและส่วนเหนือจากนี้ขึ้นไปแบ่งคั่นด้วยแนวขอบของกลุ่มเมฆ ผนังหุ้มกลองด้านหน้าจัดแบ่งเรื่องราวเป็น 2 ตอน ตอนล่างเป็นภาพมารผจญ ตอนบนเป็นเทวดาร่ายรำ ถูกแบ่งคั่นด้วยกรอบลีนเทา ส่วนผนังหุ้มกลองด้านหลัง การจัดองค์ประกอบเป็นแบบกระจายทั่วไปเพื่อแสดงให้เห็นถึงการชุมนุมร่ายรำของบรรดาเหล่าเทวดานางฟ้าบนสวรรค์

การกำหนดอายุ

การกำหนดอายุของจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถวัดราชบูรณะนี้ เราสามารถที่จะทราบอายุได้แน่นอนเนื่องจากได้มีจารึกบันทึกเขียนเอาไว้ที่ส่วนล่างของท้องภาพท้องหนึ่งว่า ได้มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังขึ้นในปี ร.ศ.120 ตรงกับปี พ.ศ.2445 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ซึ่งหลักฐานดังกล่าวสอดคล้องกับหลักฐานที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังคือ สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่มีลักษณะเป็นแบบตึกชั้นเดียวและสองชั้น เรือนพักอาศัยแบบสองชั้นหรือเรือนชั้นเดียวที่มีการนำเอาลวดลายฉลุไม้มาใช้ประดับตกแต่งในส่วนที่เป็นชายคาหลังคา มาประกอบตัวอาคาร นอกจากนั้น บรรดาป้อม ชุ่มประตู่ หอรบ ตามส่วนที่เป็นกำแพงเมือง กำแพงวัดตลอดจนสถาปัตยกรรมอื่นๆ เป็นหลักฐานที่สอดคล้องต้องกัน ชินฮันให้ทราบว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในของพระอุโบสถวัดราชบูรณะนี้ได้สะท้อนสภาพแวดล้อมบางรูปแบบที่ปรากฏอยู่ในช่วงเวลานั้นออกมาได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่นิยมสร้างกันอย่างแพร่หลายทั้งในส่วนที่เป็นสถานที่ราชการและที่พักอาศัยของบรรดาเจ้านาย เสนาบดี และคหบดีที่ยังคงเหลือหลักฐานให้เห็นอยู่บ้างในปัจจุบันนี้

จิตรกรรมฝาผนัง วัดราชบูรณะ

ภาพเต็มทั้งห้องภาพ แสดงเหตุการณ์ก่อน
เจ้าชายลัทธิตละอภินะกพระนางยโสธรา เสด็จออก
ประพาสอุทยาน และทรงพบเทวทูตสี่ เสด็จเยี่ยม
พระนางยโสธรา และพระราหุล จากนั้นก็เสด็จออก
มหาภิเนษกรรม

วัดต้นสน

วัดต้นสน ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมืองชลบุรี

ประวัติความเป็นมา

ประวัติความเป็นมาของวัดต้นสนปรากฏอยู่ที่ผนังด้านหลังของพระอุโบสถ จารึกไว้ว่าได้มีการสร้างพระอุโบสถขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2454 ตรงกับช่วงต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี และหลังจากนั้นก็ได้มีการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่อีกครั้งในปี พ.ศ.2491 จนกระทั่งครั้งหลังสุดเมื่อ พ.ศ.2513 ได้มีการซ่อมแซมหลังคาอีกครั้งหนึ่ง สำหรับการสร้างวัดต้นสนนี้ก็คาดว่าจะได้มีการสร้างขึ้นในระยะเวลาเดียวกันกับการสร้างพระอุโบสถเมื่อปีพ.ศ.2454 นั่นเอง

บริเวณพื้นที่เขียนภาพ

บริเวณพื้นที่ซึ่งใช้ในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดต้นสน ได้แก่พื้นที่ส่วนที่เป็นห้องภาพของผนังด้านข้างทั้งสองด้านและพื้นที่ส่วนบนตั้งแต่เหนือกรอบหน้าต่าง ขึ้นไปจนจรดเพดานของผนังด้านข้างทั้งสองด้าน ส่วนผนังหุ้มกลองด้านหน้าและหลัง ตั้งแต่บริเวณช่วงล่างระหว่างประตูทั้ง 2 ข้างในระดับเดียวกันกับส่วนห้องภาพและส่วนบนเหนือกรอบประตูขึ้นไปจนจรดเพดาน

เรื่องราวที่เขียน

เรื่องราวที่นำมาใช้ในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดต้นสนนี้ ส่วนที่เป็นห้องภาพที่ผนังด้านข้างของพระอุโบสถทั้งสองด้านและส่วนล่างในระดับเดียวกันของผนังหุ้มกลอง ด้านหลังของพระอุโบสถเขียนเป็นภาพพุทธประวัติจากพระปฐมสมโพธิ-กถา ส่วนบนเขียนเป็นภาพเทพชุมนุม

ผนังด้านข้างบริเวณส่วนที่เป็นห้องภาพทั้งสองด้านเขียนเป็นภาพพุทธประวัติจากพระปฐมโพธิ์กถา เฉพาะปริศนาสำคัญ ๆ ตั้งแต่ประสูติเจ้าชายสิทธัตถะจนถึงปรินิพพาน ถวายเพลิงพุทธสรีระ และแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ โดยมีจุดเริ่มต้นตั้งแต่ผนังด้านซ้ายมือขององค์พระประธานห้อง ที่ 2 จากผนังด้านในสุดคือระหว่างหน้าต่างช่องแรกและช่องที่ 2 จากด้านในสุดเขียนมาทางด้านนอกและผนังด้านขวามือขององค์พระประธานเรื่อยไปจนส่วนในสุดและส่วนล่างของผนังหุ้มกลอง ด้านหลังไปจบลงที่ห้องแรกของผนังด้านซ้ายมือขององค์พระประธานลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญ เรียงต่อเนื่องกันไป

ส่วนบนของผนังด้านข้างเหนือส่วนห้องภาพขึ้นไปทั้ง 2 ด้านเขียนเป็นภาพเทพชุมนุมนั่งประนมมือเรียงซ้อนกัน 2 แถว เหนือจากส่วนนี้ขึ้นไปเขียนเป็นแนวส่วนโค้งประกอบด้วยดอกไม้เป็นระยะในลักษณะส่วนโค้งที่ต่อเนื่องกันไปเป็นแนวตลอดความยาวของผนังในลักษณะเดียวกันกับพื้นที่ส่วนเดียวกันของจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดราษฎร์บำรุง ช่วงบนสุดเหนือส่วนโค้งนี้ขึ้นไปเขียนเป็นภาพเทวดาร่ายรำอยู่เป็นระยะ โดยมีกลุ่มเมฆเป็นกลุ่ม ๆ รองรับภาพเทวดาเหล่านี้

ผนังหุ้มกลองด้านหน้าพื้นที่ส่วนบนเหนือกรอบประตูขึ้นไปและพื้นที่ส่วนล่างระหว่างช่องประตูทั้งสองด้านเขียนเป็นภาพมารผจญโดยมีขั้วมตอนล่างของรัตนบัลลังก์ ซึ่งมีภาพแม่พระธรณีในลักษณะท่านั่งบิณฑมยผมอยู่ภายในนั้น เขียนขึ้นในพื้นที่ส่วนล่างระหว่าง

ช่วงประตูทั้งสองด้าน ส่วนบนเหนือภาพมารผจญขึ้นไปถูกแบ่งคั่นด้วยแนวเส้นโค้งที่มีลักษณะบิดพลิ้วแบบชายผ้าม้วน ส่วนนี้เขียนเป็นภาพเทวดาร่ายรำถือช่อดอกไม้อยู่ในมือ

ผนังหุ้มกลองด้านหลังเป็นภาพพระพุทธเจ้าทรงเทศน์โปรดพุทธมารดา ในปราสาทที่เขียนเป็นแบบซุ้ม 3 ยอดบนดาวดั่งสี่ มีพุทธมารดาและเหล่าเทวดานั่งฟังธรรมอยู่ส่วนล่างมีพระพุทธรูปองค์เสด็จลงมาจากบันไดแก้วซึ่งอยู่ตรงกลางแวดล้อมด้วยหมู่เทวดากันฉัตรและอัญเชิญเครื่องอัฐบริขาร ด้านซ้ายมือของภาพและด้านซ้ายมือขององค์พระประธานที่ส่วนมุมทำเป็นภาพนรกภูมิแสดงออกด้วยรูปสัตว์นรกกำลังแย่งชิงกันประณมมือ ถัดเข้ามาเป็นภาพหมู่พระสงฆ์อรหันต์สาวกนั่งเรียงกันเป็นแถวอยู่บนอาสนะ ที่เชิงบันไดเขียนภาพเป็นโต๊ะหมู่บูชาประกอบด้วยพุ่มดอกไม้แบบไทย อีกด้านหนึ่งส่วนมุมขวามือเขียนเป็นภาพเมืองสังกัสสะ ซึ่งเป็นบริเวณที่บันไดแก้วทอดลงมาสู่โลกมนุษย์ มีภาพปราสาทราชวัง ที่มุมป้อมกำแพงนั้นมีเสาธงสูง บนยอดเสาธงประดับประดาด้วย ธงช้างสีแดงและมีชาวเมืองพากันออกมานั่งประณมมือเฝ้าสักการะต่อพระพุทธองค์ โดยที่บริเวณบันไดมีการจัดโต๊ะหมู่บูชาตามแบบกระบวนจิ้นคือ ประกอบด้วยโต๊ะสูงมีผ้าคลุม ตั้งเครื่องสายครามแจกันปักช่อดอกไม้และตรงกลางมีฉากกระจกลูกเล็ก ๆ เป็นเครื่องบูชา

การใช้สีและเส้น

การใช้สีที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถของวัดต้นสนจากผนังด้านข้างทั้งสองด้าน ส่วนที่เป็นห้องภาพรวมทั้งตอนล่างของผนังหุ้มกลองด้านหลัง สีส่วนรวมโดยทั่วไปจะเป็นสีเทาและสีหม่นซึ่งเกิดจากส่วนผสมของสีครามหรือสีน้ำเงินผสมกับสีขาวแล้วเจือด้วยสีดำเล็กน้อย ส่วนซึ่งเป็นตัวอาคารหรือสถาปัตยกรรมภายในภาพใช้ สีขาวหรือสีเทาอ่อน ต้นไม้และพุ่มไม้เป็นสีเขียวเข้ม มีการเน้นส่วนต่างๆ ที่ต้องการจะให้มีความสดใสหรือส่วนที่เป็นใบก็จะใช้วิธีการทึบหรือแต้มด้วยอุปกรณ์ที่ใช้ในการเขียนภาพมากเช่น เปลือกกระดังงาหรือรากลำเจือกที่นำมาตากให้แห้งแล้วทุบให้แตกเป็นเส้นหรือฝุ่นกัน นอกจากนี้บางแห่งก็มีการตัดเส้นเพื่อเน้นส่วนที่เป็นใบไม้ให้ชัดเจนขึ้นอีกด้วย ส่วนของธรรมชาติที่เป็นโขดหินและภูเขาจะใช้สีน้ำตาล น้ำตาลปนเทา เน้นส่วนที่ต้องการแสดงปริมาตรด้วยสีเข้มและสีอ่อน ส่วนที่เป็นลำน้ำ เช่น แม่น้ำลำธารและทะเลใช้สีฟ้าอ่อนปนเทา เน้นส่วนที่เป็นคลื่นด้วยสีขาว ท้องฟ้าที่ใช้สีเทาอ่อน ประกอบด้วยกลุ่มเมฆซึ่งมีน้ำหนักสีที่เข้มกว่าและสีขาวปะปนกันกระจายอยู่ทั่วไป นอกจากนี้ยังมีการปิดทองเพื่อเน้นให้เห็นถึงความสำคัญและเด่นชัดในกลุ่มที่เป็นตัวภาพหรือบุคคลชั้นสูง เช่น กษัตริย์ เจ้าเมือง เทวดา ตลอดจนบุคคลที่มีความสำคัญของเหตุการณ์ส่วนนั้น ๆ โดยจะเน้นเฉพาะส่วนที่เป็นอาภรณ์ เครื่องประดับ เช่น มงกุฎ ขว้า ทองกร สร้อยสังวาลย์ เป็นต้น

การแสดงให้เห็นถึงระยะใกล้ไกลภายในภาพ นอกจากวิธีการใช้น้ำหนักอ่อนแก่ของสีแล้ว ยังได้มีการนำเอาหลักวิชาการด้านทัศนียวิทยามาใช้โดยแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนโดยทั่วไป เช่น ขนาดของต้นไม้ อาคารสิ่งก่อสร้างต่างๆ ในรูปลักษณะที่เป็นแนวขนานกัน เช่น ฝั่งลำน้ำ กำแพงเมือง กำแพงวัด รั้ว ตลอดจนทิวไม้ที่เรียงรายต่อกันไปเป็นแถวโดยลักษณะต่าง ๆ ดังได้กล่าวมานี้ จะมีการแสดงให้เห็นถึงแนวเส้นเดินจากภาพส่วนหน้าไปสู่จุดรวมสายตา ซึ่งอยู่ในระยะหลังไกลออกไปอย่างชัดเจนและสมเหตุสมผล

นอกจากนี้ จากการแสดงออกในพื้นที่ส่วนซึ่งเป็นฉากหลังของภาพจำนวนไม่น้อยจากบริเวณห้องภาพของจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดต้นสนนี้ ได้มีการเขียนภาพในลักษณะที่เป็นแบบทิวทัศน์ที่สมบูรณ์ตามลักษณะของธรรมชาติในรูปแบบของภูมิประเทศที่แตกต่างกันออกไป เช่น กลุ่มดงตาล หมู่ต้นนุ่น ท้องนา ทะเล ภูเขา เกาะ น้ำตก

ป่า สอดแทรกอยู่ในส่วนที่เป็นฉากหลังของภาพหรือประกอบการบรรยายเหตุการณ์บางตอนที่เขียนขึ้นในภาพ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ไม่เคยปรากฏนำมาใช้กับภาพในลักษณะเล่าเรื่องของภาพจิตรกรรมฝาผนังที่แห่งใดในจังหวัดชลบุรีเลย

อย่างไรก็ตาม การที่จะอธิบายถึงลักษณะการใช้สีของจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดตันสนนี้ให้ชัดเจนลงไปนั้นเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยาก ทั้งนี้เนื่องจากสีที่นำมาใช้บางสีจะมีค่าของสีที่แท้จริงผิดเพี้ยนไป ทั้งนี้เนื่องจากทางวัดได้นำเอาน้ำมันชักเงาบางประเภทที่สร้างความมันอย่างมากขึ้นบนพื้นผิวมาเคลือบทาทับบนพื้นผิวหน้าของภาพจิตรกรรมฝาผนังแห่งนี้หลายชั้นทำให้เกิดเงาสะท้อนปรากฏอยู่ทั่วไปในทุกส่วนของภาพ

การจัดองค์ประกอบ

การจัดองค์ประกอบของจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดตันสนนี้อาจแยกออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

ลักษณะการจัดองค์ประกอบแบบที่เน้นให้เห็นถึงเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในตัวอาคารสถาปัตยกรรมภายในบ้านเรือน คลุหาสน์ เช่น เหตุการณ์ภายในปราสาทตอนที่เจ้าชายสิทธัตถะทรงเสด็จเข้าไปทอดพระเนตรพระนางยโสธรา และพระราหุล ขณะที่ทั้งสองพระองค์กำลังบรรทมหรือเหตุการณ์ภายในมณฑลพิธีที่นางสุชาดากำลังกวนมธุปายาสหรือบางเหตุการณ์จะเกิดขึ้นภายในส่วนที่เป็นกำแพงวัง กำแพงเมืองส่วนนี้จะเป็นองค์ประกอบของเรื่องราวที่สำคัญและจะมีขนาดใหญ่เกือบเต็มตลอดท้องภาพนอกจากนั้นก็จะเป็นองค์ประกอบของภาพที่เล่าเรื่องราวประกอบซึ่งจะเป็นกลุ่มย่อยๆ และมีขนาดเล็ก ๆ บางทีก็จะมีการเขียนภาพในลักษณะการแสดงออกแบบทิวทัศน์ตามธรรมชาติประกอบอยู่

การจัดอีกลักษณะหนึ่ง จะจัดเป็นภาพที่มีกลุ่มย่อยๆ ประกอบเข้าด้วยกันหลาย ๆ กลุ่ม ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ เป็นการแสดงเหตุการณ์หลาย ๆ เหตุการณ์ที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องรวมเข้าด้วยกัน โดยภาพแต่ละกลุ่มเหล่านี้จะมีส่วนประกอบอื่น เข้าไปรวมอยู่ด้วย เช่น ไซดหิน หรือต้นไม้ สำหรับฉากหลังของภาพมักจะแสดงออกในลักษณะแบบทิวทัศน์เช่นกัน

สำหรับองค์ประกอบที่เด่นชัดและไม่ค่อยปรากฏจากจิตรกรรมฝาผนังในแหล่งอื่น ๆ ของ ชลบุรี คือ รูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบจีน เช่น เก๋งจีน ละ หรือเจดีย์แบบจีน โต๊ะบูชาแบบกระบวนจีน สัตว์ที่ปรากฏในภาพมารผจญ เช่น กิเลน มังกร นอกจากนี้ยังมีตึก 2 ชั้นแบบฝรั่ง สถาปัตยกรรม 2 ชั้น ที่มีรูปทรงคล้ายกับหอสูงขึ้นไป ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามีรูปแบบขององค์ประกอบส่วนย่อย ๆ ที่ต่างกันไปหลายแบบอย่าง ต่างจากที่ปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังจากแหล่งอื่น ๆ ของจังหวัดชลบุรี

การกำหนดอายุ

จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถของวัดตันสนนี้จากลักษณะโดยทั่วไป เช่น การนำเอาเรื่องของแสงและเงามาใช้เน้นองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ภายในภาพ เช่น ต้นไม้ ไซดหิน ภูเขา สถาปัตยกรรมต่าง ๆ การแสดงออกในลักษณะนี้เป็นแบบอย่างวิธีการซึ่งเกิดขึ้นในจิตรกรรมฝาผนังที่ได้เขียนขึ้นในระแวกหลังคล้ายกับกลุ่มภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ที่ระเบียงครอบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามซึ่งได้มีการปฏิสังขรณ์ครั้งสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 และครั้งใหญ่ที่สุดในสมัยรัชกาลที่ 7 คราวที่มีการฉลองพระนครครบ 150 ปี เมื่อ พ.ศ.2475 ซึ่งก็ได้ซ่อมแซมตามเค้าโครงเดิมที่ปรากฏเหลืออยู่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 นั้นเอง จากร่องรอยของจิตรกรรมฝาผนัง ที่วัดตันสนนี้ ได้ปรากฏร่องรอยของการปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมทับกันหลายชั้น จนกระทั่งบางส่วนในครั้งสุดท้ายก็ได้มี

การเขียนซ่อมแซมในปี พ.ศ.2517 ซึ่งหลังจากนั้นก็ได้มีการเคลือบผิวหน้าของภาพจิตรกรรมฝาผนังด้วยน้ำมันชักเงา ดังสภาพที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

การแสดงออกในบางลักษณะที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนังแห่งนี้ เช่น สถาปัตยกรรมบางรูปแบบที่เขียนเป็นภาพของตึก 2 ชั้น ตามแบบอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกที่เขียนขึ้นในภาพบางตอน เป็นแบบของสถาปัตยกรรมที่ได้เข้ามาในประเทศไทย และนิยมสร้างกันในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 นั้นเอง จากบางส่วนของสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่ในภาพนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นหลักฐานส่วนหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังแห่งนี้ได้เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 นี้เอง และก็จะตรงกับประวัติความเป็นมาของพระอุโบสถซึ่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2454 หลักฐานสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ที่ส่วนล่างสุดภายใต้ห้องภาพที่ผนังหุ้มกลอง ด้านหน้าที่เขียนเป็นภาพมรณภูมินั้นได้มีจารึกเขียนไว้มีข้อความสำคัญคือ ได้มีการสร้างภาพนี้ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2456 ซึ่งก็จะเป็นเวลา หลังจากที่สร้างพระอุโบสถหลังนี้เสร็จบริบูรณ์แล้วนั่นเอง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถวัดต้นสนนี้มีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ภาพที่เขียนขึ้นนี้ได้สะท้อนออกให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ ที่มีต่อภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ได้เคยปรากฏอยู่ก่อนจากแหล่งอื่น ๆ ในจังหวัดชลบุรีที่เห็นได้ชัดเจนโดยช่างเขียนได้มีประสบการณ์และรับแนวคิดความบันดาลใจมาจากวิธีการภาพมาจากแหล่งจิตรกรรมฝาผนังต่าง ๆ ในชลบุรีนี้เอง เช่น วิธีการนำเอาเรื่องการแสดงออกในลักษณะของภาพทิวทัศน์มาใช้ในส่วนที่เป็นฉากหลังของภาพทั้งที่เป็นกลุ่มใหญ่และกลุ่มย่อย ในหลาย ๆ ตอนที่สามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจน ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ เท่าที่ปรากฏพบจะมีอยู่เพียงแห่งเดียว คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดเสม็ดและเนื้อหาสาระในภาพทิวทัศน์ซึ่งประกอบเป็นฉากหลังของจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัด ต้นสนนี้ เช่น ภาพดงตาล กลุ่มต้นนุ่น ทิวทัศน์ภูเขา ทะเลสะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนว่ามีการรับเอาอิทธิพลหรือจำลองมาทั้งเรื่องราวและเทคนิควิธีการ หากแต่ว่าที่ปรากฏแสดงออกของจิตรกรรมฝาผนังที่วัดต้นสนนี้ ฝีมือยังอ่อนกว่าที่วัดเสม็ด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านน้ำหนักความกลมกลืนของสีตลอดจนระยะใกล้ไกลที่ปรากฏในภาพ

นอกจากนี้แล้วในส่วนของภาพเทพชุมนุม วิธีการนำเอาส่วนโค้งทำนองแบบซุ้มโค้งที่มีการออกแบบตกแต่งส่วนโค้งด้วยลวดลายที่เป็นดอกไม้ ใบไม้ โดยส่วนซุ้มโค้งที่ต่อเนื่องกันไปเป็นแนวยาวนี้ทำหน้าที่แบ่งส่วนแถวของภาพเทพชุมนุม ส่วนล่างทับภาพเทวดากำลังรำรำ ในส่วนบนสุดติดกับฝ้าเพดาน วิธีการออกแบบเช่นนี้ ในท้องถิ่นจังหวัดชลบุรีพบที่วัดราษฎร์บำรุงเพียงแห่งเดียว ซึ่งเป็นจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นในปี พ.ศ.2445 ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้นภาพจิตรกรรมฝาผนังส่วนนี้ของวัดต้นสน จึงอาจกล่าวได้ว่าได้รับแนวคิดอิทธิพลมาจากจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดราษฎร์บำรุงด้วยเช่นเดียวกันกับบางส่วนของที่ปรากฏอยู่ในภาพมรณภูมิจากวัดต้นสนนี้ก็แสดงให้เห็นว่า ได้นำเอารูปแบบบางประเภทจากจิตรกรรมฝาผนังส่วนที่เป็นมรณภูมิจากภายในพระอุโบสถวัดใหญ่อินทารามมาประกอบอยู่ด้วย เช่น ภาพบุคคลบางกลุ่มในกองทัพพญามารและที่ชัดเจนที่สุดน่าจะได้นำภาพราหูจับนาคที่ส่วนกึ่งกลางล่างสุดของภาพที่มีปรากฏอยู่เฉพาะที่วัดใหญ่อินทารามเท่านั้น

ลักษณะเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในจิตรกรรม ฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดต้นสนนี้ที่แตกต่างจากแหล่งอื่น ๆ คือ การนำเอาคติและรูปแบบอิทธิพลจากจีนมาประกอบอยู่ในภาพ

เช่น ภาพบุคคลต่าง ๆ ที่แสดงลักษณะชาวจีนอย่างชัดเจน ภาพโต๊ะบูชาตามแบบกระบวน
จีน ภาพเก๋งจีน เป็นต้น

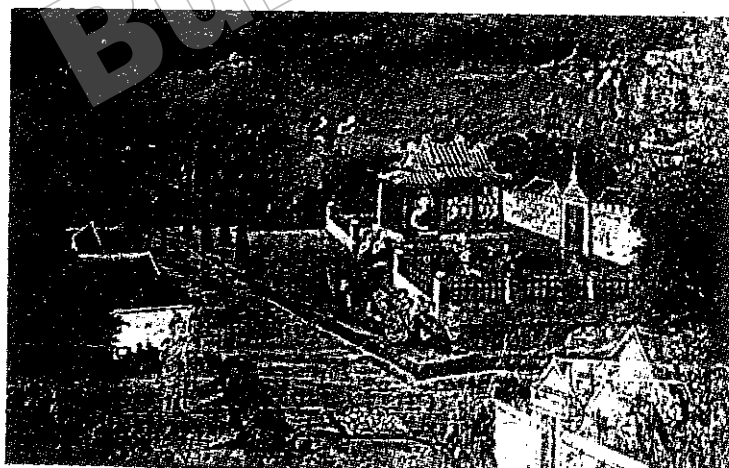
ข้อสังเกตที่เด่นชัดเกี่ยวกับภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถของ
วัดต้นสนนี้ อาจกล่าวได้ว่าช่างเขียนผู้นี้ได้คุ้นเคยอยู่กับงานที่เกี่ยวข้องกับภาพจิตรกรรม
ฝาผนังแหล่งสำคัญ ๆ ของจังหวัดชลบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรากฏ อิทธิพลที่ชัดเจนที่สุด
ก็คือ จิตรกรรมฝาผนังจากพระอุโบสถวัดเสม็ด วัดใหญ่อินทาราม และ วัดราษฎร์บำรุง ซึ่ง
ล้วนแต่เป็นงานที่เขียนขึ้นก่อน ทั้งสิ้น การรับเอาแนวคิดอิทธิพลในรูปแบบต่าง ๆ มานี้
ได้แสดงให้เห็นว่าช่างที่เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดต้นสนนี้น่าที่จะมี
ประสบการณ์และความใกล้ชิดกับแหล่งจิตรกรรมฝาผนังต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้วเป็นอย่างดี
และใกล้ชิดทีเดียว และจากสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จึงทำให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดต้นสนนี้
มีคุณค่าควรแก่การศึกษาในฐานะเป็นงานในสกุลช่างชลบุรีที่น่าจะเขียนขึ้นจากฝีมือของช่าง
ท้องถิ่นอย่างแท้จริง

จิตรกรรมฝาผนัง วัดต้นสน

แสดงเหตุการณ์ตอนพระพุทธองค์เสด็จไปยัง

สำนักของพวกษฏี และพวกษฏีได้แสดงอาการเยี่ยงย่น
ไม่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธองค์

จิตรกรรมฝาผนัง วัดต้นสน

แสดงเหตุการณ์ขณะที่พระพุทธองค์ได้เสด็จไป
โปรดสัตว์ตามที่ต่าง ๆ ในภาพแสดงลักษณะการเขียนเป็น
แบบทิวทัศน์ ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะตะวันตก ศาลาที่
ประทับเป็นแบบเก๋งจีน

วัดอ่างศิลา

วัดอ่างศิลา ตำบลอ่างศิลา อำเภอเมืองชลบุรี

ประวัติความเป็นมา

วัดอ่างศิลา จากหลักฐานภายในบริเวณวัดที่ยังคงปรากฏเหลืออยู่ แสดงให้เห็นว่า บริเวณนี้เคยเป็นวัดที่มีอดีตความเป็นมาอันเก่าแก่ย้อนขึ้นไปจนถึงสมัยช่วงปลายของกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักฐานซากสถาปัตยกรรมคือ ส่วนฐานของพระอุโบสถหลังเดิมซึ่งเหลือเพียงฐานล่างและต่อมาได้มีการก่อสร้างวิหารหลังใหม่ทับลงไปบนฐานเดิม ทางด้านหน้าของตัววิหารยังคงเหลือเจดีย์สมัยอยุธยาเรียงรายกันอยู่ 3 องค์ ซึ่งเจดีย์ดังกล่าวนี้เป็นแบบอย่างที่ยอมรับสร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าท้ายสระ¹ นอกจากนี้ส่วนฐานของเจดีย์องค์หนึ่งยังได้มีการทำลายปูนปั้นเป็นรูปครุฑแบก ซึ่งเป็นลักษณะเด่นแบบหนึ่งของศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายอย่างชัดเจน นอกจากนี้ก็มีฐานเสมาที่ได้ซ่อมแซมใหม่ แต่ก็ยังคงพอสังเกตเห็นถึงโครงสร้างจากรูปทรงเดิมได้ ส่วนสถาปัตยกรรมอื่น ๆ เช่น มณฑปและพระอุโบสถหลังปัจจุบัน ซึ่งมีภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นเป็นสิ่งซึ่งได้สร้างขึ้นใหม่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง

บริเวณพื้นที่เขียนภาพ

จิตรกรรมฝาผนังซึ่งเขียนขึ้นภายในพระอุโบสถของวัดอ่างศิลานี้พื้นที่ซึ่งใช้ในการเขียนภาพอาจแบ่งได้เป็นสองส่วนใหญ่ ๆ คือ ตอนล่างบริเวณพื้นที่ว่างระหว่างช่องหน้าต่างของผนังทั้งสองด้าน ซึ่งเรียกว่า ห้องภาพ และที่ผนังด้านสกัดด้านหน้าของพระอุโบสถช่วงกลางระหว่างประตูทั้ง 2 ข้าง ในระดับเดียวกันกับที่ผนังทั้ง 2 ด้าน ทำให้ดูต่อเนื่องกันไปโดยรอบพื้นที่ภายในของพระอุโบสถ

อีกส่วนหนึ่งคือ ช่วงบนของผนังตั้งแต่เหนือกรอบหน้าต่าง ประตู ขึ้นไปจนจรดเพดานจนต่อเนื่องกันไปโดยรอบผนังทั้ง 4 ด้าน เช่นเดียวกับบริเวณที่เป็นห้องภาพช่องหน้าต่าง

เรื่องราวที่เขียน

จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถวัดอ่างศิลานี้เขียนเป็นเรื่องพุทธประวัติจากพระปฐมสมโพธิกถาทั้งหมด โดยเริ่มเรื่องตั้งแต่การอภิเษกพระพุทธรูปบิดาและพระพุทธรูปมารดา ต่อจากนั้นท้าวสัทัมบดีพรหมได้อัญเชิญท้าวสันตดุสิตเทวบุตรลงมาจุติในพระครรภ์ของพระพุทธรูปมารดาและดำเนินเรื่องจากเหตุการณ์สำคัญ ๆ เรื่อยไปจนถึงถวายพระเพลิงพระพุทธรูปและแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ สำหรับบริเวณที่แสดงเรื่องราวต่าง ๆ นี้ อาจแบ่งได้เป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ

ส่วนบนของผนังด้านข้างและหุ้มกลองด้านหน้าเริ่มตั้งแต่ส่วนในสุดของพระอุโบสถเขียนเป็นเหตุการณ์ตอนอภิเษกพุทธรูปบิดาพุทธรูปมารดา ท้าวสัทัมบดีพรหมอัญเชิญท้าวสันตดุสิตให้ลงมาจุติ พระนางสิริมหามายาประสูติเจ้าชายสิทธัตถะที่ลุมพินีวัน หม่อมพราหมณ์และ

¹ น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง), “ศิลปแห่งเมืองศรีพระโลที่ชลบุรี”,
วารสารเมืองโบราณ, เล่มเดิม, หน้า 59

โกณฑัญญะพราหมณ์เข้ามาเยี่ยมและถวายคำพยากรณ์ทำนายเจ้าชายสิทธัตถะกุมารเรื่อยไปจนกระทั่งอภิเษก เจ้าชายสิทธัตถะและพระนางยโสธราเสด็จออกมหาภิเนษกรรม บำเพ็ญเพียร จนกระทั่งทรงตรัสรู้ตรัสสมาธิโพธิญาณ ในพื้นที่ผนังด้านข้าง อีกด้านหนึ่งและผนังหุ้มกลองด้านหลังจะเป็นเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องกันไปโดยตลอด ส่วนใหญ่จะเป็นช่วงของการเดินทางไปโปรดสัตว์ ยังกี่ต่าง ๆ ทั้งหมด จนกระทั่งถึงส่วนผนังหุ้มกลองด้านหลังของพระอุโบสถเขียนเป็นภาพพระพุทธรูปองค์ทรงเทศน์โปรดหมู่เทวดาสวรรค์

ส่วนที่เป็นห้องภาพที่ผนังด้านข้างทั้ง 2 ด้าน และผนังหุ้มกลองด้านหน้านั้นเขียนเป็นภาพเหตุการณ์ที่กล่าวในพระปฐมสมโพธิกถา ตอนที่สำคัญและเด่นชัด

การใช้สีและเส้น

การใช้สีในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดอ่างศิลาให้ความรู้สึกในการใช้สีส่วนรวมในพื้นที่ส่วนที่เป็นห้องภาพเป็นลักษณะของสีที่ค่อนข้างสว่างสดใส แต่ให้ความรู้สึกในด้านความกลมกลืนและผสมผสานกันเป็นอย่างดี การใช้สีประกอบในส่วนที่เป็นฉากหลังของภาพจะใช้สีครามเป็นส่วนใหญ่โดยเฉพาะพื้นที่ส่วนที่เป็นท้องฟ้า ส่วนพื้นดินมีทั้งสีเทาแก่ สีน้ำตาล และสีผสมที่ทำให้ดูเป็นสีหม่น โขดหินที่ประกอบอยู่ในภาพมีทั้งสีเทาและสีน้ำตาลปนเทา ภาพโขดหินและเขามอในภาพให้ความรู้สึกในด้านที่แสดงออกให้เห็นถึงปริมาตรของวัตถุโดยวิธีการใช้สีที่บหรือสีเข้มเน้นในส่วนที่เป็นเงาซึ่งทำให้เกิดผลดีในลักษณะ ดังกล่าว

การใช้สีในการเขียนพุ่มไม้หรือต้นไม้ซึ่งประกอบเป็นฉากหลังของภาพนั้น โดยเฉพาะต้นไม้จะมีขนาดที่ลดหลั่นกันลงไปเพื่อเป็นการเน้นให้เห็นถึงความชัดเจนที่ต้องการแสดงออกในเรื่องของระยะความใกล้ไกลตามหลักวิชาทัศนียวิทยา พุ่มไม้ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้ มีการเน้นระยะโดยใช้น้ำหนักอ่อนแก่ของสีและในส่วนนี้จะใช้วิธีการตัดเส้นเพื่อแสดงรายละเอียดต่าง ๆ ของลักษณะใบและพุ่มอย่างอิสระแตกต่างกันออกไปหลายรูปแบบ โดยเฉพาะกลุ่มพุ่มที่อยู่ใกล้ ๆ กัน สีที่ระบายเป็นพื้นจะมีน้ำหนักที่แตกต่างกันออกไปด้วย ภาพแต่ละตอนซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติ เมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการมีภาพพระพุทธรูปปรากฏเป็นประธานในเหตุการณ์ของกลุ่มนั้น ๆ ด้วยในกรณีนี้จะเขียนเป็นภาพพระพุทธรูปประทับอยู่เหนือดอกบัวมีประภามณฑลอยู่รอบพระเศียรและส่วนพระองค์ทำเป็นลวดลายประเภทยกรกระหนกแวดล้อมอยู่โดยรอบแสดงปริมาตรแทนขุมเรือนแก้ว พื้นที่ภายในประภามณฑลนี้จะใช้สีที่สว่างสดใสเพื่อเป็นการเน้นความชัดเจนและความสำคัญ

ส่วนจิตรกรรมฝาผนังซึ่งได้เขียนขึ้นที่ส่วนบนคือผนังส่วนที่อยู่เหนือกรอบหน้าต่าง ประตูขึ้นไปจนจรดเพดานซึ่งเขียนเป็นเรื่องราวที่ต่อเนื่องกันไปนั้น ลักษณะการใช้สีเป็นไปในทำนองเดียวกันกับส่วนที่เป็นห้องภาพซึ่งมีความผสมผสานกลมกลืนกันได้อย่างดีและงดงาม ที่น่าสนใจก็คือภายในพื้นที่ส่วนซึ่งเป็นขุมเรือนแก้วหรือประภามณฑลที่ล้อมอยู่โดยรอบพระพุทธรูปนั้นมีการเน้นให้เห็นถึงความเด่นชัดด้วยสีที่สว่างสดใสและมีความแรงในด้านความรู้สึกเป็นอย่างมาก เช่น สีครามสด สีแดงชาด ซึ่งสีดังกล่าวถูกนำมาใช้โดยไม่มีการเจือด้วยสีอื่น ๆ เพื่อลดความเข้มลงแต่อย่างใดทั้งสิ้น

ส่วนที่นับว่าเด่นที่สุดแห่งหนึ่งคือบริเวณพื้นที่ว่างระหว่างช่องประตูด้านหน้าของผนังพระอุโบสถด้านสกัด ส่วนนี้จะมีช่วงความสูงต่ำอยู่ในแนวเดียวกันกับส่วนที่เป็นห้องภาพ ส่วนนี้เขียนเป็นภาพเหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปเสด็จลงจากดาวดึงส์ โดยที่ช่วงบนเขียนเป็นภาพปราสาท ช่วงกลางเป็นภาพพระพุทธรูปเสด็จลงมาจากบันไดแก้วที่ทอดลงสู่โลกมนุษย์

แวดล้อมด้วยหมู่เทวดา ถันฉัตรและอัญเชิญอัฐบริวาร ส่วนล่างสุดของภาพแสดงภาพนรก ซึ่งในวันดังกล่าวนั้นโลกทั้งสามจะเปิดเห็นถึงกันโดยตลอด ฉากหลังของภาพที่ผนังส่วนนี้จะใช้สีครามสดซึ่งเป็นการเน้นให้เห็นถึงองค์พระพุทธรูปเจ้าซึ่งอยู่ในจังหวะประมาณกึ่งกลางของภาพนั้นลอยเด่นเป็นสง่าอย่างมาก

สำหรับเรื่องราวที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถของวัดอ่างศิลาหลายตอนจะมีองค์ประกอบของเรื่องราวที่ใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะภาพของพระอรหันตสาวกซึ่งเดินเรียงแถวหรือรวมกันเป็นกลุ่มอยู่เป็นจำนวนมาก ในลักษณะนี้ช่างเขียนได้แก้ปัญหาของภาพที่มีรูปแบบซ้ำ ๆ กันนี้ด้วย วิธีการใช้สีซึ่งมีน้ำหนักอ่อนแก่แตกต่างกันเป็นสิ่งช่วย ดังจะเห็นได้จากจิตรกรรมที่มีน้ำหนักอ่อนแก่สลับกันไปโดยไม่ให้ซ้ำกัน เป็นการแก้ปัญหาความจำเจและน่าเบื่อหน่ายที่จะเกิดขึ้นต่อผู้ดูภาพ

นอกจากนี้ส่วนที่สำคัญคือภาพพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งเป็นประธานของแต่ละภาพในกลุ่มนั้น กลุ่มที่สำคัญคือ พื้นที่บริเวณห้องภาพซึ่งจะอยู่ในระดับสายตาและสามารถมองเห็นได้ชัดเจนที่สุด ส่วนนี้จะเน้นความสำคัญและเด่นชัดของประภามณฑลและลวดลายที่ล้อมรอบพระพุทธรูปด้วยการปิดทองลงบนส่วนที่เป็นลวดลายและตัดเส้นที่บรรยายละเอียดลงไป ส่วนภาพที่แสดงถึงบุคคลชั้นสูง เช่น กษัตริย์ พระญาติวงศ์ รวมทั้งสถาปत्यกรรมที่แสดงลักษณะของปราสาทราชวังและเครื่องอุปโภคบริโภค ราชูปโภคต่าง ๆ ก็จะเน้นความชัดเจนด้วยการปิดทองที่ลงบนส่วนที่เป็นจิตรกรรมลักษณะที่เป็นจุดแบบที่เรียกว่า จีวรลายดอกพิกุล เช่นที่นิยมทำกันในลักษณะของจิตรพระพุทธรูปซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อีกด้วย

ลักษณะการตัดเส้นของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดอ่างศิลานี้ อาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะที่เด่นแสดงออกให้เห็นถึงความชำนาญของช่างเขียนได้เป็นอย่างดี กล่าวคือลักษณะของเส้นจะมีความอ่อนหวานต่อเนื่องกันไปโดยตลอดและมีการแบ่งเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของเส้นที่เขียนตัดลงบนส่วนต่าง ๆ ของภาพ คือ มีน้ำหนักของเส้นที่มีความหนาบางแตกต่างกันออกไปโดยเส้นที่เขียนตัดลงบนส่วนของใบหน้า จะมีน้ำหนักความหนาบางของเส้นและน้ำหนักของสีที่ใช้อ่อนแก่ต่างกันออกไป โดยแต่ละส่วนจะไม่เหมือนกัน ซึ่งลักษณะดังกล่าวประกอบกับการตัดเส้นด้วยความชำนาญของช่างเขียนทำให้มองดูแล้วเกิดความรู้สึกว่าใบหน้าเหล่านั้นมีความงามความอ่อนหวานและความรู้สึกที่มีชีวิตแผ่แผ่อยู่ภายในบริเวณที่เด่นชัดที่สุดซึ่งได้กล่าวมานี้จะเห็นได้ชัดเจนจากส่วนที่เป็นห้องภาพทั้งหมด

การจัดองค์ประกอบ

ลักษณะการจัดองค์ประกอบของจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดอ่างศิลานี้ ส่วนล่างในพื้นที่ของห้องภาพแต่ละห้องนั้นจะแสดงความชัดเจนที่กลุ่มสำคัญซึ่งเป็นเรื่องราวที่เน้นให้เห็นถึงจุดเด่นที่เป็นเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในแต่ละตอนที่ปรากฏตามปริศนาหรือตอนต่าง ๆ ที่ปรากฏจากพระปฐมสมโพธิกถา ดังนั้นภาพกลุ่มนี้ซึ่งเป็นเสมือนหัวใจของเรื่องทั้งหมดที่ทุกคนมองดูแล้วสามารถเข้าใจได้ทันทีนั้นจะมีขนาดกลุ่มใหญ่คือประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ชัดเจนและละเอียดประณีต นอกจากนี้ภาพกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งจะถือได้ว่าเป็นส่วนประกอบที่ช่วยขยายความหรือเน้นส่วนที่เป็นประธานนั้นก็จะแยกให้เห็นเป็นหลายลักษณะเช่น กำแพงเมือง กำแพงวัง อาคารสถาปत्यกรรม โขดหิน เขามอ พุ่มไม้ หรือธารแม่น้ำ ลำธาร ซึ่งแต่ละกลุ่มนี้จะเห็นได้ชัดเจนโดยการสังเกตจากรูปของพระพุทธรูปเจ้าซึ่งแวดล้อมไปด้วยประภามณฑลและลวดลายประกอบโดยรอบองค์เป็นสำคัญ

สำหรับการจัดองค์ประกอบที่เด่นชัดและแสดงถึงความสามารถตลอดจนความ สันติจัดเจนของช่างเขียนก็คือจิตรกรรมฝาผนังส่วนบนเหนือกรอบหน้าต่าง ประตู ขึ้นไปซึ่ง มีเขียนแบบเล่าเรื่องต่อเนื่องกันไปโดยตลอด การจัดองค์ประกอบในส่วนนี้จะจัดเป็นกลุ่ม แบบเล่าเรื่องแสดงเหตุการณ์ ที่สำคัญต่อเนื่องกันไปตั้งแต่เริ่มเรื่องจนจบเรื่อง ส่วนการแบ่ง แยกส่วนที่เป็นเรื่องราวในเหตุการณ์ แต่ละตอนนั้นจะใช้ส่วนประกอบและสภาพแวดล้อม ของเหตุการณ์เหล่านั้นมาประกอบเช่น กำแพงเมือง กำแพงวัง ปราสาทราชวัง สถาปัตย- กรรมในลักษณะต่าง ๆ เช่น ศาลา บ้านเรือน นอกจากนี้ก็เป็นลักษณะของเรื่องราวที่เป็น ธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ไร่นา ภูเขา หิน เขามอ ทิวไม้ กลุ่มต้นไม้ โดยสิ่งเหล่านี้จะแสดงออกใน ลักษณะของการปิดล้อมเหตุการณ์ตอนนั้นหรือประกอบเป็นฉากหลังของเรื่องราวซึ่งจะ สังเกตเห็นถึงลักษณะของความเป็นกลุ่มได้ชัดเจน ภาพกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้จะมีความหมาย บรรยายถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละตอน โดยมีบุคคลสำคัญในเหตุการณ์ตอนนั้น ๆ เป็น ประธาน เช่น พระเจ้าสุทโธทนะ พระนางสิริมหามายา พระนางพิมพา เจ้าชายสิทธัตถะ ตลอดจนพระพุทธองค์ โดยเฉพาะส่วนที่กล่าวถึงเหตุการณ์ภายหลังจากที่ได้ทรงตรัสรู้จนตร สัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เมื่อเสด็จไปประทับอยู่ ณ ที่ใด ก็จะแสดงรูปพระพุทธองค์ประทับอยู่ ภายในซุ้มเรือนแก้วหรือรัตนบัลลังก์เป็นประธานอยู่ทุกตอนโดยเฉพาะจังหวะช่องไฟระหว่าง กลุ่มต่าง ๆ นับได้ว่าสวยงามมาก

การกำหนดอายุ

จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถวัดอ่างศิลาไม่ปรากฏร่องรอยการ ซ่อมแซม ดังนั้น การพิจารณาเพื่อกำหนดอายุของภาพจิตรกรรมฝาผนังแห่งนี้จากสภาพ ภายนอกของพระอุโบสถนั้น โครงสร้างภายนอกมีการปฏิสังขรณ์ต่อเติมบางส่วนทำให้มี รูปทรงที่เปลี่ยนแปลงไป สำหรับซุ้มประตูหน้าต่างมีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้น แบบดอกพุดตาน ผูกเป็นลวดลายแบบลายฝรั่งตามลักษณะนิยมของการตกแต่งในสมัย รัชกาลที่ 4 ส่วนองค์ประกอบอื่นๆ ภายในพระอุโบสถโดยเฉพาะจากสิ่งซึ่งแสดงออกในภาพ จิตรกรรมฝาผนังนั้น ได้แก่ การแต่งกายของบุคคลในภาพโดยเฉพาะหมู่เสนาบดีข้าราชการ ต่างๆ แสดงลักษณะการแต่งกายด้วยการนุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อราชปะแตน มีผ้าเกี้ยว คาดเอว ซึ่งลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้เป็นประเพณีการแต่งกายซึ่งเริ่มมีการสวมเสื้อเข้าเฝ้า ขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นระยะที่มีการติดต่อกับชาวตะวันตกเป็นอย่างมากซึ่งก็ สอดคล้องกับลักษณะวิธีการเขียนที่ได้นำเอาหลักวิชาการด้านทัศนียวิทยามาใช้ในการเขียน ภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทย ซึ่งพระอาจารย์อินหรือชรัอินโชงได้นำเอามาใช้เป็นครั้งแรก ในสมัยรัชกาลที่ 4

สำหรับบรรดาสถาปัตยกรรมแบบต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในภาพ เช่น ป้อม หอรบ ซุ้ม ประตู สถาปัตยกรรมประเภทบ้านเรือนแบบต่าง ๆ นั้น ยังไม่ได้ปรากฏลักษณะบ้านเรือน แบบตึกหรือครึ่งตึกครึ่งไม้ ที่มีลวดลายฉลุไม้ประดับตกแต่งตามแบบอย่างที่มีนิยมกันในสมัย รัชกาลที่ 5 เลย จากองค์ประกอบต่างๆ ที่ปรากฏในภาพอาจกล่าวได้ว่าภาพจิตรกรรม ฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดอ่างศิลานี้ได้มีการเขียนขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั่นเอง

วัดเสม็ด

วัดเสม็ด ตำบลเสม็ด อำเภอเมืองชลบุรี

ประวัติความเป็นมา

วัดเสม็ด ประวัติความเป็นมาได้ปรากฏ อยู่บนแผ่นหินอ่อนที่จารึกข้อความเอาไว้ที่ด้านหน้าของพระอุโบสถ มีข้อความสำคัญที่สรุปได้คือ พระอุโบสถของวัดเสม็ดนี้ได้ก่อรากสร้างขึ้น ในปี พ.ศ.2421 เมื่อเดือน 4 ขึ้น 11 ค่ำ วันศุกร์ ในสมัยที่สมภารจั่นเป็นเจ้าวัด และผู้ที่เป็นช่างคือหลวงปลัดชู ดังนั้นพระอุโบสถของวัดเสม็ดนี้ในส่วนที่เกี่ยวกับอายุความเป็นมานั้นก็สามารที่จะถือเป็นข้อยุติ แน่แน่นอนได้ว่าสร้างขึ้นในปีพ.ศ.2421ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี นอกจากนี้แล้วภายในพระอุโบสถยังมีภาพจิตรกรรมสีน้ำมันพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประดิษฐานอยู่ด้วย ซึ่งภาพนี้พระสงฆ์และผู้สูงอายุที่เกี่ยวข้องกับวัดเสม็ดกล่าวยืนยันว่าเป็นภาพที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้แก่วัดเสม็ดในพระราชโอรสที่ทรงเสด็จมาประทับบริเวณชายทะเลอ่างศิลาซึ่งอยู่เลยจากวัดนี้เข้าไป

บริเวณพื้นที่เขียนภาพ

จิตรกรรมฝาผนังที่ได้เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถของวัดเสม็ดนี้เขียนขึ้นภายในบริเวณผนังด้านข้างทั้งสองด้านคือ ส่วนที่เป็นห้องภาพและส่วนที่อยู่เหนือกรอบหน้าต่างตอนบนขึ้นไปจนจรดเพดานที่ผนังหุ้มกลองด้านหน้าช่วงล่างบริเวณระดับเดียวกับกับส่วนห้องภาพที่ผนังด้านข้างและส่วนบนเหนือกรอบประตูขึ้นไปจนจรดเพดาน สำหรับผนังหุ้มกลองด้านหลัง ส่วนล่างหลังซุ้มซีกพระประธานนั้นกล่าวกันว่าแต่เดิมได้เขียนเป็นภาพนรกภูมิ ซึ่งปัจจุบันได้ก่ออิฐขึ้นด้านหลังของฐานซุ้มขึ้นเชื่อมติดกับผนังด้านหลังทำให้ภาพส่วนนี้ต้องถูกทำลายลงเหลือร่องรอยอยู่เพียงบางส่วนที่อยู่ติดกับกรอบประตูด้านหลังของพระอุโบสถเท่านั้น

เรื่องราวที่เขียน

เรื่องราวที่ปรากฏจากการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดเสม็ดนี้เป็นเรื่องราวที่แตกต่างไปจากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏพบจากแหล่งอื่น ๆ ในท้องที่จังหวัดชลบุรี ตลอดจนแหล่งอื่น ๆ อีกด้วย

ผนังด้านข้างบริเวณส่วนซึ่งเป็นห้องภาพและส่วนล่างของผนังหุ้มกลองด้านหน้าเขียนเป็นภาพเรื่องราวเกี่ยวกับการปลงกรรมฐานของพระภิกษุด้วยวิธีพิจารณาสุกะ 10 ซึ่งประกอบด้วยกัน 10 ลักษณะ ในการแสดงด้วยสภาพต่าง ๆ ของซากศพ 10 ประการ¹ คือ

1. อุตุมาตะกะ ซากศพที่เน่าพองอืด
2. วินิลกะ ซากศพที่มีสีเขียวคล้ำคละด้วยสีต่าง ๆ
3. วิปฺพกะ ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลเยิ้ม อยู่ตามที่ปรือออก
4. วิวิทกะ ซากศพที่ขาดจากกัน เป็นสองท่อน
5. วิกขยิตกะ ซากศพที่ถูกสัตว์ เช่น แร้งกา สุนัข จิกทั้งกัดกินแล้ว

¹ ราชวรมณี, พระ (ประยุทธ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ, 2520, หน้า 214

6. วิชิตตะ ชากศพที่กระจุยกระจาย มือ เท้า ศีรษะ หลุดออกไปข้าง ๆ
7. หตวิกิตตะ ชากศพที่ถูกสับฟัน บั่นเป็นท่อน ๆ กระจายออกไป
8. โลหิตตะ ชากศพที่มีโลหิตไหลอาบ เรี่ยราดอยู่
9. ปุพุกะ ชากศพที่มีหนอนคลาดคลั่ง เต็มไปหมด
10. อัญญิกะ ชากศพที่ยังเหลืออยู่แต่ ร่างกระดูกหรือกระดูกอ่อน

ผนังด้านข้างทั้งสองด้านตอนบนเหนือจากกรอบหน้าต่างขึ้นไปตลอดแนวความยาวของผนัง แบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนล่างแบ่งออกเป็น 3 ชั้น แต่ละชั้นแบ่งคั่นด้วยลวดลายแบบหน้ากระดานต่อเนื่องกันเป็นแถวตลอดแนวความยาวส่วนนี้ชั้นล่างสุดเขียนเป็นภาพเทพชุมนุม ประกอบไปด้วยเทวดา พญาครุฑ พญานาค พญายักษ์ พญาวานร ชั้นสูงขึ้นไปอีก 2 ชั้น เขียนเป็นภาพอรหันต์สาวกซึ่งสูงด้วยญาณสมบัติ จึงอยู่ในระดับที่สูงขึ้นไปกว่าเทพทั่วไปส่วนชั้นบนสุดขึ้นไปจนจรดเพดานเขียนเป็นภาพทวยเทพร้ายไว้ในอาการแสดงความยินดีต่อชัยชนะของพระพุทธองค์ที่มีต่อพญามาร ส่วนนี้ได้ถูกแบ่งคั่นจากกลุ่มล่างด้วยแนวเส้นสันเท้านที่ต่อเนื่องไปยาวตลอดทั้งผนัง

ผนังหุ้มกลองด้านหน้า ตอนบนเขียนเป็นภาพหมู่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนชายหญิง เดินทางไปแสวงบุญบูชารอยพระพุทธรูปที่ยังลี้ภัยวิปโยคเขียนเป็นภาพจินตนาการจากภูเขาสี่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูป ประกอบไปด้วยโขดหินและหุบเหว เบื้องล่างทั้งสองด้านของภาพเขียนเป็นภาพมหาสมุทรมีเรือกลไฟขนาดใหญ่จอดอยู่ใกล้ ๆ ฝั่งภายในท้องมหาสมุทร มีปลาใหญ่นานาชนิดโดยโผล่ส่วนบนกึ่งกลางของแนวผนังหุ้มกลองด้านหน้า ส่วนที่แสดงถึงยอดเขานั้นเป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปซึ่งทำเป็นส่วนลึกลับมลงไปบนพื้นผนัง ส่วนผนังหุ้มกลองด้านหลังเขียนเป็นภาพเขาพระสุเมรุและเขาสัตตมหา-บริภัณฑ์

การใช้สีและเส้น

การใช้สีที่ปรากฏจากจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถวัดเสม็ดน້ອງกล่าวได้ว่าเป็นจิตรกรรมฝาผนังประเภทที่มีการใช้สีค่อนข้างน้อยและเป็นสีที่อยู่ในลักษณะกลุ่มสีที่ค่อนข้างจะเป็นสีทึบ เช่น สีน้ำตาลและสีเทาโดยจะใช้สีน้ำตาลในส่วนที่ต้องการจะแสดงออกถึงบริเวณที่เป็นพื้นดินและภูเขา ตลอดจนโขดหินต่าง ๆ ส่วน สีเทานั้นจะใช้กับส่วนที่แสดงท้องฟ้าพื้นน้ำและภูเขาที่อยู่ในระยะไกล ๆ สำหรับการใช้สีของท้องฟ้าในส่วนล่างบริเวณที่ต่อเนื่องกับพื้นดินหรือท้องน้ำนั้นจะใช้สีฟ้าอ่อน เทาอ่อนและขาวเพื่อเป็นการเน้นให้เห็นถึงระยะที่อยู่ไกลออกไปมาก ๆ จนสุดท้ายสีเหล่านี้จะมีการเน้นน้ำหนักอ่อนแก่ของสีให้เห็นได้ชัดเจนในส่วนที่ต้องการจะแสดงปริมาตรหรือมีระยะ เช่น โขดหิน ภูเขา และส่วนที่ต้องการแสดงความลึก ส่วนต้นไม้ต่าง ๆ นั้นจะเป็นสีเขียวเข้ม มีน้ำหนักอ่อนแก่แสดงความตื้นลึกที่ปรากฏอยู่ในพุ่มไม้เหล่านั้นในส่วนที่เน้นถึงความสำคัญและ เนื้อหาซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของภาพนั้นก็คือภาพพระภิกษุในอิริยาบถอันสำรวมกำลังยืนและบางภาพก็นั่งพิจารณาสุกษะในลักษณะต่าง ๆ โดยภาพฉากหลังที่เป็นทิวทัศน์ต่าง ๆ นั้นเป็นเพียงองค์ประกอบของภาพเท่านั้น

การแสดงออกในแต่ละห้องภาพนั้นจะแสดงออกให้เห็นถึงเทคนิควิธีการเขียนภาพตามแบบอย่างที่ได้รับจากการเขียนภาพแบบตะวันตกอย่างแท้จริงที่ค่อนข้างสมบูรณ์ เช่น การแสดงออกถึงระยะใกล้ไกลในภาพ โดยการใช้น้ำหนักอ่อนแก่ของสี การนำหลักวิทยาศาสตร์วิทยาศาสตร์มาใช้ในการเขียนภาพอย่างแท้จริงทำให้ภาพส่วนที่เป็นฉากหลังของพระภิกษุกำลังพิจารณาสุกษะนั้น อาจกล่าวได้ว่าเน้นวิธีการแสดงออกในลักษณะของภาพที่เป็น

เรื่องราวของทิวทัศน์อย่างแท้จริง ส่วนการตัดเส้นที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังที่พระอุโบสถ วัดเสม็ดนุ่นในส่วนที่เป็นห้องภาพนี้จะมีการเน้นเฉพาะส่วนที่เป็นภาพของพระภิกษุเท่านั้น

การใช้สีในพื้นที่ผนังหุ้มกลองด้านหน้าตอนบนนั้นโดยทั่วไปของเนื้อหาสาระยังคงให้ความรู้สึกส่วนรวมของวิธีการของจิตรกรรมฝาผนังตามแบบประเพณีนิยมของไทยอยู่ หากแต่ส่วนของการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดก็คือการที่ผู้เขียนได้พยายามที่จะสร้างมิติความชัดลึกตามกระบวนการของศิลปะ ประกอบด้วยการใช้สี แสง และเงา โดยสามารถสื่อให้เห็นถึงสิ่งที่ต้องการจะแสดงออกได้ เช่น ส่วนที่เป็นความลึกของหุบเหวหรือระยะความตื้นลึกภายในตัวอาคารสถาปัตยกรรมที่ใช้แสงเงาเป็นตัวกำหนดให้เห็นได้อย่างเด่นชัด การสร้างความรู้สึกในเชิงของศิลปะชัดเจนเป็นต้นว่าความสูง ความรู้สึกที่เห็นได้จากการวางตำแหน่งต่าง ๆ ในภาพ มีเนื้อหาที่สัมพันธ์กันไปจนถึงส่วนบนสุด ซึ่งทำเป็นรอยพระพุทธรูปที่โน้มลึกลงไปบนผนังและปิดทองที่หมดเพื่อเป็นการเน้นความสำคัญและเด่นชัดของรอยพระพุทธรูปซึ่งเป็นจุดสำคัญของเนื้อเรื่องในพื้นที่ของผนังด้านสกัดส่วนนี้

การจัดองค์ประกอบ

ลักษณะของการจัดองค์ประกอบของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดเสม็ดนุ่นนอกจากพื้นที่ของผนังด้านข้างส่วนบนซึ่งเขียนเป็นภาพเทพชุมนุมและพระอรหันต์แล้ว ผนังด้านข้างตอนล่างภายในส่วนของห้องภาพจะเน้นถึงเรื่องพระภิกษูกำลังพิจารณาอสุภะเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงได้มีการจัดวางให้ภาพของพระภิกษูกำลังยืนหรือนั่งพิจารณาอสุภะมีขนาดที่ค่อนข้างใหญ่เป็นกลุ่มประธานของภาพในพื้นที่ส่วนของห้องภาพ ส่วนฉากหลังเป็นภาพทิวทัศน์ที่บางส่วนให้ความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสภาพแวดล้อมของจังหวัดชลบุรี เช่น ท้องทะเล ภูเขา ต้นตาล ซึ่งบริเวณใกล้เคียงกับละแวกวัดเสม็ดนุ่นบางแห่งมีสภาพเป็นกลุ่มดงตาลที่มีอายุช้านานมาหลายชั่วอายุคนแล้ว

การจัดวางองค์ประกอบในส่วนที่เป็นฉากหลังของภาพบริเวณส่วนที่เป็นห้องภาพนี้ได้มีการแสดงออกในลักษณะของภาพแบบทิวทัศน์ตามวิธีการของศิลปะตะวันตก โดยทั่วไป บางห้องภาพได้มีการแสดงออกให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีการจำลองเอาทิวทัศน์บางส่วนของชลบุรีมาแสดงออก เช่น การมองดูตำแหน่งที่ตั้งของวัดเขาบางทรายและแถบใกล้เคียงชลบุรีในปัจจุบันซึ่งเดิมประกอบไปด้วยหมู่บ้านชาวประมงและสะพานที่ยื่นออกไปในทะเล ในลักษณะของการมองจากนอกฝั่งทะเล เข้าไปหรือมองจากบริเวณปลายแหลมของอ่างศิลาไปยังบริเวณที่เป็นอ่าวหน้าตัวเมืองชลบุรี จะเห็น เขาบางทราย วัดเขาบางทราย เจดีย์และสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ที่อยู่บนเขาและเชิงเขาได้ชัดเจนข้างเขียนก็ได้มีการจำลองเอามาไว้ในภาพบางห้องด้วย นอกจากนี้แล้วยังสะท้อนภาพชีวิตความเป็นอยู่บางส่วนของชาวบ้านแถบนั้นออกมาในภาพด้วย เช่น การถือกระดานหาหอยของชาวบ้านในละแวกนั้นซึ่งปัจจุบันสภาพดังกล่าวในบริเวณแถบนั้นจะไม่ปรากฏให้เห็นอีกแล้ว

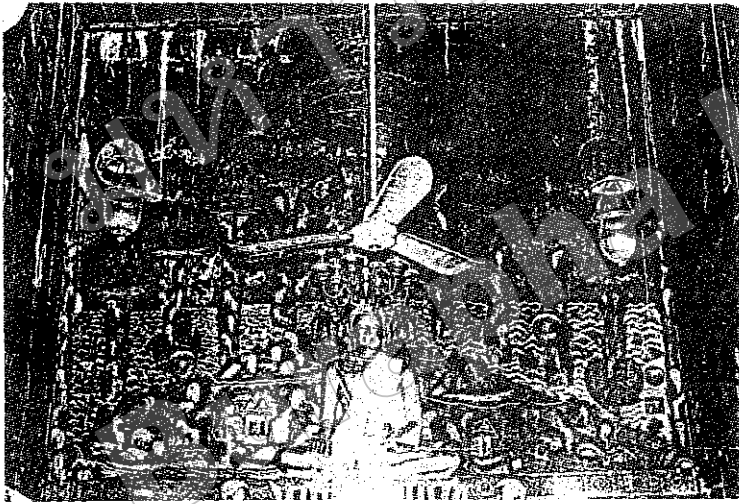
บริเวณที่น่าสนใจที่สุดอีกแห่งหนึ่งก็คือผนังหุ้มกลองด้านหน้าที่ส่วนบนมีการจัดวางตำแหน่งของรอยพระพุทธรูปให้อยู่ในส่วนบนแนวกึ่งกลางของผนังสองข้างของรอยพระพุทธรูป เขียนเป็นภาพอาคารในลักษณะซึ่งมีการใช้หลักวิชาด้านทัศนียวิทยาในการเขียนภาพอย่างชัดเจนทำให้ภาพรอยพระพุทธรูปซึ่งปิดทองทั้งหมดดูเด่นชัดยิ่งขึ้นส่วนล่างของรอยพระพุทธรูปเป็นภาพทิวทัศน์ซึ่งมีภูเขาและหุบเหวตามภาพที่ข้างเขียนจินตนาการจากคำภีร์ที่กล่าวถึงสภาพของรอย พระพุทธรูปประกอบด้วยอาคารต่าง ๆ ลดหลั่นกันขึ้นไปเป็นระยะ ๆ โดยรูปแบบของอาคารเป็นลักษณะของสถาปัตยกรรมทางตะวันตก เช่น ศาลาโรงสวดที่มีลักษณะเป็นรูปแบบของโบสถ์ในศาสนาคริสต์

ตอนล่างสุดสองข้างของส่วนที่เป็นภูเขาเขียนเป็นภาพทะเลซึ่งมีผลทำให้ความรู้สึกถึงสภาพความเป็นเกาะในพื้นที่ส่วนกลางได้เด่นชัดยิ่งขึ้นในภาพส่วนที่เป็นทะเลนี้มีเรือกลไฟแบบมีปล่องไฟและเสากระโดง 3 เสา ปรากฏอยู่ในภาพส่วนนี้ด้วย ส่วนบนที่เป็นพื้นดินรอบ ๆ ภูเขา เขียนเป็นภาพ ต้นตาลขึ้นอยู่เรียงรายเป็นกลุ่ม ๆ

การกำหนดอายุ

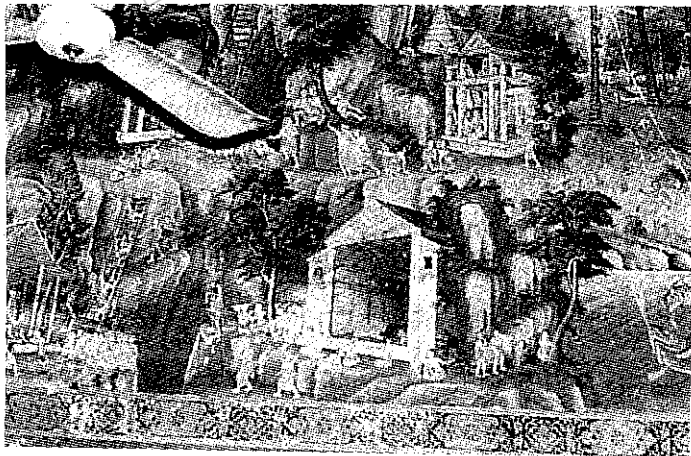
ความเป็นมาของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดเสม็ดนี้ น่าที่จะได้มีการเขียนขึ้นในช่วงเดียวกันกับการสร้างพระอุโบสถ เมื่อปี พ.ศ. 2421 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั่นเอง ทั้งนี้จะเห็นได้จากการออกแบบวางแผนในการเขียนภาพ โดยเฉพาะผนังหุ้มกลองด้านหน้าของตัวพระอุโบสถ ซึ่งมีการทำภาพรอยพระพุทธรูปบาทที่บุ่มลิกแบบรอยประทับกดลงบนพื้นผนังส่วนนั้นและสอดคล้องกับองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในภาพ เช่น เรือกลไฟ สถาปัตยกรรมต่าง ๆ จึงไม่น่าที่จะมีปัญหาแต่อย่างใด ในการที่จะกล่าวว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถของวัดเสม็ดนี้ได้เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 นั่นเอง

นอกจากนี้แล้วภายในพระอุโบสถของวัดเสม็ดนี้ ยังมีหลักฐานที่สูงด้วยคุณค่าทางศิลปะเก็บรักษาเอาไว้อีกอย่างหนึ่งคือ ภาพเขียนสีน้ำมันพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นภาพที่ทรงพระราชทานให้แก่วัดเสม็ดเมื่อคราวที่ทรงเสด็จแปรพระราชฐานมาประทับที่อ่างศิลา ซึ่งถือได้ว่าภาพพระบรมฉายาลักษณ์นี้มีคุณค่าอย่างสูงทั้งในด้านศิลปะและประวัติความเป็นมาตลอดจนจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถได้เป็นอย่างดี

จิตรกรรมฝาผนัง วัดเสม็ด

ผนังหุ้มกลองด้านหลังขององค์พระประธานภายในพระอุโบสถ เขียนเป็นภาพเขาพระสุเมรุ เขาสุคต-บริรักษ์ อีตทัตถสมุทท ทวีปต่าง ๆ พระอาทิตย์ พระจันทร์ หนุมานของท้าวดา และเบื้องล่างลงมาเขียนเป็นภาพป่าหิมพานต์ โดยแสดงรูปแบบและวิธีการเขียนในลักษณะของศิลปประเพณีของไทย

วัดเสม็ด

บริเวณส่วนล่างของเขาสุมณญู แสดงที่พักพระสงฆ์ และผู้เดินทางไปนมัสการรอยพระพุทธรูปบาท ในลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก

วัดเขาวางทราย

วัดเขาวางทราย ตำบลบางทราย อำเภอเมืองชลบุรี

วัดเขาวางทรายเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เป็นคณะสงฆ์ฝ่ายธรรม-ยุติกนิกาย ตั้งอยู่ที่ตำบลบางทราย อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี บริเวณเชิงเขาพระพุทธรูปเขาวางทราย¹ ริมถนนสายบางนา-ตราด ก่อนถึงตัวเมืองชลบุรี วัดเขาวางทรายนี้มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่อย่างน้อย ดังที่ปรากฏจากประวัติซึ่งกรมศิลปากรได้รวบรวมเอาไว้²

แม้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เคยเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกรุเงินและบริจาคพระราชทรัพย์บำรุงวัดเขาวางทราย เมื่อวันอาทิตย์ แรม 14 ค่ำ เดือน 11 ปีกุน นพศก ศักราช 1249 (พ.ศ.2430)³ นอกจากนี้วัดเขาวางทราย ยังเคยใช้เป็นที่พักผ่อนพิศุทธิ์น้ำพิพัฒน์สัจจาของข้าราชการในจังหวัดชลบุรีในสมัยรัชกาลที่ 5 อีกด้วย⁴

สิ่งที่น่าสนใจภายในวัดเขาวางทรายก็คือบรรดาสถาปัตยกรรมเป็นส่วนใหญ่

พระมณฑป สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลอง พระมณฑปแห่งนี้ ได้มีการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6 เมื่อขึ้นไปสู่พระมณฑปซึ่งมีบันไดแก้วแล้วเริ่มจากเชิงเขาทอดขึ้นไปบนไหล่เขาผ่านอาคารต่างๆ ที่มีอยู่เป็นระยะ ๆ ขึ้นไปจนถึงลานพระมณฑป ซึ่งเป็นจุดที่สามารถมองเห็นทิวทัศน์ชายทะเลของชลบุรีและ ตัวเมืองได้อย่างชัดเจน

หอระฆัง ลักษณะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูนทำเป็น 2 ชั้น ชั้นล่างทำเป็นระเบียงล้อมรอบมีบันไดทางขึ้นไปยังชั้นที่สองซึ่งเป็นที่ตั้งของตัวหอนที่แขวนระฆัง ที่ระเบียงชั้นล่างและบนของหอรฆังนี้กรุด้วยกระเบื้องปูละเอียดตามคตินิยมของสถาปัตยกรรมไทยแบบพระราชนิยมสมัยรัชกาลที่ 3 จึงได้รับการปฏิสังขรณ์ อีกครั้งหนึ่ง⁵

ศาลาราย (ศาลาแก้วหอน) ลักษณะของสถาปัตยกรรม เป็นศาลาแบบโถงทรงค้อย ข้างเดียว ระหว่างช่วงเสาทำเป็นแบบซุ้มโค้งโดยตลอด ศาลารายหลังนี้ได้มีการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่รูปทรงยังคงเป็นแบบเดิมตามลักษณะของสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 3 นั้นเอง

สิ่งสำคัญอีกสิ่งหนึ่งก็คือพระประธานภายในพระอุโบสถเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่เหนือพุทธบัลลังก์ที่ทำเป็นกลีบบัว พระพุทธรูปองค์นี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นพระพุทธรูปที่งามที่สุดองค์หนึ่งของฝีมือช่างกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนสถาปัตยกรรมอื่น ๆ ภายในวัดนั้น เป็นสิ่งซึ่งสร้างขึ้นใหม่เกือบทั้งสิ้น และไม่มีรูปแบบที่เด่นชัดในเชิงศิลปกรรมที่ควร

¹ กรมศิลปากร ชลบุรีโดยสังเขป

² ล. ค., หน้า 6-8

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาคที่ 24, หน้า 97-98

⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม 1 หน้า 251

⁵ กรมศิลปากร ประวัติเขาวางทรายและบทขับร้องเพลงไทยเขาวางทราย, หน้า 15

พระเจดีย์โพรง พระเจดีย์ตัน วัดเขาวางทราย¹

เหนือพระมณฑปวัดเขาวางทรายขึ้นไปมีพระเจดีย์โพรงแบบเมืองอมราวดีเป็นสถาปัตยกรรมสูงเพียงแค่นัลลังก์ในพระเจดีย์โพรงนั้นประดิษฐานพระพุทธรูปแบบติดกับผนังในข้างขวามีปากคูหาเป็นช่องโพรงกว้างและสูงพอที่จะให้คนภายนอกแลเห็นพระพุทธรูปในพระเจดีย์โพรงนั้นได้ถนัด สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาตำราพระอักษรภาพ โปรดให้ถ่ายทอดพระเจดีย์โพรงนั้นมาพิมพ์ไว้ในตำนานพุทธเจดีย์สยาม

รูปพระพุทธรูปในพระเจดีย์โพรงเมืองอมราวดี ให้ข้อสังเกตเห็นว่า

1. เป็นพระบาทขนาดใหญ่ ไม่ยกขอบรอบรอยพระบาท
2. ประดิษฐานอยู่ในลักษณะตะแคงเหมือนพระบาทที่ปรากฏในขณะบรรทม ซึ่งมีเรื่องเล่าอยู่ในมหาปริณิพพานสูตร ตอนถวายเพลิงพระพุทธรูปแล้วให้เป็นเรื่องปาฏิหาริย์ว่า เมื่อพระมหากัสสปกราบถวายบังคมพระบรมศพ ขณะนั้นมีรูปพระพุทธรูปปรากฏออกมาให้พระกัสสปเถระได้เห็น ภายหลังต่อมาจึงนิยมนำพระบาทตะแคงให้เป็นอนุสรณ์แห่งพระพุทธรูปที่ต่างจากรอยพระพุทธรูปทรงเหยียบ

พระพุทธรูปที่ขุดพบใหม่มีรูปลักษณะต้องด้วยแบบอมราวดีนิยม² ทั้งบนยอดเขาพระบาทบางทราย ก็ยังมีพระเจดีย์โพรงปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ซึ่งอยู่บนระดับสูงเหนือพระเจดีย์ตันขึ้นไป

ก่อนถึงพระเจดีย์โพรง มีพระเจดีย์ฐานแว่นฟ้า ขาวบางทรายเรียกว่าพระเจดีย์ตัน เพราะองค์พระเจดีย์ก่อที่บ ที่คันฉัตรไม่มีเสารายรอบ ที่ยอดมีพระจุฬามณี พระจุฬามณีปัจจุบันนี้หลุดหายไปเสียแล้ว แผ่นอิฐที่ก่อสร้างพระเจดีย์องค์นี้ หนาราว 5 เซนติเมตร กว้าง 17 เซนติเมตรเศษ ยาวราว 32 เซนติเมตรเศษ ต่อมาในสมัยตอนต้นรัชกาลที่ 5 ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี ในสกุลสมุทธานนท์ มีศรัทธาแรงกล้าได้ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ตันนี้ครั้งหนึ่ง

เดินทางจากพระเจดีย์ตันขึ้นไป ช่วงนี้ต้องเดินลำบากหน่อย เพราะต้องค่อย ๆ ปีนป่ายด้วยความระมัดระวังพอสมควร เมื่อพยายามขึ้นไปถึงยอดแล้วท่านจะได้แลเห็นพระเจดีย์โพรงฐานพระสุเมรุเป็นเจดีย์ทรงกลมฟางควาปากช่องโพรงอยู่ทางทิศตะวันออก เมื่อมองเข้าไปในโพรงเจดีย์ จะไม่มีเสากลางโพรงสำหรับค้ำยอดเจดีย์ แต่นายช่างก็สามารถก่อยอดพระเจดีย์ขึ้นไปได้ การก่อยอดที่องค์พระเจดีย์โดยไม่ต้องมีเสาค้ำตรงกลางนั้นเห็นจะไม่ใช่การประหลาดสำหรับช่างก่อสร้างสมัยโบราณเพราะช่างมีความสามารถในการก่อได้แต่ก่อยอดสูงทับค้ำให้ทรงตัวอยู่ได้อย่างมั่นคง

¹ เขาพระบาทบางทรายชลบุรี โดย ปรีดา ศรีชลาลัย

² แบบอมราวดีนิยม ที่ปรากฏจากข้อความนี้ น่าจะหมายความว่ารูปแบบของรอยพระพุทธรูปที่ปรากฏจากศิลปะอินเดียสมัยอมราวดีซึ่งปรากฏในลักษณะตะแคงเป็นผลเนื่องมาจากเป็นประติมากรรมแบบปูนที่ได้แกะสลักขึ้นบนส่วนผนังของสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมที่แกะสลักด้วยหิน สำหรับศิลปะอินเดียแบบอมราวดีนี้ จะปรากฏชัดเจนอยู่ในอินเดียระหว่างพุทธศตวรรษที่ 7-9 และหลักฐานเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมที่เป็นสถาปัตยกรรมของอินเดียที่ไม่ปรากฏเหลืออยู่ แต่ที่ใช้เป็นแบบอย่างในการศึกษาก็คือ จากภาพประติมากรรมที่แกะสลักเอาไว้ที่ส่วนผนังของอาคารพระเจดีย์โพรง สภาพปัจจุบันได้มีการปฏิสังขรณ์ใหม่ให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์โดยรูปทรงและโครงสร้างส่วนรวมจะเป็นแบบอย่างเดียวกันคือ ฐานชั้นล่างสุดเป็นฐานเตี้ย ๆ เกือบติดดินเหนือขึ้นไปเป็นมาลัยเถาเรียงซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปรองรับส่วนองค์ระฆังกลม เหนือองค์ระฆังเป็นบัลลังก์และปล้องโถง จากนั้นเป็นปลียอดเรียวแหลมขึ้นไปจนถึงยอดน้ำค้างที่อยู่ส่วนบนสุด

ลักษณะที่ต่างกันพอจะสังเกตได้ของเจดีย์โพรงและเจดีย์ตันก็คือ พระเจดีย์โพรงนั้นฐานส่วนล่างเป็นแบบเขียงกลม พระเจดีย์ตันฐานส่วนล่างนี้เป็นฐานแบบแปดเหลี่ยม รูปทรงโดยทั่วไปของพระเจดีย์โพรงจะอ้วนกว่าพระเจดีย์ตัน และที่ฐานของเจดีย์โพรงขึ้นไปจนถึงชั้นมาลัยเถาได้มีการทำเป็นช่องทางเข้าสู่ภายในได้

วัดญาณสังวราราม

วัดญาณสังวราราม ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอบางละมุง

วัดญาณสังวราราม ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี สมเด็จพระญาณสังวร (สุทฺธโน เจริญ) เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นผู้ดำเนินการสร้างขึ้นโดยศรัทธาของท่าน ผู้บริจาคที่ดินถวายให้ท่านสร้างวัดและได้รับพระ-ราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ.2524 จุดหมายในการสร้างเพื่อให้เป็นสำนักปฏิบัติเน้นทางวิปัสสนาธุระและเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ในทางการศึกษาอบรมพระธรรมวินัย รวมทั้งเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการบำเพ็ญอุเบกขาคือ

วัดญาณสังวรารามนี้เป็นวัดที่สร้างขึ้นใหม่แต่บรรดาศิลปสถาปัตยกรรมหลักภายในบริเวณวัดล้วนแต่ได้มีการออกแบบให้เกิดความงามและความหมายที่สัมพันธ์กัน รวมทั้งอาณาบริเวณที่เป็นสภาพแวดล้อมอยู่ในลักษณะของภูมิทัศน์ที่ดีและเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง จึงมีผลที่เสริมให้ศิลปสถาปัตยกรรมนั้น ๆ เด่นชัดและทรงคุณค่าโดยสมบูรณ์สถาปัตยกรรมที่น่าสนใจคือ

พระบรมธาตุเจดีย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระราชนมัติให้เป็น “พระบรมธาตุเจดีย์มหาจักรีพิพัฒน์” และได้เสด็จทรงวางศิลาพระฤกษ์ เมื่อวันที่ 30 เมษายน พ.ศ.2525 ตรงกับวันศุกร์ขึ้น 8 ค่ำ เดือน 6 ปีจอ เวลา 12.00 น. พระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้ นอกจากรูปทรงที่สวยงามและสมบูรณ์ด้วยความหมายแล้วยังมีพื้นที่ส่วนต่างๆ ขององค์เจดีย์ยังให้เกิดประโยชน์ใช้สอยในขณะเดียวกันด้วย กล่าวคือ ฐานชั้นล่างเป็นห้องโถงใหญ่เพื่ออุเบกขาชั้นที่สองเป็นที่ประชุมสงฆ์และปฏิบัติสมาธิ ชั้นที่สามเป็นส่วนองค์เจดีย์ซึ่งประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

พระอุโบสถวัดญาณสังวราราม สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงวางศิลาพระฤกษ์ เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ.2523 ตรงกับวันจันทร์ขึ้น 8 ค่ำ เดือน 5 ปีวอก เวลา 12.30 น. รูปแบบของพระอุโบสถ ผู้ออกแบบได้มีแนวคิดและดัดแปลงมาจากรูปแบบของพระอุโบสถวัดรังษีสุทธาวาสซึ่งปัจจุบันคือคณะรังษี ภายในบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร การออกแบบพยายามให้เรียบง่าย และได้สัดส่วนงดงามตามปรัชญาของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ขณะเดียวกันก็ยังคงไว้ซึ่งรูปทรงที่สมบูรณ์ของสถาปัตยกรรมไทย วัสดุที่นำมาใช้ก็ล้วนแต่เป็นวัสดุที่ใช้กับสถาปัตยกรรมยุคปัจจุบันซึ่งก็สามารถนำมาใช้ร่วมกันกับรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบไทยแห่งนี้ได้อย่างกลมกลืน ส่วนหน้าเป็นที่ทำเป็นลายปูนปั้นรูปดอกบัวบานขนาดใหญ่เด่นชัดอยู่ท่ามกลางดอกบัวขนาดเล็กนั้นก็เป็นแนวคิดดัดแปลงมาจากภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเขียนขึ้นโดยขรัวอินโข่งหรือพระอาจารย์อิน ศิลปินคนสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 4

ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมาประธานมีพระนามว่า “สมเด็จพระ-
พุทธญาณนเรศวร” ขนาดเท่ากับองค์พระพุทธรูปชินสีห์ภายในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร
ขนาดหน้าพระเพล 5 ศอก 1 คืบ 7 นิ้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนาง
เจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงเททองหล่อเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ.
2523 ตรงกับวันพฤหัสบดีขึ้น 3 ค่ำ เดือน 9 ปีวอก เวลา 15.30 น. ณ บริเวณมณฑลพิธี
หน้าพระอุโบสถวัดรังษีสุทธาวาสหรือคณะรังษีวัดบวรนิเวศวิหาร

นอกจากนี้ภายในบริเวณอังกูรและรั้วของวัดญาณสังวรารามนี้ยังประกอบ
ด้วยอาคารสถาปัตยกรรมต่างๆ อีกหลายหลัง แต่ที่สำคัญก็คือพระพุทธรูปบาทมณฑป ซึ่ง
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระ
บรมราชานุญาตให้อัญเชิญพระปรมาภิไธย ภปร. และ สก. ขึ้นประดิษฐานเป็น “พระ-
พุทธรูปบาทมณฑป ภปร. สก.” โดยสร้างขึ้นบนยอดเขาแก้วด้านหลังของพระอุโบสถและ
พระบรมธาตุเจดีย์มหาจักรีพิพัฒน์ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน
ทรงวางศิลาพระฤกษ์ พร้อมสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน
พ.ศ.2527 ตรงกับวันพุธ แรม 14 ค่ำ เดือน 7 ปีชวด เวลา 12.00 น. ล่วงแล้ว

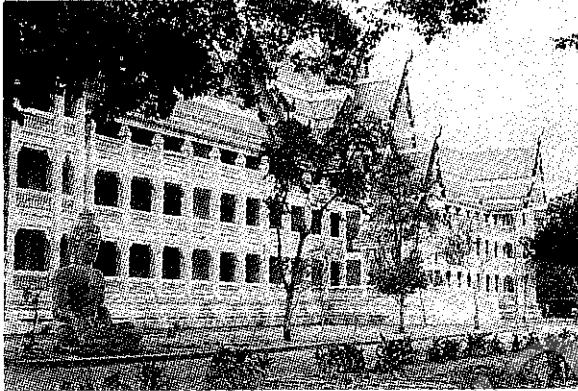
สิ่งซึ่งเป็นศิลปสถาปัตยกรรมต่างๆ ภายในบริเวณวัดญาณสังวรารามนี้ อาจกล่าว
ได้ว่าได้มีการคัดเลือกผู้ที่มีประสบการณ์และทรงคุณวุฒิในสาขาต่าง ๆ ร่วมกันออกแบบ
ไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นหรือแม้แต่พระพุทธรูปที่ประดิษฐานเป็นประธาน
ก็ล้วนแต่เลือกสรรคัดเลือกจากช่างและศิลปินที่มีฝีมือทั้งสิ้น ดังนั้นบรรดาศิลปกรรมต่าง ๆ
ภายในบริเวณวัดญาณสังวรารามนี้จึงถือได้ว่าเป็นสิ่งซึ่งทรงคุณค่าควรแก่การศึกษาแห่งหนึ่ง
ต่อไปในอนาคต

พระอุโบสถวัดญาณสังวราราม รูปแบบของพระอุโบสถ ได้รับแนวคิดอิทธิพลส่วนหนึ่งมาจากพระอุโบสถวัดรังษีสุทธาวาส
ซึ่งปัจจุบันรวมเป็นส่วนหนึ่งของวัดบวรนิเวศวิหาร

จิตภาวันวิทยาลัย

จิตภาวันวิทยาลัย อำเภอบางละมุง

จิตภาวันวิทยาลัย

สถาปัตยกรรมแบบไทย ภายในบริเวณจิตภาวันวิทยาลัย เป็นอาคารคอนกรีตที่มีรูปแบบสัดส่วนที่สวยงามตามลักษณะแบบไทย เป็นผลงานการออกแบบของ ผศ.ภิญโญ สุวรรณคีรี แห่งคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จิตภาวันวิทยาลัย ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านกระหังลาย อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี สร้างขึ้นเพื่อเป็นวิทยาลัยการเผยแผ่พระพุทธศาสนาภายใต้การดำเนินงานของมูลนิธิอิทธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ.2510

ภายในบริเวณจิตภาวันวิทยาลัย ประกอบด้วยอาคารต่างๆ ที่เป็นรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบไทยที่สวยงามหลายหลังซึ่งได้สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ต่างๆ เช่น เป็นอาคารเรียน หอสมุด หอประชุมซึ่งสถาปัตยกรรมแบบไทยที่สวยงามซึ่งสร้างขึ้นในระยะแรกนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นผลงานการออกแบบของ ผศ.ภิญโญ สุวรรณคีรี แห่งคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ด้านการออกแบบสถาปัตยกรรมในลักษณะไทยเป็นอย่างดี ส่วนภายในหอประชุมด้านหน้ามีจิตรกรรมฝาผนังแบบไทยประยุกต์ฝีมือของจิตรกรและกวีที่มีชื่อเสียงของไทยคือ นายอังคาร กัลยาณพงศ์

สำหรับสิ่งก่อสร้างอื่นๆภายในบริเวณจิตภาวันวิทยาลัยนี้ล้วนแต่แสดงออกถึงลักษณะสถาปัตยกรรมแบบไทยที่ดี เช่น พลับพลางตุ้มขมุ มณฑปประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ นอกจากนี้แล้วอีกด้านหนึ่งของจิตภาวันวิทยาลัย ซึ่งอยู่ติดกับทะเลนั้นกำลังอยู่ระหว่างการก่อสร้างพระอุโบสถกลางน้ำซึ่งยื่นออกไปในทะเลซึ่งยังคงดำเนินการอยู่จนถึงปัจจุบันนี้

วัดไต้ต้นลาน

วัดไต้ต้นลาน ตำบลไทรหลักทอง อำเภอนนทบุรี

ประวัติความเป็นมา

วัดไต้ต้นลานนี้ไม่ปรากฏความเป็นมาที่เป็นหลักฐานชัดเจน แต่จากการศึกษาถึงสภาพแวดล้อมและรูปแบบของสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ภายในบริเวณวัดตลอดจนข้อมูลจากคำบอกเล่าของชาวบ้านและผู้อาวุโสในระแวกนั้นปรากฏว่าวัดนี้ได้สร้างขึ้นเมื่อประมาณ 60 ปีเศษ ๆ มาแล้ว

บริเวณพื้นที่เขียนภาพ

จิตรกรรมฝาผนังซึ่งเขียนขึ้นภายในพระอุโบสถวัดไต้ต้นลานนี้ เขียนขึ้นบนส่วนผนังด้านข้างทั้งสองด้านคือ ส่วนบริเวณพื้นที่ที่เรียกว่า ห้องภาพระหว่างพื้นที่ของช่องหน้าต่าง และผนังส่วนบนเหนือกรอบหน้าต่างขึ้นไปจนจรดเพดาน ผนังหุ้มกลองด้านหน้าและหลังตั้งแต่เหนือกรอบประตูขึ้นไปจนจรดเพดาน

เรื่องราวที่เขียน

เรื่องราวที่เขียนขึ้นบนส่วนผนังของพระอุโบสถวัดไต้ต้นลานนี้ ผนังส่วนที่เป็นห้องภาพเขียนเป็นเรื่องราวพุทธประวัติจากพระปฐมสมโพธิกถา โดยเน้นให้เห็นถึงเหตุการณ์สำคัญในแต่ละตอนของพุทธประวัติ ตั้งแต่ช่วงแรก ๆ จนถึงช่วงสุดท้ายทำนองเดียวกันกับเรื่องราวที่ได้เขียนขึ้นตามแหล่งอื่น ๆ ส่วนตอนบนเหนือกรอบหน้าต่างขึ้นไปจนจรดเพดานตลอดแนวความยาวของผนังด้านข้างทั้งสองด้านเขียนเป็นภาพเทพชุมนุมเรียงรายอยู่เป็นแถวซ้อนกัน 4 ชั้น หันหน้าไปทางส่วนในของพระอุโบสถซึ่งเป็นตำแหน่งที่ประดิษฐานองค์พระประธาน ระหว่างเทพชุมนุม แต่ละภาพจะถูกแบ่งคั่นด้วยช่อพุ่มดอกไม้รูปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ในแนวที่ตรงกันตลอดทุกชั้น

การใช้สีและเส้น

การใช้สีที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดไต้ต้นลานนี้ ส่วนซึ่งเป็นห้องภาพระหว่างช่องหน้าต่างของผนังด้านข้าง ลักษณะของการใช้สีส่วนรวมโดยทั่วไปจะเป็นสีเทาผสมกับสีครามเป็นส่วนใหญ่ ส่วนที่เป็นก้อนเมฆและกลุ่มเมฆตลอดจนบริเวณที่กำหนดให้เป็นท้องฟ้า จะใช้สีขาวและสีอ่อนเพื่อเน้นให้เกิดความรู้สึกเบาและลอยตัว มองดูให้ความรู้สึกถึงการรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนของหมู่เมฆเหล่านั้น ส่วนบริเวณที่เป็นพื้นน้ำใช้สีเทาเข้ม ลักษณะการเขียนคลื่นใช้วิธีการแบบธรรมชาติแสดงให้เห็นถึงความรุนแรงตามแบบฉบับของคลื่นทะเลโดยส่วนยอดของคลื่นจะเน้นส่วนนี้ด้วยสีอ่อนและสีขาว ทำนองเดียวกับธรรมชาติของคลื่นในทะเลหรือแม่น้ำใหญ่ ๆ ที่ปรากฏอยู่โดยทั่วไป

การเขียนส่วนที่เป็นต้นไม้จะใช้สีเขียวแบบธรรมชาติโดยแต่ละพุ่มหรือแต่ละต้นจะมีการใช้น้ำหนักของสีที่แตกต่างกันออกไปเพื่อเน้นความชัดเจน นอกจากนั้นเพื่อให้พุ่มไม้ที่ปรากฏอยู่มองดูให้ความรู้สึกที่มีปริมาตร ได้ใช้วิธีการทึบด้วยสีอ่อนซึ่งมีน้ำหนักสีที่แตกต่างกันออกไป ส่วนบริเวณที่เป็นโขดหินและเขามอสส่วนใหญ่จะอยู่ในกลุ่มของสีน้ำตาลและเทาเข้ม จิตรกรรมฝาผนังซึ่งได้เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถวัดไต้ต้นลานนี้ไม่ปรากฏพบว่ามีภาพปิดทองลงในส่วนหนึ่งส่วนใดของภาพเลย

การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดใต้ต้นลานนี้ปรากฏให้เห็นถึงการใช้สีและการเน้นตามอิทธิพลแบบตะวันตกอย่างค่อนข้างชัดเจน มีการแสดงออกในเรื่องความอ่อนแก่ของน้ำหนักสีเพื่อให้เกิดความรู้สึกชัดลึกและระยะใกล้ไกลในภาพนอกจานี้ยังได้มีการเน้นปริมาตรด้วยวิธีการเพิ่มแสงและเงาในส่วนที่ต้องการด้วย การตัดเส้นที่ปรากฏจุดมุ่งหมายเพื่อเพียงแต่จะเน้นถึงความชัดเจนและเส้นรอบนอกนั้นจะมีลักษณะค่อนข้างหายบ ทั้งนี้โดยมุ่งที่จะใช้เป็นสื่อในการสร้างความเข้าใจและความชัดเจนเท่านั้น จากลักษณะการแสดงออกด้วยวิธีการต่าง ๆ ของจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดใต้ต้นลานนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการแสดงออกถึงรูปแบบที่เป็นลักษณะของงานจิตรกรรม-ฝาผนังแบบพื้นบ้านที่ค่อนข้างชัดเจน

การจัดองค์ประกอบ

ลักษณะการจัดองค์ประกอบของจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดใต้ต้นลานนี้ จะมีการจัดแบ่งเรื่องราวของเหตุการณ์ในแต่ละตอนโดยวิธีการนำเอากลุ่มต้นไม้มาประกอบเป็นฉากหลัง นอกจากนี้แล้วยังมีการนำเอางค์ประกอบอื่น ๆ มาร่วมอยู่อีก เช่น กำแพงเมือง ในกรณีที่บรรยายถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในบริเวณของพระราชวัง ซึ่งแสดงขอบเขตปริมณฑลด้วยกำแพง ป้อมประตู ที่ประกอบด้วยใบเสมาทั้งรูปแบบเสมาและรูปสี่เหลี่ยมประตูกำแพงเมือง เป็นแบบยอดทรงปราสาท สถาปัตยกรรมต่าง ๆ นอกจากแบบที่อาจเรียกได้ว่า เป็นแบบประเพณีนิยมประเภทที่เป็นรูปแบบของปราสาทแล้ว ภายนอกบริเวณกำแพงจะเขียนเป็นภาพบ้านเรือนแบบเรือนไทยเช่นเรือนแบบฝาปะกน

องค์ประกอบสำคัญในภาพอีกแบบหนึ่ง ก็คือ ภาพของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ เช่น ตัวภาพ ได้แก่ กษัตริย์ เจ้าเมือง เทวดา ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง จะมีลักษณะเช่นเดียวกับที่ปรากฏในแหล่งอื่น ๆ คือ ประกอบด้วยเครื่องประดับ เช่น ชฎา มงกุฎ สร้อยสังวาลย์ครบเครื่อง ส่วนสตรีทั่วไปก็มีทั้งห่มชั้น ห่มสะไบ สวมเสื้อคอกระเช้า พวกข้าราชการสำนักฝ่ายชายหรือเสนาบดีห่มผ้าโจงกระเบนหรือแบบที่เรียกว่าผ้าม่วงสวมเสื้อราชปะแตน แขนยาวลายดอกมีผ้าคาดเอวกลุ่มทหารห่มผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อราชปะแตนแขนยาว สวมหมวกปีกกว้าง

การกำหนดอายุ

การกำหนดอายุของภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งเขียนขึ้นภายในพระอุโบสถวัดใต้ต้นลานนี้ไม่ปรากฏหลักฐานหรือจารึกที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่แน่นอน จากการสอบถามจากชาวบ้านผู้สูงอายุในละแวกนั้น ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวัดใต้ต้นลาน พอที่จะทราบได้ว่า จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดใต้ต้นลานนี้ มีการเขียนขึ้นเมื่อประมาณ 60 กว่าปีที่ผ่านมานี้เอง

จากการศึกษาหลักฐานที่ปรากฏในองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในภาพ เช่น ลักษณะวิธีการเขียน การใช้สี การใช้แสงและเงา ตลอดจนรูปแบบของสถาปัตยกรรมบางลักษณะ การแต่งกายของบุคคลต่าง ๆ น่าจะเป็นการสนับสนุนถึงอายุความเป็นมาของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดใต้ต้นลานนี้ว่า น่าจะได้เขียนขึ้นในช่วงเวลาเมื่อประมาณ 60 ปีที่ผ่านมาจริง โดยมี รูปแบบโดยรวมที่สัมพันธ์กับจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์จากบริเวณรอบระเบียงคดวัดพระศรีรัตนศาสดารามในช่วงเวลาที่ได้มีการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่เมื่อคราวฉลองกรุงเทพมหานคร ครบรอบ 150 ปี นั้นเอง

วัดโบสถ์

วัดโบสถ์ ตำบลวัดโบสถ์ อำเภอนนทบุรี

ประวัติความเป็นมา

ประวัติความเป็นมาของวัดโบสถ์ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดแต่เท่าที่ปรากฏจากร่องรอยต่าง ๆ ที่เหลืออยู่ภายในบริเวณวัด เช่น เจดีย์ทรงกลมขนาดใหญ่ที่มีองค์ระฆังกลมตั้งอยู่บนฐานล่างแบบสี่เหลี่ยมรองรับองค์ระฆังบัลลังก์ สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ไม่มีเสาทารรองรับปล้องไฉน รูปทรงส่วนรวมค่อนข้างเตี้ย เจดีย์องค์นี้แม้จะมีร่องรอยของการเปลี่ยนแปลงในระยะหลังบ้าง แต่โครงสร้างส่วนล่างที่ก่อด้วยแลงและอิฐขนาดใหญ่โดยเฉพาะส่วนที่เป็นลวดบัวที่เป็นฐานนั้นได้มีร่องรอยของการสถาปนาส่วนมุมให้โค้งโดยตลอดทั้งหมด สำหรับลักษณะและรูปทรงของเจดีย์ดังกล่าวนี้ น่าจะมีความเป็นมาที่สูงขึ้นไปถึงสมัยอยุธยา ซึ่งก็น่าจะเป็นช่วงเดียวกันกับอายุความเป็นมาของวัดโบสถ์และชุมชนในแถบนี้ ซึ่งชาวบ้านเองก็เล่าสืบต่อกันมาว่า ได้มีบรรพบุรุษที่ได้อพยพมาอยู่แถบนี้ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว

บริเวณพื้นที่เขียนภาพ

จิตรกรรมฝาผนังของวัดโบสถ์นี้ได้มีการเขียนขึ้นที่ศาลาการเปรียญซึ่งมีลักษณะเป็นศาลาโถงยกพื้นได้สูง บริเวณส่วนที่มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังก็คือส่วนที่เป็นคอสองของตัวอาคาร ซึ่งได้ทำเป็นแนวผนังต่อเนื่องกันโดยรอบตัวศาลาการเปรียญในแนวเสาด้านนอกแฉกคอสองของด้านสกัดทั้งหน้าและหลังของศาลาการเปรียญจะมีขนาดที่กว้างกว่าส่วนของด้านทั้งสองด้านมากพื้นที่ซึ่งใช้ในการเขียนภาพจะแบ่งเป็นส่วน ๆ หรือแต่ละห้องตามขนาดช่องว่างของช่วงเสานั้นเอง

เรื่องราวที่เขียน

เรื่องราวที่ปรากฏจากจิตรกรรมฝาผนังซึ่งเขียนขึ้นบริเวณส่วนคอสองของศาลาการเปรียญของวัดโบสถ์แห่งนี้ ที่แฉกคอสองของด้านสกัดส่วนหน้าของอาคาร เขียนเป็นภาพมารผจญโดยมีพระพุทธเจ้าประทับบนรัตนบัลลังก์ เบื้องล่างมีรูปแม่พระธรณีบิดม้วนแผ่นดินซ้ายหรือขวาของพระพุทธองค์เป็นภาพกองทัพพญามาร ส่วนคอสองที่แนวด้านข้างทั้งสองด้านและด้านสกัดส่วนหลังของศาลาการเปรียญเขียนเป็นเรื่องราวจากทศชาติทั้งหมด

การใช้สีและเส้น

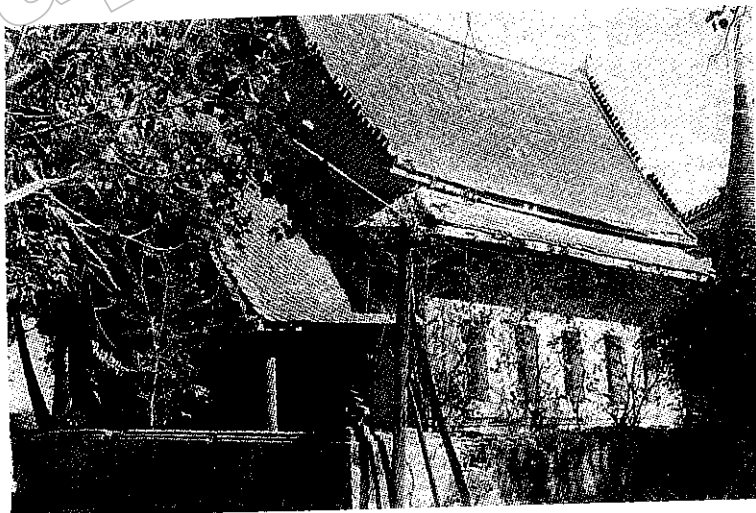
การใช้สีที่ปรากฏจากจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นที่บริเวณส่วนคอสองของศาลาการเปรียญวัดโบสถ์นี้ สีส่วนรวมโดยทั่วไปเป็นสีฟ้าอ่อนปนเทาหรือฟ้าหม่นส่วนที่เป็นตัวอาคารสถาปัตยกรรมแบบที่เป็นลักษณะของตึกจะเขียนด้วยสีเทาอ่อนและสีขาว ต้นไม้ใช้สีเขียวเข้ม บริเวณส่วนที่เป็นพื้นดินใช้สีน้ำตาลอ่อนปนแดง ท้องฟ้าเป็นสีครามปนเทา การแสดงออกของน้ำหนักสีที่แตกต่างกันในส่วนที่เป็นเงาซึ่งเกิดจากการตัดกันของมุมและเหลี่ยมแบบต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการระบายน้ำหนักอ่อนแก่ของสีในส่วนที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงระยะใกล้และไกล ตามหลักวิชาทัศนียวิทยา การตัดเส้นค่อนข้างเรียบร้อยมีระเบียบแบบแผนตามหลักของจิตรกรรมฝาผนังแบบประเพณีนิยมของไทย แต่ก็คงไม่ละเอียดประณีตเท่ากับการเขียนในพื้นที่ส่วนห้องภาพดังที่ปรากฏจากแหล่งอื่น ๆ

การจัดองค์ประกอบ

การจัดองค์ประกอบของจิตรกรรมฝาผนังที่ศาลาการเปรียญของวัดโบสถ์นี้จะเป็นแบบที่เรียงรายต่อเนื่องกันไปเพื่อให้เหมาะสมกับบริเวณพื้นที่ซึ่งอยู่ในแนวความยาวที่แคบมากดังนั้นองค์ประกอบต่าง ๆ โดยเฉพาะส่วนแนวคอสองด้านข้างทั้งสองด้าน การจัดวางองค์ประกอบของเรื่องราว แต่ละตอนจะอยู่ในลักษณะที่เรียงต่อเนื่องกันไป เป็นแถวต่างไปจากแผงคอสองของด้านสกัดทั้งหน้าและหลัง

การกำหนดอายุ

การกำหนดอายุโดยการพิจารณาจากรูปแบบต่าง ๆ ของภาพจิตรกรรมฝาผนังที่แผงคอสองของศาลาการเปรียญวัดโบสถ์นี้มีลักษณะหลายประการทั้งในด้านการใช้สีที่แสดงออกถึงระยะ แสง เงา บริเวณส่วนซึ่งเป็นฉากหลังของภาพที่เป็นแบบธรรมชาติ มีการแบ่งและกำหนดระยะใกล้ไกลของวัตถุด้วยขนาดที่แตกต่างกันออกไปคือ ระยะใกล้จะใหญ่และชัดเจนกว่าระยะไกลนอกจากนี้แล้วลักษณะของสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ตลอดจนวิธีการเขียนหรือแสดงออกมีลักษณะที่คล้ายกับจิตรกรรมฝาผนังซึ่งเขียนขึ้นภายในพระอุโบสถของวัดราชบูรณะเป็นอย่างมาก จึงทำให้เราที่จะเชื่อได้ว่าจิตรกรรมฝาผนังซึ่งได้เขียนขึ้นที่แผงคอสองของศาลาการเปรียญวัด-โบสถ์นี้ควรจะเขียนขึ้นอยู่ในช่วงรัชกาลที่ 5 หรือไม่เก่าแก่เกินไปจากนี้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ได้มีการเขียนขึ้นในระยะเวลาที่ร่วมสมัยกับจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถของวัดราชบูรณะนั่นเอง

วัดโบสถ์

พระอุโบสถเดิมของวัดโบสถ์ เป็นพระอุโบสถขนาดเล็ก ด้านหน้ามีการต่อเติมเป็นมุขยื่นออกมาในภายหลัง มีกำแพงแก้วก่ออิฐฉาบปูนล้อมรอบ

มณฑปพระพุทธบาทวัดบางพระวรวิหาร

ตั้งอยู่บนเนินเขาบริเวณวัดบางพระวรวิหาร อยู่ในความดูแลของพระครูวรวิธานคุณาภรณ์ ฉายาฉินนาลโย เจ้าอาวาสวัดบางพระวรวิหารเลขที่ 157 ก หมู่ 2 ตำบลบางพระ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นวัดหลวงชั้นตรี เช่นเดียวกับวัดเขาบางทรายและวัดเกาะสีชัง ซึ่งเป็นวัดหลวงเก่าแก่มาทั้ง 3 วัดในจังหวัดชัยภูมิ มีวัดหลวงชั้นเอกอยู่เพียงวัดเดียวคือ วัดญาณสังวราราม

มณฑปหลังนี้สร้างขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่ได้บูรณะขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังปรากฏอยู่ในศิลาจารึกของชาวจีนในสมัยนั้น ซึ่งมีทั้งอักษรไทยโบราณและอักษรจีน

“พระพุทธบาทนี้ของเก่า
ราษฎรหลายตำบลปฏิสังขรณ์
ขึ้นใหม่เมื่อพุทธศักราช 2444
จุลศักราช 1263
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เจริญพระราชสมภพได้
34 ปีขึ้นปี ร.ศ.120 เจริญที่ 5
สิ้นลา (ศิลา) แผ่นนี้จีนกิมหลง
เปลี่ยนภรรยา เกิดที่เมืองไทย
บิดาชื่อชิน มารดาชื่อน้ำ จ้าง
จารึกอักษรไทย จีน
ให้ท่านทั้งหลายทราบไปวันหน้า
เซ็น (เชียน) ท่านครั้งหลังช่วยต่อไป”

ปัจจุบันนี้ ได้ก่ออิฐถือปูนสร้างครอบหลังไม้ในสมัยที่จารึกไว้นี้ เป็นอาคารโถงยอดสี่เหลี่ยมหน้าเลื่อมใส ตรงกลางมีรอยพระพุทธบาทปูนประดิษฐานอยู่
เมื่อถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 จะมีงานประจำปีสมโภชฉลองอย่างสนุกสนานมีชาวบางพระและตำบลใกล้เคียงมาปิดทองนมัสการเป็นประจำทุกปีตลอดมา

อุโบสถเก่าวัดบางเป้ง

อุโบสถเก่า วัดบางเป้ง

วัดบางเป้ง ตั้งอยู่ ณ เลขที่ 71 หมู่ 1 ตำบลแสนสุข อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี ประวัติความเป็นมาไม่ปรากฏชัด สิ่งสำคัญและเก่าแก่ที่ปรากฏอยู่เดิมภายในบริเวณวัดคือ อุโบสถหลังเดิมเป็นอุโบสถที่มีขนาดค่อนข้างเล็ก มีผนังก่อล้อมผนังด้านข้างประกอบด้วยหน้าต่างด้านละ 4 ช่อง ด้านหน้าทำเป็นประตู 2 ช่อง ผนังด้านหลังอุดตัน รอบผนังด้านนอกทำเป็นระเบียงล้อมรอบ ประกอบด้วยเสาหาสี่เหลี่ยมล้อมรอบรองชายคาปีกนกทั้ง 4 ด้าน ส่วนล่างทำเป็นพนักระเบียงเตี้ย ๆ กรุดด้วยกระเบื้องปูแบบจีน หน้าบันของพระอุโบสถตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นทำเป็นลักษณะแบบที่เรียกว่า “พันธุ์พฤกษา” ประกอบด้วยเครือเถาดอกไม้วัว ไบไม้ เป็นแบบอย่างของ “ลายฝรั่ง” ส่วนที่เป็นซุ้มดอกจะใช้เครื่องถ้วย ซึ่งมีทั้งเครื่องถ้วยจีนและฝรั่งปะปนกัน รูปแบบที่ปรากฏอยู่มีทั้งที่เป็นรูปทรงงานและงานเชิง โดยเฉพาะเครื่องถ้วยจีนจะเป็นแบบอย่างของศิลปะจีนสมัยราชวงศ์ชิง (ชิง)

ประตูและหน้าต่างแต่ละช่อง ตอนบนจะทำเป็นลวดลายปูนปั้นประดับอยู่ตามรูปแบบของลายฝรั่งประกอบด้วยส่วนที่เป็นดอกและใบ แถบผ้าผูกเป็นริ้ว ส่วนกึ่งกลางประดับด้วยงานแบบฝรั่ง ช่วงกลางของความสูงของประตู หน้าต่างและมุมล่างตกแต่งด้วยลายปูนปั้นอยู่ในโครงสร้างของรูปสามเหลี่ยม ลวดลาย ปูนปั้นที่ประดับตกแต่งซุ้มตอนบนและด้านข้างของประตูและหน้าต่างพระอุโบสถวัดบางเป้งนี้มีการตกแต่งด้วยวิธีการปิดทอง

ภายในอุโบสถวัดบางเป้งมีการเขียนภาพ จิตรกรรมฝาผนังอยู่โดยรอบทั้ง 4 ด้าน ตอนบนของผนังเหนือกรอบประตูและหน้าต่างโดยรอบ เขียนเป็นภาพอดีตพุทธหรือพระพุทธเจ้าในอดีตในรูปแบบของพระพุทธรูปปางสมาธิประกอบประภามณฑลล้อมรอบส่วนพระเศียรเรียงรายต่อเนื่องกันไปเป็นแถวซ้อนกันขึ้นไป 3 ชั้นโดยรอบทั้ง 4 ด้าน แต่ละชั้นแบ่งชั้นด้วยลายหน้ากระดานในรูปแบบลายเครือเถาแบบลายฝรั่งต่อเนื่องกันไปโดยตลอด ส่วนพื้นที่ว่างฉากหลังของภาพอดีตพุทธเขียนเป็นลายดอกไม้ร่วง

ส่วนห้องภาพคือช่วงพื้นที่ว่างระหว่างกรอบหน้าต่างแต่ละช่วงและพื้นที่ว่างระหว่างช่องประตูซึ่งอยู่ในระดับเดียวกัน เขียนเป็นภาพภิกษุชกผ้าบังสุกุลจากฉากศพนั่งฟังสังเขปในลักษณะต่าง ๆ และพิจารณาอสุภกรรมฐาน ฉากหลังของภาพในแต่ละห้องภาพนี้จะเป็นลักษณะของทิวทัศน์ประกอบด้วยป่าเขา โขดหิน ต้นไม้ สระน้ำ และสัตว์ต่าง ๆ บางห้องภาพก็เขียนเป็นภาพทะเลประกอบด้วยธรรมชาติที่เป็นเกาะมีเรือใบและเรือกลไฟแบบที่ประกอบด้วยเสาใบและปล่องควันอันเป็นสิ่งที่เกิดจากระบบการเดินเรือและค้นเคยกันอยู่ในกลุ่มของชุมชนที่ชายฝั่งทะเลโดยทั่วไป

ห้องภาพที่ผนังด้านข้างซ้ายมือของพระประธานภายในพระอุโบสถเขียนเป็นภาพพระมัลลย์ลงไปโปรดสัตว์ในนรกภูมิ พื้นที่เกือบเต็มทั้งห้องภาพเขียนเป็นกำแพงล้อมรอบประกอบด้วยประตูและหอน้อมรักษาการณ์บนกำแพง ภายในกำแพงมีภาพพระมัลลย์ยืนถือตาลปัตรเทศน์โปรดเหล่าสัตว์นรก ซึ่งอุกลงทนต์ในลักษณะต่าง ๆ อันนำสยดสยองตามลักษณะของกรรมที่ได้ก่อขึ้นในชาติปางก่อน แวดล้อมไปด้วยนิรบาลถืออาวุธควบคุมอยู่ทุกช่องประตู ส่วนบนของภาพเหนือแนวกำแพงขึ้นไปเขียนเป็นภาพพระมัลลย์ ในท่ากำลังเพาะลอยมาในอากาศ

สภาพโดยทั่วไปในปัจจุบันของอุโบสถวัดบางเป้งซ่อมแซมโดยกรมศิลปากรเรียบร้อยแล้ว

จิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถเก่าของวัดบางเป้งนี้อยู่ในสภาพที่ค่อนข้างทรุดโทรมจากผนังที่เริ่มผุกร่อนจากความชื้นและฝนที่ชะและสาดเข้ามาเนื่องจากหลังคารั่วและผุพัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นในพื้นที่ส่วนซึ่งเป็นห้องภาพเลอะเลือนไปค่อนข้างมาก

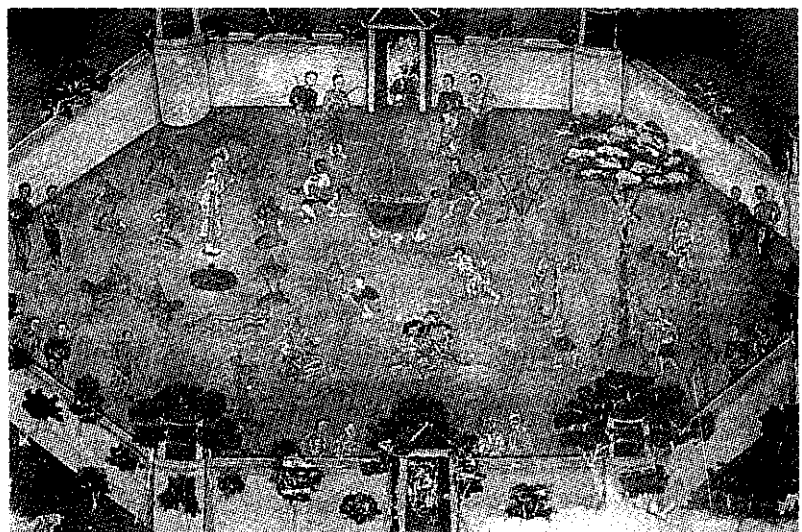
ลักษณะโดยทั่วไปของจิตรกรรมฝาผนังแห่งนี้จัดอยู่ในแบบของช่างพื้นบ้าน มีการใช้สีค่อนข้างสดและตัดกัน เช่น สีเขียวของต้นไม้ สีครามของท้องฟ้า พุ่มไม้เขียนเป็นพุ่มและตัดเส้นแบบหยาบ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนที่เป็นฉากหลังของภาพ ส่วนที่เป็นจุดเด่นก็คือภาพพระภิกษุที่กำลังยืนชักผ้าบังสุกุลและพิจารณาสุกกรรมฐาน เป็นส่วนที่มีการเน้นถึงรายละเอียดและประณีตเป็นพิเศษเช่นเดียวกับส่วนที่เป็นภาพอดีตพุทธที่อยู่ตอนบนขึ้นไป

อย่างไรก็ตาม จิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถหลังเดิมของวัดบางเป้งนี้ถึงแม้ว่าฝีมือจะค่อนข้างหยาบตามแบบอย่างของจิตรกรรมฝาผนังแบบพื้นบ้านซึ่งเขียนขึ้นโดยชาวบ้านในห้องที่มิได้ผ่านการฝึกหัดจากสำนักใดมาก่อนหากแต่ก็ได้สะท้อนออกถึงสิ่งที่เป็นคุณค่าในด้านการศึกษาได้ เช่น แนวคิดและคตินิยมของชาวบ้านและพระภิกษุในวัดละแวกนั้นได้ส่วนหนึ่ง นอกจากนี้แล้วยังมีการสะท้อนออกให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมและสิ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับชาวบ้านและชุมชนในละแวกนั้นในช่วงเวลาที่มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังได้เป็นอย่างดี

จากการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถเก่าของวัดบางเป้งนี้อาจกำหนดอายุไว้ว่าไม่สูงไปกว่ารัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ซุ้มประตูด้านหน้า อุโบสถเก่าวัดบางเป้ง

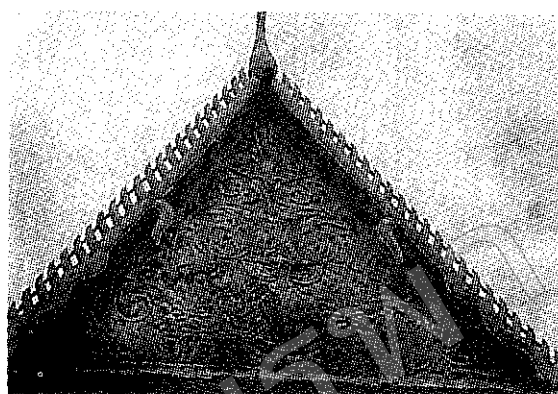

ภาพพระมัลลย์ลงไปโปรดสัตว์ในนรกภูมิ

อุโบสถเก่าวัดตาลล้อม

อุโบสถเก่าวัดตาลล้อม

ลายปูนปั้นหน้าบันด้านหน้า อุโบสถเก่าวัดตาลล้อม

วัดตาลล้อมตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลแสนสุข อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี อยู่ห่างจากถนนสุขุมวิทเข้าไปเล็กน้อย ประวัติความเป็นมาของวัดไม่ปรากฏชัดเจน

สิ่งสำคัญและเก่าแก่ที่ปรากฏอยู่แต่เดิมภายในบริเวณวัดตาลล้อมก็คือ อุโบสถหลังเดิมซึ่งมีลักษณะเป็นอุโบสถที่มีส่วนฐานแบบที่มีระดับต่ำเกือบเสมอกับระดับพื้นที่โดยรอบ ตัวอุโบสถทำเป็นระเบียบ มีชายคาปีกนกยื่นออกมาคลุม มีเสารองรับเป็นแถวอยู่โดยรอบระหว่างเสาถือเป็นพนักระเบียงเตี้ย ๆ เว้นช่องทางเดินด้านหน้า หลัง สะด้นข้าง ตัวอุโบสถด้านหน้าและหลังทำเป็นช่องประตูด้านละ 2 ช่อง ด้านข้างเป็นช่องหน้าต่างด้านละ 4 ช่องเหมือนกันทั้ง 2 ด้าน ส่วนบนของประตูทำลวดลายปูนปั้นรูปดอกไม้ ใบไม้ เป็นแบบซุ้มประดับอยู่ในโครงสร้างรูปสามเหลี่ยมส่วนที่เป็นดอกไม้กึ่งกลางประดับด้วยถ้วยชามกระเบื้องเคลือบ กลีบดอกเป็นปูนปั้นระบายสีเช่นเดียวกับส่วนที่เป็นใบ

หน้าบัน อุโบสถ ตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้น ผูกลายเป็นพันธุ์พฤกษาแบบลายฝรั่งฝีมือค่อนข้างหยาบ มีร่องรอยการเน้นด้วยวิธีระบายสี

ผนังด้านในของอุโบสถวัดตาลล้อมเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังอยู่โดยรอบทั้ง 4 ด้าน แต่ละด้านจะแบ่งพื้นที่ซึ่งใช้เขียนเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนล่างระหว่างช่องหน้าต่าง ประตูที่เรียกว่าท้องภาพและส่วนบนเหนือกรอบบนของประตูหน้าต่างขึ้นไปจนจรดเพดาน

ด้านในมีเสาไม้กลมตั้งซ้อนแนบกับฝาผนังอยู่อีกชั้นหนึ่งเพื่อทำหน้าที่รับน้ำหนักโครงสร้างส่วนบนและหลังคาโดยรอบเสามีการเขียนภาพจิตรกรรม ฝาผนัง

ผนังด้านข้างในอุโบสถวัดตาลล้อมทั้ง 2 ด้าน ตอนบนแบ่งเป็นช่วง ๆ คือ ระหว่างแต่ละช่วงเสาเขียนเป็นภาพอดีตพุทธในลักษณะของพระพุทธรูปปางสมาธิประทับนั่งเหนือดอกบัวมีประภาณทลล้อมรอบพระเศียรประกอบพระสาวกในลักษณะของพระภิกษุหนึ่งพับเพียบประณมมืออยู่ทั้ง 2 ด้าน หันหน้า เข้าหาองค์อดีตพุทธ ผนังส่วนที่เป็นฉากหลังทำเป็นลายดอกไม้ร่วงแบบช่อลายใบเทศภาพอดีตพุทธที่ผนังด้านข้างนี้จะเขียนเรียงซ้อนกัน 2 ชั้น ชั้นบนผนังส่วนที่เป็นฉากหลังเป็นสีน้ำเงินเข้ม ชั้นล่างเป็นสีน้ำตาลปนม่วงแบบสีเปลือกมังคุด ระหว่างชั้นบนและชั้นล่างแบ่งคั่นด้วยแถบลายหน้ากระดานที่ทำเป็นลายเครือเถา มีกรอบพื้นที่จารึกนามผู้มีส่วนในการบริจาคทรัพย์สร้างภาพจิตรกรรมฝาผนังอยู่เป็นระยะ ๆ ผนังหุ้มกลองด้านหน้าและหลังระหว่างช่วงเสาเหนือช่องประตูทั้ง 2 ช่อง ส่วนบนเขียนเป็น

ภาพพระพุทธรูปประทับยืนปางประทานอภัยอยู่เหนือพระแท่น มีประภาณพลล้อมรอบพระเศียร จากหลังเป็นสีน้ำเงินเข้มประกอบด้วยดอกไม้วัง หมู่มะยมบนสุดทั้ง 2 ด้านเป็นวิหารารายรายอยู่เหนือกลุ่มเมฆด้านละตน ส่วนล่างเขียนเป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าปางสิทไสยาสน์ประทับเหนือพระแท่นแวดล้อมด้วยพระภิกษุสาวกกำลังเฝ้าปรนนิบัติ

ระหว่างจิตรกรรมฝาผนังส่วนบนและส่วนล่างแบ่งกันด้วยลายหน้ากระดานและภาพอดีตพุทธขนาดเล็กเรียงรายต่อเนื่องกันไปเป็นแถวตลอดแนว

ส่วนห้องภาพส่วนที่ยังปรากฏร่องรอยอยู่ที่ผนังหุ้มกลองด้านหน้าเป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ จากหลังพื้นเป็นสีน้ำตาลปนม่วงประกอบด้วยดอกไม้วัง ส่วนด้านข้างเขียนเป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ในเรือนแก้ว พระอิริยาบถแบบปางสมาธิ แวดล้อมไปด้วยหมู่พระภิกษุสาวกนั่งพับเพียบประนมมืออยู่เบื้องล่าง เบื้องบนประกอบด้วยฟ้าและหมู่เมฆ แวดล้อมไปด้วยหมู่เทพยดาในทวารวราแสดงอาการปรีดาอันปิติยินดี

เสาศาสนาในทาสีพื้นเป็นสีขาวเขียนเป็นภาพอดีตพุทธประกอบประภาณพลและลวดลายในลักษณะโครงสร้างของลายพุ่ม เรียงสลับซ้อนขึ้นกันอยู่โดยรอบตลอดส่วนสูงของเสา

พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยที่มีพุทธลักษณะงดงามได้สัดส่วนองค์หนึ่งเบื้องหน้าฐานชุกชีที่ประดิษฐานองค์พระประธานมีพระพุทธรูปหล่อสำริดปิดทอง ประทับนั่งบนฐานผ้าทิพย์ ประกอบด้วยฉัตรโลหะ 2 ชั้น ทรงจีวรเป็นลายดอกพิกุลตามแบบอย่างพระพุทธรูปที่นิยมสร้างกันในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

สภาพโดยทั่วไปของพระอุโบสถวัดตาลล้อม สภาพภายนอกค่อนข้างสมบูรณ์ แต่สภาพภายใน เสาที่รองรับโครงสร้างหลังคาและส่วนบนบางส่วนมีร่องรอยเป็นโพรงซึ่งอาจก่อให้เกิดอันตรายในกรณีที่ไม้อาจรับน้ำหนักส่วนบนได้ น้ำที่จะได้หาทางป้องกันเพื่อเสริมความมั่นคงเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการพังทลายลงมาอันจะเป็นผลทำให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในต้องพังสลายลงไปด้วย

สำหรับจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถวัดตาลล้อมตอนบนยังอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์และฝีมือค่อนข้างดี ส่วนบริเวณตอนล่างที่มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังอยู่ในสภาพที่ชำรุดเนื่องจากความชื้นจากใต้ดินและความเค็มที่ถูกดูดซึมผ่านจากส่วนฐานล่างของผนังขึ้นมา

จากลักษณะโดยทั่วไปที่ปรากฏจากจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถของวัดตาลล้อมนี้น่าจะเขียนขึ้นในช่วงเวลาที่ไม่สูงไปกว่าสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พระพุทธรูปเจ้าประทับสิทไสยาสน์ แวดล้อมด้วยหมู่พระสงฆ์สาวก

ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง

ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับศาลา พังธรรม ต้นซอยที่สามารค (สะพานยาว) ถนนวิชิตปราการ ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

ทำไมศาลหลักเมืองจึงอยู่ตรงนี้

แต่ก่อนมาความเจริญของเมืองชลนั้น มีศูนย์กลางอยู่ที่ตำบลบางปลาสร้อย ชายทะเลเป็นวงแคบ ๆ เท่านั้น มีโบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่ วัดใหญ่ วัดสวนตาล ศาลาพังธรรม และศาลเจ้าพ่อหลักเมืองนี้เท่านั้น

ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองมีลักษณะเป็นศาลที่สร้างด้วยไม้ทรงไทย ด้านหน้ามีเกย หันหน้าลงทะเลทิศตะวันตก ข้างศาลเจ้าพ่อหลักเมืองมีต้นโพธิ์ใหญ่อยู่ 1 ต้น ได้มีการบูรณะซ่อมแซมอยู่เสมอ แต่ยังคงรักษารูปเดิมไว้เปลี่ยนเฉพาะหลังคาจากกระเบื้องดินเผาแผ่นเล็กมาเป็นกระเบื้องลูกฟูกอย่างปัจจุบัน

ซอยสะพานยาวอยู่หน้าศาลที่สร้างเป็นสะพานนั้นก็เพราะมีน้ำทะเลท่วมถึงศาลเจ้าพ่อหลักเมือง เป็นสะพานที่ยาวที่สุดและเป็นท่าเทียบเรือของชาวทะเลในสมัยนั้น ต่อมาเรือสะพานถมดินเป็นถนน จึงชื่อว่าซอยที่สามารค

ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองนี้ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นสมัยเดียวกับวัดใหญ่อินทาราม ศาลาพังธรรม เป็นศิลปะสมัยตอนปลายกรุงศรีอยุธยาเพราะศิลปะการสร้างพระอุโบสถวัดใหญ่อินทารามมีฐานพระอุโบสถเป็นรูปลำเอาโค้ง

ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองนี้แต่ก่อนมีงานประจำปีเป็นประจำปีเป็นประเพณีถือกันว่า เดือน 6 ขึ้น 6 ค่ำ จะมีพิธีเชิญเจ้าเข้าทรงเป็นเวลาติดต่อกัน 3 วัน ในตอนเย็นของแต่ละวันมีพิธีกองข้าว (พิธีไหว้ผี) พิธีกองข้าวเขาทำกันที่คลองบางปลาสร้อย (ข้างวัดเนินสุทธาวาสปัจจุบัน) พวกชาวบ้านจะแต่งตัวให้สวยงาม หาบอาหารคาวหวานเดินกันไปเป็นหมู่ ๆ แล้วนำอาหารนั้นไปกองไว้ที่ริมฝั่งคลองบางปลาสร้อย ตั้งศาลเพิงตาเข้าทรงเจ้า เจ้าพ่อก็จะเดินตรวจอาหารที่นำมาไหว้แต่ละกอง ถ้าพบวากองใดมีน้ำส้มสายชูก็จะสั่งให้เอาไปให้พัน ห้าม มิให้เอาเข้ามาใกล้ เมื่อพิธีไหว้ผีเสร็จแล้วก็จะรับประทานอาหารร่วมกัน ใครมีพวกพ้องมาก ๆ ก็จะนำเอาสุรามาล้างกันให้สนุกสนานเฮฮา หมู่สาวก็จะมีโอกาสใกล้ชิดกันแล้วก็มีเกยติดกันเป็นของหวานแถมท้ายประเพณีกองข้าวนี้เลื่อนหายไปตามกาลเวลา ยังคงเหลือแต่ประเพณีวิ่งควายเท่านั้น

ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองนี้เป็นที่บูชารักใคร่และหวงแหนของชาวชลบุรี มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดท่านหนึ่งต้องการจะย้ายศาลเจ้าพ่อหลักเมืองนี้ไปไว้ที่เมืองใหม่ ก็ให้ผู้กำกับ พ่อค้า สมาชิกเทศบาลเมืองหลายคนมาที่ศาลแล้วจัดรูปเทียนกราบไหว้บอกว่าจะเชิญศาลเจ้าพ่อหลักเมืองนี้ไปตั้งที่เมืองใหม่เสร็จแล้วก็กลับไป ในทันใดนั้นก็มิเจ้มาเข้าประทับทรงหญิงคนหนึ่งได้ขึ้นไปนั่งบนศาล สั่งให้ไปตามผู้กำกับคนนั้นมา ท่านไม่มา หญิงที่ประทับทรงกล่าวว่า “มันจะย้ายพ่อหรือพ่อก็ย้ายมันภายใน 7 วัน” อีก 2-3 วันต่อมาผู้กำกับผู้นั้นก็ถูกย้ายด้วยคดีค้าลูกปืนเถื่อน ก่อนที่ผู้กำกับจะย้ายไปพลางเวลากลางคืน ผู้กำกับคนนั้นก็ได้นำจัดรูปเทียนขอขมาลาโทษต่อเจ้า ณ ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองแห่งนี้

วัดสวนตาล

วัดสวนตาล มีประวัติกล่าวสืบทอดต่อกันมาว่าเป็นวัดเก่าแก่แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เช่นเดียวกับวัดหลวงหรือวัดใหญ่อินทรากรมวรวิหารในปัจจุบันต่อมาได้กลายเป็นวัดร้างชำรุดทรุดโทรมไปจนหมดและได้มีการปลูกสร้างอาคารของส่วนราชการ คือ ศาลแขวงชั้น ที่บริเวณด้านหน้าของพระอุโบสถและด้านหลังเป็นถนน สภาพปัจจุบันได้มีการเก็บรวบรวมพระพุทธรูปเก่ามาปฏิสังขรณ์ใหม่ให้สมบูรณ์ สร้างเป็นสถาปัตยกรรมแบบอิทธิพลจีน เอาไว้เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปเหล่านั้น

ศาลาฟังธรรม

ศาลาฟังธรรมตั้งอยู่ในตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี ชาวชลบุรีคุ้นเคยและ รู้จักดีหลายคนได้เข้าไปร่วมในวันทำพิธีกรรมทางศาสนา

แต่ก็แปลกอยู่ที่ว่าศาลายู้งกลางเมือง ไม่มีโบราณวัตถุอยู่แถวนั้น ศาลานี้เกิดมาได้อย่างไร

เมืองชลนี้เดิมชื่อเมืองบางปลาสร้อยมีความเจริญมานานมีสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์หลายอย่าง

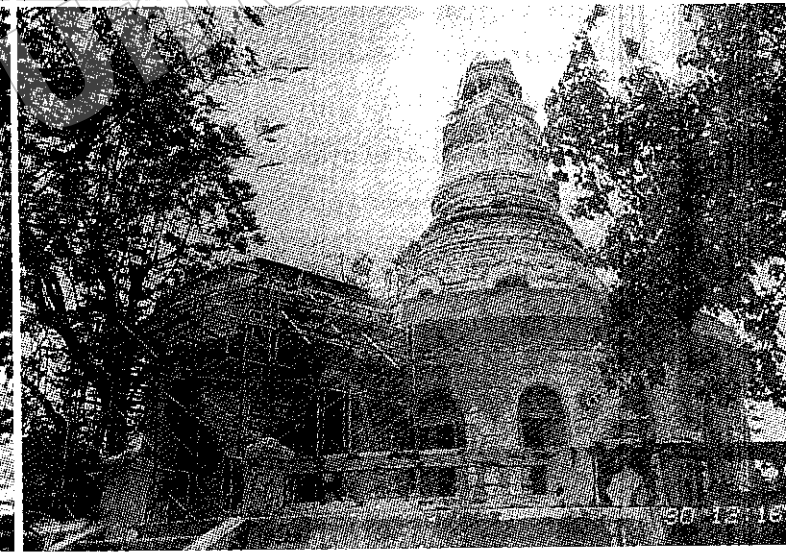
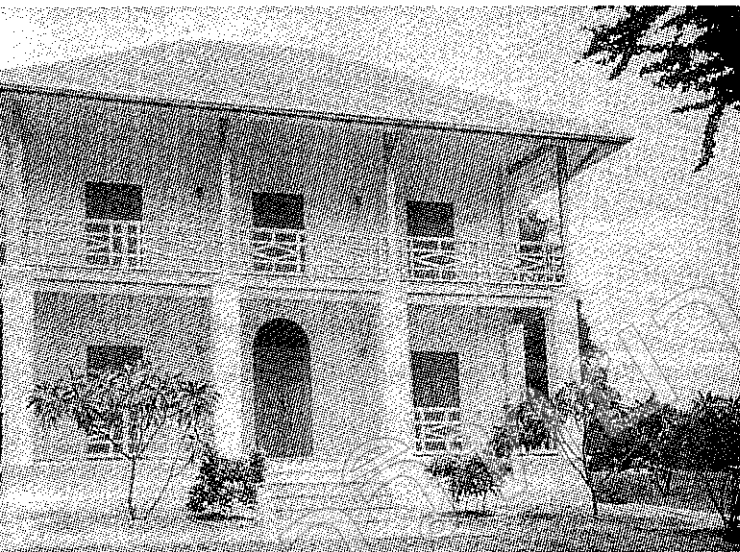
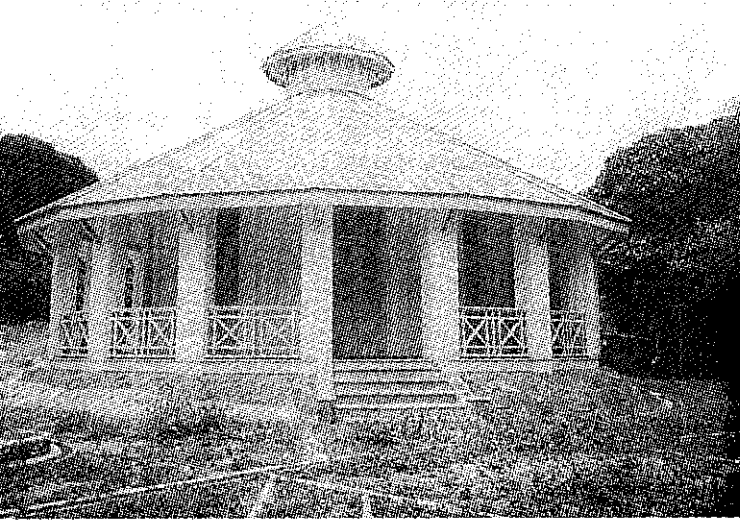
ชาวเมืองชลในสมัยนั้น ใช้การเดินทางไปมาหาสู่ซึ่งกันและกัน เพราะไม่มีรถยนต์เหมือนสมัยนี้ ดังนั้นศาลาจึงเป็นสิ่งจำเป็นมีไว้แวะพักผ่อนสำหรับการเดินทาง

ศาลาใหญ่ ๆ ในสมัยนั้นมี 2 หลัง คือ ศาลาเหนือและศาลาใต้ ศาลาเหนืออยู่หน้าวัดโพธิ์ได้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลาซึ่งยังเหลืออยู่เฉพาะศาลาใต้เป็นศาลาฟังธรรมอยู่ในปัจจุบันนี้

แต่เดิมศาลานี้เป็นศาลาที่ใช้พักคนเดินเท้า ยกพื้นสูง 5 ศอก ต่อมาในสมัยขุนเสริมประสาทฉายานนท์ นายอำเภอ เป็นผู้ดูแลและปรับปรุงศาลานี้ให้เป็นประโยชน์ต่อชาวชลบุรีจึงทำเป็นสถานที่ฟังธรรมเทศนาในวันสำคัญทางศาสนา

ในปัจจุบันศาลาฟังธรรมได้รับการดูแล จากตระกูลฉายานนท์โดยมอบหมายให้คุณลุงอุบล วงศ์เสถียร เป็นผู้ดูแลรักษาอีกทีหนึ่ง คุณลุงได้เล่าให้ฟังว่า ยังมีการฟังธรรมเหมือนเดิม แต่มีในช่วงเช้าพรรษา 90 วันเท่านั้น มีประชาชนให้ความสนใจเป็นอันมาก เพราะชาวชลบุรียึดมั่นในหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหลักในการดำรงชีวิต ทำให้ชาวชลบุรีมีความสุขมีหน้าตาอิ่มเอมแจ่มใส มีจิตใจดีงาม ปราศจากความทุกข์ขมขื่น

3.2 แหล่งศิลปกรรมสถาปัตยกรรม

ประเพณี

และอาคารราชการ

พระจุฑาธุชราชฐาน

พระจุฑาธุชราชฐาน เป็นพระราชวังที่สร้างขึ้นบนเกาะสีชัง ซึ่งเกาะสีชังนี้ได้มีความเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีมาแล้วตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เป็นครั้งแรก โดยพระองค์ท่านได้เสด็จพระราชดำเนินมายังเกาะสีชังโดยเรือกลไฟพระที่นั่ง และทรงโปรดเป็นอันมากเนื่องจากเกาะสีชังมีอากาศดี ทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์พระอารามซึ่งเดิมชาวบ้านได้สร้างขึ้น แต่ในรัชกาลที่ 4 นี้ ยังไม่ได้มีการปลูกสร้างที่ประทับเป็นการถาวรแต่อย่างใด

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ.2431 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าหม่อมหลวงชิราวุธทรงประสูติได้โปรดเกล้าฯให้อัญเชิญเสด็จมาประทับยังเรือนหลวงบนเกาะสีชัง ต่อมาเมื่อพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระราชเทวีประสูร ก็ได้มาประทับรักษาพระองค์ที่เกาะสีชัง ในปี พ.ศ.2470 ทรงโปรดให้สร้างตึก 3 หลัง บริเวณแหลมวังและบริเวณใกล้กับชายหาด เพื่อพระราชทานให้เป็นที่พักสำหรับผู้ป่วยพักรักษาตัวคือ ตึกวัฒนา ตึกผ่องศรี ตึกอภิรมย์ ต่อมาในปี พ.ศ.2434 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวุธทรงประสูติ พระองค์จึงได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่เกาะสีชังเป็นครั้งที่ 2 ทรงโปรดให้ขุดบ่อใหญ่สำหรับกักขังน้ำฝนไว้ให้ราษฎร ใช้สอยหนึ่งบ่อ คือ บ่ออภัยวงศ์ ต่อมาหลังจากที่เสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพฯแล้ว ก็ได้เสด็จกลับมายังเกาะสีชังอีกครั้งหนึ่งในครั้งนี้ทรงมีพระราชดำริให้สร้างสถานที่ต่างๆ เพื่อเป็นสาธารณะประโยชน์ พระราชทานแก่ราษฎรบนเกาะนี้ก็คือ สะพานอภัยวงศ์ ศาลศรีชลธารเทพ อภัยวงศ์ประภาคาร เสาธงอภัยวงศ์บนยอดเขา ซึ่งทรงพระราชทานนามว่ายอดพระจุลจอมเกล้า ตัดถนนต่าง ๆ เช่น ถนนอภัยวงศ์ ถนนวัฒนา ถนนเสาวภา ถนนจักรพงษ์ ถนนชิราวุธ ถนนสายสวัสดิ์ ฯลฯ ตลอดจนสร้างและตกแต่งสถานที่ต่าง ๆ ให้ดูสวยงาม หลังจากนั้นได้ทรงโปรดเกล้าฯให้มีการฉลองเปิดสถานที่ต่าง ๆ พระราชทานสิ่งของต่าง ๆ แก่ราษฎรชาวเกาะสีชังทุกครัวเรือน ในครั้งนี้ทรงประทับอยู่ที่เกาะสีชังนานถึง 5 เดือน

ในปี พ.ศ.2435 ได้เสด็จพระราชดำเนินออกมาประทับที่เกาะสีชังอีกครั้งที่ 4 ในครั้งนี้ทรงโปรดให้ทำการก่อสร้างอีกหลายแห่งคือขยายรั้วค่ายหลวง สร้างพระนพรัตนราชฐาน ตกแต่งเนินเขาวังเป็นชั้น ปลุกต้นไม้ต่าง ๆ ขุดบ่อน้ำสำหรับขังน้ำฝนไว้ใช้ทำรางกั้นน้ำไหลมาลงยังบ่อน้ำจืด โปรดให้อัญเชิญรอยพระพุทธรูปจากโบราณจากพุทธคยา ประเทศอินเดียมาประดิษฐานยังโถงเขายอดพระจุลจอมเกล้า พระราชทานวิสุงคามสีมา เขตพระอุโบสถวัดอัมมวรางคณิศร ขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาประทับอยู่ที่เกาะสีชังในครั้งนี้ พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวี ทรงพระครรภ์ใกล้จะมีประสูติกาล ได้ทรงมีพระราชดำริที่จะทำพระราชนามบนเกาะสีชังใหม่นคงเพื่อเป็นที่ประทับในฤดูร้อนและเพื่อเป็นการเตรียมสำหรับการที่จะมีประสูติกาลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ

ต่อมาในวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2435 พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระวรราชเทวี มีประสูติกาลพระราชกุมาร ณ ตำหนักมรกตสุเทวีในพระราชนามและได้มีการสมโภช 3 วัน ตามขัตติยราชประเพณี ในช่วงนี้ทรงโปรดเกล้าฯให้เร่งงานเกี่ยวกับพระราชนามเพื่อให้ทันต่อพิธีสมโภชเดือนพระเจ้าลูกยาเธอจนสำเร็จประกอบไปด้วยพระที่นั่ง 4 องค์ ตำหนัก 14 ตำหนัก ศาลา 1 ศาลา ประตูประราชฐานชั้นใน 8 ประตู ทางในพระราชนาม 66 ทาง สระ 3 สระ บ่อ 13 บ่อ ธาร 2 ธาร ถ้ำ 3 ถ้ำ วนะ 2 แห่ง ผา 3 แห่ง และได้ทรงโปรดเกล้าฯพระราชทานนามสถานที่ต่าง ๆ เหล่านั้นให้มีความคล้องจองกันไปเป็นกลุ่ม ๆ

ในวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ.2435 ในโอกาสการสมโภชเดือนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอก็ได้ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศการสร้างพระที่นั่งและพระราชนาม พระราชทานนามแก่พระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกฯ (ต่อมาเมื่อเสด็จขึ้นทรงกรม มีพระนามว่าเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย) ส่วนพระราชนามนั้นทรงพระราชทานนามว่า “พระจุฑาธุชราชฐาน”

ต่อมาเมื่อเกิดเหตุการณ์กรณีพิพาทกับฝรั่งเศสเมื่อ ร.ศ.112 ซึ่งมีผลทำให้การก่อสร้างพระที่นั่งต่าง ๆ ชะงักลง และก็ได้ไม่ได้เสด็จประทับบนพระราชนามแห่งนี้อีก ครั้นถึงปี พ.ศ.2440 ได้ทรงโปรดเกล้าฯให้มีการสร้างพระราชวังสวนดุสิตขึ้นในกรุงเทพฯ ทรงให้หรือพระที่นั่งองค์ใหญ่รูป 8 เหลี่ยม 3 ชั้น อันเป็นที่ประทับบนเกาะสีชังซึ่งสร้างค้างเอาไว้ นำมาเพื่อสร้างขึ้นใหม่ข้างอ่างหยก ภายในพระราชวังสวนดุสิต (ปัจจุบันคือพระที่นั่งวิมานเมฆ)

หลังจากรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระจุฑาธุชราชฐานก็ลดความสำคัญลง พระมหากษัตริย์รัชกาลต่อ ๆ มา ก็ไม่ทรงโปรดไปประทับยังพระราชนามแห่งนี้อีก จึงมีผลทำให้สิ่งก่อสร้างและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เสื่อมโทรมลงเป็นอันมาก บางแห่งก็ไม่สามารถจะหาร่องรอยที่ชัดเจนได้ ปัจจุบันพระราชนามแห่งนี้อยู่ในความดูแลของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งได้มาตั้งสถานีวิจัยและฝึกนิสิตของภาควิชาวิทยาศาสตร์ทางทะเล

ตึกมหาราชและตึกราชินี

ตึกมหาราชและตึกราชินีตั้งอยู่ที่ริมทะเล ตำบลอ่างศิลา อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี บริเวณอ่างศิลานี้เคยเป็นที่ประทับแรมมาแล้ว ตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่หาได้มีการสร้างที่ประทับเป็นการถาวรแต่อย่างใดไม่ ต่อมาสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหกลาโหมได้สร้างตึกไว้เป็นที่พักฟื้นคนป่วยหลังหนึ่ง (หลังใหญ่) และเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ได้สร้างตึกหลังเล็กขึ้นอีกหลังหนึ่ง เรียกกันว่า “อาศรัยสถาน” ตึกทั้ง 2 หลังนี้ ต่อมาสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นอีกครั้งหนึ่งเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลเฉลิมพระชนมพรรษาแด่สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วพระราชทานนามตึกหลังใหญ่ว่า “ตึกมหาราช” และตึกหลังเล็กว่า “ตึกราชินี”

ลักษณะของตึกมหาราชและตึกราชินี เป็นแบบตึก 2 ชั้น ฐานล่างยกระดับสูงขึ้นเพื่อปรับให้ไต่ระดับ เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ลาดเอียงลงสู่ชายทะเลตัวอาคารทำเป็นมุขยื่นออกมาทางด้านหน้าทั้ง 2 ชั้น มุขชั้นบนและระเบียงเปิดโล่ง มีบันไดขึ้นทางมุขด้านหน้าทั้ง 2 ข้าง ชั้นล่างช่วงกลางเป็นห้องโถง ด้านข้างทั้ง 2 ด้าน แบ่งกันเป็นห้อง ด้านหน้าของตึกอาคาร หันออกสู่ทะเล

ศาลากลางและศาล

ศาลากลางและศาลหลังเดิมของจังหวัดชลบุรี ปัจจุบันยังคงสภาพเดิมเป็นส่วนใหญ่ โดยได้ถูกดัดแปลงเพื่อใช้เป็นสถานที่ราชการโดยปัจจุบันหลังที่เป็นศาลากลางได้ใช้เป็นที่ทำการเทศบาลเมืองชลบุรี และหลังที่เป็นศาลเดิมเป็นที่ทำการสามัญศึกษาจังหวัดชลบุรี

ศาลากลางและศาลจังหวัดชลบุรี เป็นอาคารราชการแบบชั้นเดียว สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่นเดียวกับที่ยังคงเหลือปรากฏอยู่ในจังหวัดอื่น ๆ บางจังหวัด สำหรับศาลากลางจังหวัดเดิมนี ปัจจุบันเป็นที่ทำการเทศบาลเมืองชลบุรียุคใหม่ส่วนบนด้านหน้าซึ่งทำเป็นแผงประดับลายปูนปั้นทำเป็นเครื่องหมายตราแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ถูกแก้ไขให้เป็นรูปเรือสำเภาเครื่องหมายของเทศบาลเมืองชลบุรี ส่วนบริเวณรั้วช่องประตูและสภาพแวดล้อมได้มีการตกแต่งอย่างดีและมีรูปแบบที่กลมกลืนกับตัวอาคาร อาคารศาลจังหวัดหลังเดิมก็มีลักษณะทำนองเดียวกันกับศาลากลางจังหวัดบางส่วนได้มีการปรับปรุงบ้าง แต่ไม่มากนัก โดยเฉพาะตรา แผ่นดินยังคงรักษาไว้ในสภาพเดิม

อาคารราชการทั้งสองหลังนี้ หากได้มีการวางแผนปรับปรุงให้ดีตามสภาพเดิมให้มากที่สุด รวมทั้งการปรับและตกแต่งด้านสภาพแวดล้อมให้ดีแล้วก็จะเป็นสถาปัตยกรรมในระยะเริ่มแรกของ ส่วนราชการในจังหวัดชลบุรีที่สูงด้วยคุณค่าเป็นอย่างมาก

หอพระพุทธรูปสิงห์

หอพระพุทธรูปสิงห์ จังหวัดชลบุรี เป็นสถาปัตยกรรมแบบไทยที่มีความสวยงาม สมบูรณ์ด้วยสัดส่วนองค์ประกอบตกแต่งและสถาปัตยกรรมรูปแบบเป็นอาคารแบบตรีมุข ตั้งอยู่บนฐานไพทียกกระดานซ้อนกัน 2 ชั้น มีพนักลูกกรงล้อมรอบ ฐานไพทีชั้นบนทำเป็นห้อง ภายใน ด้านข้างเจาะเป็นช่องหน้าต่างแบบโค้งไม่มีการตกแต่งที่ส่วนนี้ ชั้นบนสุดเป็นหอประดิษฐานองค์พระพุทธรูปสิงห์มิ่งมงคลสิรินาถพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองที่ชาวชลบุรีร่วมกันสร้างขึ้น ส่วนด้านหน้าของหอพระเป็นระเบียงโล่งส่วนในเป็นคูหาประดิษฐานองค์พระ ด้านหน้าของหอพระทำเป็นบันไดทางขึ้นสู่ฐานไพทีแต่ละชั้นและมุขด้านหน้าของส่วนหอพระชั้นบน

ส่วนประดับตกแต่งของหอพระพุทธรูปสิงห์ จะเน้นส่วนที่เป็นหอพระชั้นบน หน้าบันเป็นลวดลายประกอบเครื่องลายของแบบวชิระกา ช่องเสาของมุขด้านหน้าและด้านข้างทำเป็นแบบแผงแลคอสองและซุ้มหน้าบางซุ้มประตูและหน้าต่างทำเป็นแบบซุ้มหน้านางทั้งหมด สภาพโดยทั่วไปของหอพระในปัจจุบันส่วนเครื่องลายของที่เป็นเครื่องไม้แกะสลักปิดทองอยู่ในสภาพที่ชำรุดทรุดโทรมอย่างเห็นได้ชัด

หอพระพุทธรูปสิงห์จังหวัดชลบุรี สถาปนิกผู้ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างคือ ม.ร.ว.มิตรารุณ เกษมศรี สถาปนิกจากกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ซึ่งท่านผู้นี้ได้มีผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมมากมายทั้งแบบไทยและแบบสากลโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เด่นชัดที่สุดก็คือ สถาปัตยกรรมแบบไทย ผลงานสำคัญของท่านผู้นี้ที่ปรากฏในจังหวัดชลบุรี นอกจากหอพระพุทธรูปสิงห์แล้วก็ยังคงมีพระมณฑปและสถาปัตยกรรมบางส่วนภายในบริเวณวัดญาณสังวราราม อำเภอบางละมุงอีกด้วย ม.ร.ว.มิตรารุณ เกษมศรี ในปี พ.ศ. 2530 ท่านได้รับเกียรติจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะ (สถาปัตยกรรม)

หอพระพุทธรูปสิงห์ จังหวัดชลบุรีนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสด็จพระราชดำเนินทรงกระทำพิธีเปิด เมื่อวันที่เสาร์ที่ 8 มกราคม พ.ศ.2509

โรงพยาบาลสมเด็จพระนริศรา

โรงพยาบาลสมเด็จพระนริศราสภากาชาดไทยได้กำเนิดขึ้นในปี พ.ศ.2445 นับถึงปัจจุบัน มีอายุถึง 87 ปี สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า พระบรมราชเทวี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯให้ก่อสร้างขึ้นด้วยพระประสงค์จะเป็นสถานรักษาพยาบาลให้ประชาชนในศรีราชาได้พึ่งอาศัยยามเจ็บไข้ได้ป่วย กำเนิดของโรงพยาบาลและเหตุการณ์ต่อมาเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจสมควรบันทึกให้คนรุ่นหลังได้ทราบพอสังเขปดังนี้

ในราวปี พ.ศ.2442 สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาพระบรมราชเทวี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระวิปโยคเสวยพระทัยอย่างใหญ่หลวง ในการที่สูญเสีย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร อีกทั้งยังทรงสูญเสีย สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าอีก 1 พระองค์ในเวลาใกล้เคียงกัน จนถึงกับทรงพระประชวรหนักจนทรงพระราชดำเนินเกือบไม่ได้ เมื่อแพทย์หลวงได้ถวายการรักษาจนพระอาการดีขึ้น แต่ยังไม่มีการกลับสมบุรณ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯให้เสด็จแปรพระราชฐานมาประทับ ณ หัวเมืองชายทะเล เพื่อทรงได้พักผ่อนพระอิริยาบถในชั้นแรกเสด็จมาประทับที่ตำบลบางพระและต่อมาเมื่อจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้มาทำกิจการป่าไม้อยู่ที่ตำบลศรีราชา จึงได้โปรดเกล้าฯให้ย้ายมาประทับ ณ ตำบลศรีราชา โดยโปรดเกล้าฯให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นผู้ถวายความอารักขา ที่ประทับที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจัดสร้างถาวยนั้น ชั้นแรกอยู่บริเวณชายทะเลใกล้กับบ้านพักของท่านซึ่งในปัจจุบันนี้ได้กลายเป็นที่ทำการเทศบาลศรีราชาและต่อมาย้ายมาประทับพระตำหนักหลังใหม่ซึ่งโปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้นบนยอดเขาในบริเวณโรงพยาบาลปัจจุบัน

เป็นธรรมดาที่เวลาเจ้านายผู้ใหญ่เสด็จ ย่อมมีข้าราชการติดตามมากและมีการเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นประจำ ราษฎรตำบลศรีราชาเองและบริเวณใกล้เคียง ก็ยังมีความเจ็บไข้กันมาก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้แพทย์หลวงช่วยดูแลรักษาชาวบ้านที่มาขอความช่วยเหลือและทรงจัดหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ออกไปช่วยเหลือชาวบ้านในที่ห่างไกลออกไปเป็นครั้งคราว

ต่อมาทรงพระราชนัดเห็นว่า ชาวบ้านเหล่านี้บางรายก็ป่วยมากต้องการสถานที่รับไว้รักษาด้วย พระทัยเปี่ยมด้วยเมตตาคุณจึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงพยาบาลขึ้น โรงพยาบาลหลังแรกก่อสร้างในทะเลตรงบริเวณหน้าชายหาดตรงที่ประทับเป็นเรือนไม้ หลังคามุงจาก 5 หลังปลูกติดต่อกันเป็นหมู่เดียวกัน และโปรดเกล้าฯให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมหมื่นวิจิตรวราณปริชาซึ่งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมพยาบาลในขณะนั้นเสด็จประกอบพิธีเปิดเมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2445 ซึ่งตรงกับวันคล้ายวันประสูติของพระองค์ ภายหลังต่อมาไม่นานพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเยี่ยมสมเด็จพระพันวัสสาฯ จึงโปรดเกล้าพระราชทาน ชื่อโรงพยาบาลนี้ว่า “โรงพยาบาลสมเด็จพระพันวัสสา” จึงโปรดเกล้าพระราชทาน ชื่อโรงพยาบาลนี้ว่า “โรงพยาบาลสมเด็จพระพันวัสสา” เป็นศิริมงคลนับแต่นั้นมา

กาลเวลาล่วงมาอีกประมาณ 5-6 ปี อาคารโรงพยาบาลที่ก่อสร้างในทะเลเริ่มทรุดโทรมเนื่องจากคลื่นลมและเพรียงทะเล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ย้ายโรงพยาบาลขึ้นมาก่อสร้างบนบก (ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งโรงพยาบาลปัจจุบัน) และพระราชทานเงินเป็นค่าก่อสร้างในการย้ายนี้ประมาณสองหมื่นบาทเศษ

เมื่อย้ายโรงพยาบาลในทะเลมาก่อสร้างบนบกประมาณปี พ.ศ. 2451 อาคารทั้งหมดที่มีอยู่ก่อสร้างเป็นอาคารไม้ทั้งสิ้น มีอาคารหลังใหญ่อยู่บริเวณหน้าผาชายทะเล (ตรงบริเวณที่ตั้งตึกเสียงहरินสูตรปัจจุบัน) สำหรับเป็นที่ตรวจโรคและชันบนเป็นที่ทำการ และมีเรือนไม้ 2 หลังสำหรับคนไข้ได้หลังละประมาณ 5 คน กับเรือนยาวชั้นเดียวยกพื้น 1 หลัง สำหรับเป็นที่อยู่ของเจ้าหน้าที่และบ้านแพทย์ผู้ปกครองโรงพยาบาล 1 หลัง อยู่บริเวณหน้าเรือนพักคนไข้สภาพการณ์ของโรงพยาบาลเป็นอยู่เช่นนี้เป็นเวลานานไม่ได้เปลี่ยนแปลงในระหว่างประมาณ ปี พ.ศ.2457 มีการก่อสร้างเรือนในทะเลและมีสะพานไม้ติดต่อถึงกันใช้รักษา ผู้ป่วยพักฟื้นหรือผู้ป่วยเรื้อรัง

สำหรับการปกครองโรงพยาบาลนั้น ในชั้นแรกทรงฝากไว้กับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิจิตรวราณปริชาซึ่งทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมพยาบาล บังคับการโรงพยาบาลศิริราช ต่อมาเมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นวิจิตรวราณปริชาทรงพ้นตำแหน่งไปแล้ว สมเด็จพระพันวัสสาฯทรงพระอัฐระจัดการเองมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนชัยนาทนเรนทร (พระอิสริยยศในสมัยนั้น) เมื่อทรงดำรงตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการโรงพยาบาลศิริราช ทรงช่วยเหลือเป็นส่วนพระองค์

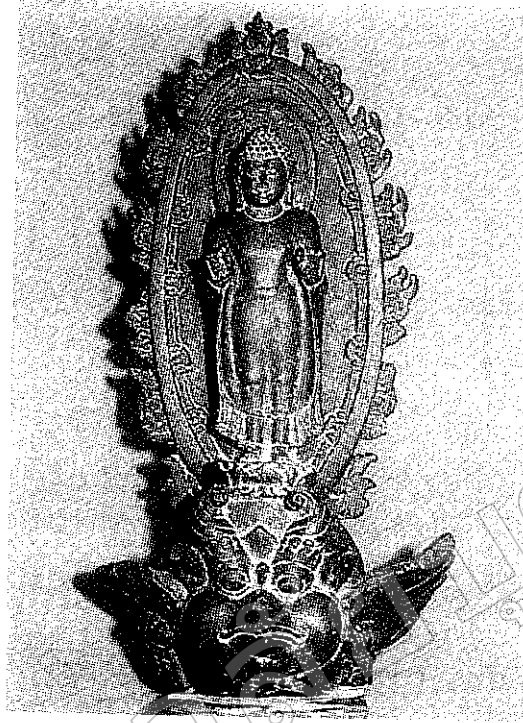
ต่อมาเดือนเมษายน พ.ศ. 2461 โปรดเกล้าฯมอบโรงพยาบาลนี้ให้แก่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดการ ในความดูแลของกระทรวงธรรมการจนถึง พ.ศ.2471 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โอนโรงพยาบาลนี้มาจากกระทรวงธรรมการไปสังกัดอยู่ในสภากาชาดสยาม โดยเหตุที่มีจอมพลสมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงดำรงตำแหน่งอุปนายกผู้อำนวยการในขณะนั้น ทางสภากาชาดได้จัดให้เป็นโรงพยาบาลสาขาขึ้นอยู่กับกองบรรเทาทุกข์และอนามัยตลอดมาจนกระทั่งปี พ.ศ.2515 จึงได้ยกฐานะเป็นกอง ขึ้นตรงกับกรมการเจ้าหน้าที่

ตึกพระพันวัสสา โรงพยาบาลสมเด็จ ณ ศรีราชา

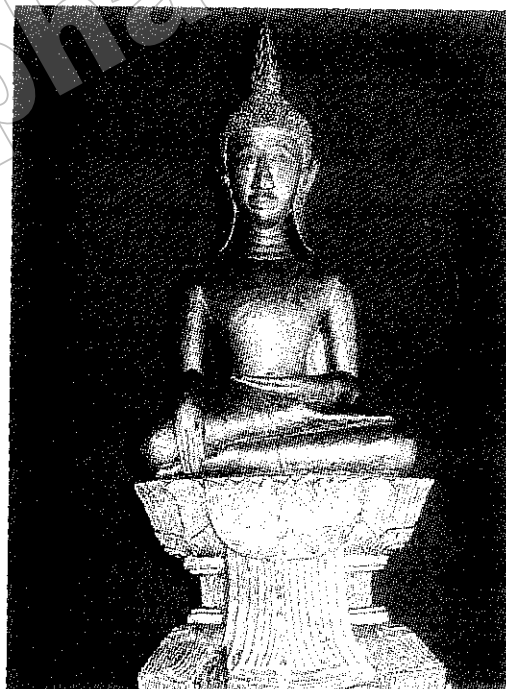

ตึกเสียงहरินสูตร โรงพยาบาลสมเด็จ ณ ศรีราชา

พระพนมสบัติ

3.3 ศิลปวัตถุที่มีคุณค่าทาง ศิลปกรรมและประวัติศาสตร์

หลวงพ่อดัว วัดหัวถนน

อภินันทนาการ

จาก

รองศาสตราจารย์นิติ-ธาดา บุญคุ้ม

พระพนัสบดี

พระพนัสบดีเป็นพระพุทธรูปเป็นพระพุทธรูปประทับยืนยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างขึ้นในระดับพระอุระ ประทับยืนบนดอกบัวเหนือรูปสัตว์ที่เรียกกันว่า “พนัสบดี” มีฉากหลังทำเป็นรัศมีประกอบอยู่โดยรอบ ส่วนองค์พระเป็นศิลปะสมัยทวารวดี แกะสลักด้วยหินเนื้อละเอียดสีดำ สูง 45 เซนติเมตร ชาวบ้านพบจากในคลองบริเวณเมืองพระรถ เมื่อปี พ.ศ. 2460 ปัจจุบันเป็นสมบัติส่วนบุคคลอยู่ในความครอบครองของนางเปรี๊ยะ เสถียร ในท้องที่อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

พระพนัสบดีที่พบที่บริเวณเมืองพระรถนี้ ชาวพนัสและชาวชลบุรีให้ความเคารพนับถือเป็นเสมือนสัญลักษณ์คู่บ้านคู่เมืองของชาวชลบุรีอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นสัญลักษณ์และสิ่งคู่บ้านคู่เมืองของชาวอำเภอพนัสนิคม ซึ่งต่อมาถูกนำมาเป็นต้นแบบหล่อโลหะเพื่อนำไปประดิษฐานไว้ในหอพระของอำเภอพนัสนิคม สำหรับเป็นศูนย์รวมความเชื่อและความศรัทธาที่ชาวพนัสนิคมมีต่อพระพุทธรูปองค์นี้

ความหมายและความเป็นมาของพระพนัสบดี พระพนัสบดีเป็นพระพุทธรูปที่มีการสร้างขึ้นในศิลปะสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16) ลักษณะโดยทั่วไปจะประทับอยู่บนดอกบัวเหนือรูปสัตว์ประหลาดที่เรียกว่าตัวพนัสบดีมีลักษณะสำคัญประกอบด้วยปากเป็นจงอยคล้ายปากครุฑมีเขาค้างคล้ายเขาคูและมียกซึ่งกล่าวกันว่าน่าจะเป็นรูปแบบที่เกิดจากการรวมกันของสัตว์อันเป็นพาหนะของเทพเจ้าสำคัญของฮินดู 3 องค์ คือ ครุฑ อันเป็นพาหนะของพระนารายณ์ โคณนที พาหนะของพระอิศวร และหงส์พาหนะของพระพรหม ซึ่งได้อูกนำมารวมกันเพื่อให้เป็นพาหนะของพระพุทธเจ้า

พระพุทธรูปแบบที่เรียกว่าพระพนัสบดีนี้ได้ปรากฏพบจากหลายแห่งและหลายองค์ด้วยกัน ส่วนใหญ่เป็นลักษณะของพระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างขึ้นเสมอพระอุระ ประทับบนดอกบัวเหนือพนัสบดี แต่ก็มีบางองค์อยู่ในลักษณะประทับนั่ง ส่วนใหญ่จะพบอยู่ในบริเวณตอนกลางของประเทศไทยในแหล่งความเจริญของศิลปกรรมแบบทวารวดี

สำหรับพระพุทธรูปพนัสบดีองค์ที่พบจากบริเวณเมืองพระรถที่อำเภอพนัสนิคมนี้ ถือกันว่าเป็นองค์ที่มีศิลปะลักษณะที่งดงามที่สุดองค์หนึ่งเท่าที่ปรากฏพบจากพระพุทธรูปพนัสบดีองค์อื่น ๆ แสดงออกให้เห็นถึงอิทธิพลที่ได้รับจากศิลปะอินเดีย สมัยราชวงศ์คุปตะ โดยเปรียบเทียบได้จากพระพุทธรูปสมัยทวารวดีที่สร้างขึ้นในระยะเริ่มแรกของคตินี้ ๆ

พระพุทธรูปประทับยืนบนดอกบัวเหนือพนัสบดีนี้ นักวิชาการด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะในปัจจุบันเชื่อกันว่าน่าจะเป็นพระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์มากกว่าจะแสดงถึงเหตุการณ์ที่ปรากฏจากพุทธประวัติตอนอื่น ๆ

หลวงพ่อดัว วัดหัวถนน

หลวงพ่อดัวเป็นปฏิมากรพุทธรูปบูชาแกะสลักจากไม้แก้ว (คนลาวเรียกว่าไม้ตัว) ขนาดหน้าตักกว้าง 1 ฟุต 4 นิ้ว สูง 2 ฟุตเศษ ประดิษฐานอยู่ ณ วัดหัวถนน ตำบลหัวถนน อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

ประวัติเดิมกล่าวกันว่า สมัยหนึ่งนานมาแล้ว เจ้าผู้ครองนครเวียงจันทน์องค์หนึ่ง ไม่ปรากฏพระนาม ประเทศลาว มีพระประสงค์จะได้เรือไว้ใช้ในพระราชสำนัก จึงตรัสสั่งบรรดาข้าราชการบริพารให้เข้าป่าไปตัดไม้และให้ชุดเป็นเรือโกลน แล้วจะนำไปแต่งให้สวยงามในเมือง ข้าราชการบริพารก็ปฏิบัติตามรับสั่ง เมื่อได้เรือโกลนจะชักลากลงสู่แม่น้ำโขง ข้าราชการบริพารได้ไปตัดไม้ตัวต้นหนึ่งแล้วทอนเป็น 3 ท่อน เพื่อจะนำมาเป็นหมอนรองรับเรือโกลนให้สะดวกในการชักลาก เมื่อจัดติดเรือโกลนให้สูงขึ้นเพื่อจะได้สอดไม้หมอนเข้าไปรองรับท้องเรือ แต่พอสอดไม้หมอนซึ่งทำจากไม้ตัวทั้งท่อนเข้าไปใต้ท้องเรือ แทนที่ไม้หมอนทั้ง 3 ท่อนจะขวางรองรับเรือ กลับหันขอยาวไปตามเรือ แม้จะพยายามสักเท่าไร ๆ ก็ไม่สำเร็จ ไม่ยอมให้เรือเกยได้ เป็นที่อัสครยยิ่งนักแก่ข้าราชการบริพารและได้นำความมาทูลทูลขอร้องทั้งหมดนี้ไปกราบบังคมทูลต่อเจ้าผู้ครองนครเวียงจันทน์ให้ทรงทราบ เมื่อทรงทราบเหตุการณ์โดยตลอด จึงตรัสให้ไปตัดไม้หมอนใหม่ ก็ทำการชักลากลงสู่แม่น้ำโขงได้อย่างสะดวกสบาย ข้าราชการบริพารได้นำไม้ตัวที่ติดเรือมาทั้ง 3 ท่อน ขึ้นทูลเกล้าถวายให้ทอดพระเนตร พระองค์ทรงรู้สึกอัสครยยิ่งในพระราชหฤทัยยิ่งนักจึงดำรัสเรียกหาหมอทรงเจ้าเข้าผีมาเข้าเฝ้าพระองค์ได้ทรงทราบจากคนทรงว่าไม้ตัวทั้ง 3 ท่อนนี้มีเทพเจ้าซึ่งมีมหศักดิ์สูงสถิตอยู่ในไม้ 3 ท่อน พระองค์จึงโปรดให้นายช่างปฏิมากรรมแกะสลักไม้ทั้ง 3 ท่อนขึ้นเป็นพระพุทธรูป 3 องค์ แล้วพระองค์ก็อัญเชิญพระพุทธรูปทั้ง 3 องค์เข้าประดิษฐาน ณ วังของพระองค์

พระองค์ได้ตั้งเลขคนจำนวนหนึ่งให้เป็นผู้คอยดูแลรักษาทำความสะอาดสถานที่ และคอยผลัดเปลี่ยนดอกไม้ ธูปเทียน เพื่อเจ้าผู้ครองนครจะเสด็จมาสวดมนต์ไหว้พระ

พวกเลขเหล่านี้เรียกว่า พวกโอกาส พวกโอกาสนี้มีสิทธิยกเว้นไม่ต้องเข้าเป็นทหาร ไม่ต้องส่งส่วยเสียภาษีอากรเข้ารัฐ

พวกโอกาสนี้ได้ปฏิบัติต่อองค์หลวงพ่อดัวสืบตระกูลกันมาตั้งแต่หลวงพ่อดัวประดิษฐานอยู่ ณ ประเทศลาว และติดตามหลวงพ่อดัวมาประดิษฐานอยู่ ณ ประเทศไทย และได้ปฏิบัติรักษาต่อองค์หลวงพ่อดัวสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ ต้นตระกูลของพวกโอกาสชื่อว่า นางเทียม เมื่อถึงเทศกาล นางเทียมจะเข้าทรงเหยียบร่างทนายท มาสรงน้ำในห้องหลวงพ่อดัวเป็นประจำทุกปีจนถึงปัจจุบัน

หลวงพ่อดำมาอยู่ประเทศไทยโดยครอบครัวเชลยเวียงจันทน์ที่ถูกทัพไทยยกทัพไปตีเวียงจันทน์ แล้วกวาดต้อนพวกเชลยเข้าสู่ประเทศไทย บรรดาเชลยลาวเมื่อถูกกวาดต้อนมาคนนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพสักการะนับถือคือหลวงพ่อดำติดมาด้วย

ครั้งแรกพวกเชลยที่นำหลวงพ่อดำมาด้วยนี้เข้าไปอยู่ที่พระประแดง จังหวัดสมุทรปราการแล้วย้ายมาอยู่ที่บางปู ต่อมาอยู่ที่หมู่บ้านบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา แล้วข้ามแม่น้ำบางปะกงมาอยู่ที่หมู่บ้านศรีพะโล หมู่บ้านสวน หมู่บ้านนาป่า ไปงตามูก หมู่บ้านกุฎโง้ง หมู่บ้านหน้าพระธาตุ หมู่บ้านคลองหลวง ตามลำดับ หมู่บ้านหัวถนน ตำบลหัวถนน อำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี จึงเป็นหมู่บ้านที่ประดิษฐานหลวงพ่อดำจนถึงปัจจุบัน

เนื่องจากหลวงพ่อดำเป็นพระพุทธรูปที่ ศักดิ์สิทธิ์มาก ชาวเวียงจันทน์ขอหลวงพ่อดำกลับคืน โดยส่งพระภิกษุ 2 รูปมา แต่ชาวลาวและชาวบ้านหัวถนนต่างก็วิ่งวอนขอให้องค์หลวงพ่อดำอยู่กับตนเพื่อเป็นมิ่งขวัญคุ้มครองโรคภัยให้กับพวกตนภิกษุชาวเวียงจันทน์ผู้มาขอหลวงพ่อดำกลับคืนเวียงจันทน์ 2 รูป มีความเห็นใจ ภิกษุผู้ที่ชื่อว่า หัวท้าวญาชา ได้ชวนชาวลาวและชาวหัวถนนสร้างวัดหัวถนนขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานของหลวงพ่อดำและได้เป็นเจ้าอาวาสองค์แรกของวัดหัวถนน ส่วนภิกษุหัวท้าวญานันผู้น้อง เมื่อสร้างวัดเสร็จแล้วได้เดินทางกลับนครเวียงจันทน์

หลวงพ่อดำซึ่งเดิมเป็นของชาวลาวนครเวียงจันทน์จึงได้มาประดิษฐาน ณ วัดหัวถนน ตำบลหัวถนน อำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี และจังหวัดใกล้เคียงได้เคารพบูชามาตราบเท่าทุกวันนี้

ลักษณะโดยทั่วไปของหลวงพ่อดำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยขัดสมาธิราบประทับเหนือฐาน บัวคว่ำ บัวหงาย ช่วงกลางทำเป็นแบบหน้ากระดานท้องไม้แคบ ๆ ใต้ชั้นบัวคว่ำเป็นแนวโค้งต่อกันคล้ายแบบฐานสิงห์ ชั้นล่างสุดเป็นฐานเขียง ส่วนฐานด้านหน้าได้ชั้นบัวหงายทำเป็นผ้าทิพย์ห้อยลงมา ส่วนฐานค่อนข้างสูง พุทธลักษณะของหลวงพ่อดำวัดหัวถนนนี้เป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบล้านช้างที่ปรากฏนิยมสร้างขึ้นในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและท้องที่บางส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

พระพุทธรูปองค์เดิม วัดธรรมนิมิตต์

พระพุทธรูปมงคลนิมิตต์ วัดธรรมนิมิตต์

ประดิษฐานอยู่ ณ วัดธรรมนิมิตต์ เลขที่ 8 หมู่ 9 ตำบลบ้านสวน อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี เป็นพระพุทธรูปปางประทับเรือชาน สูงประมาณ 32 เมตร เป็นพระปฏิมากรประจำภาคตะวันออก

เดิมสร้างเป็นพุทธรูปในสมัยถึงพุทธกาล ทางคณะสงฆ์ โดยพระเทพเมธี (ชอบ อนุจารี เจ้าคณะจังหวัดชลบุรี) ได้เชิญจอมพล ป. พิบูลสงคราม มาวางศิลาฤกษ์ เมื่อปี พ.ศ. 2499 ได้ทำการสร้างเรื่อยมาแต่ก็ยังไม่สำเร็จ

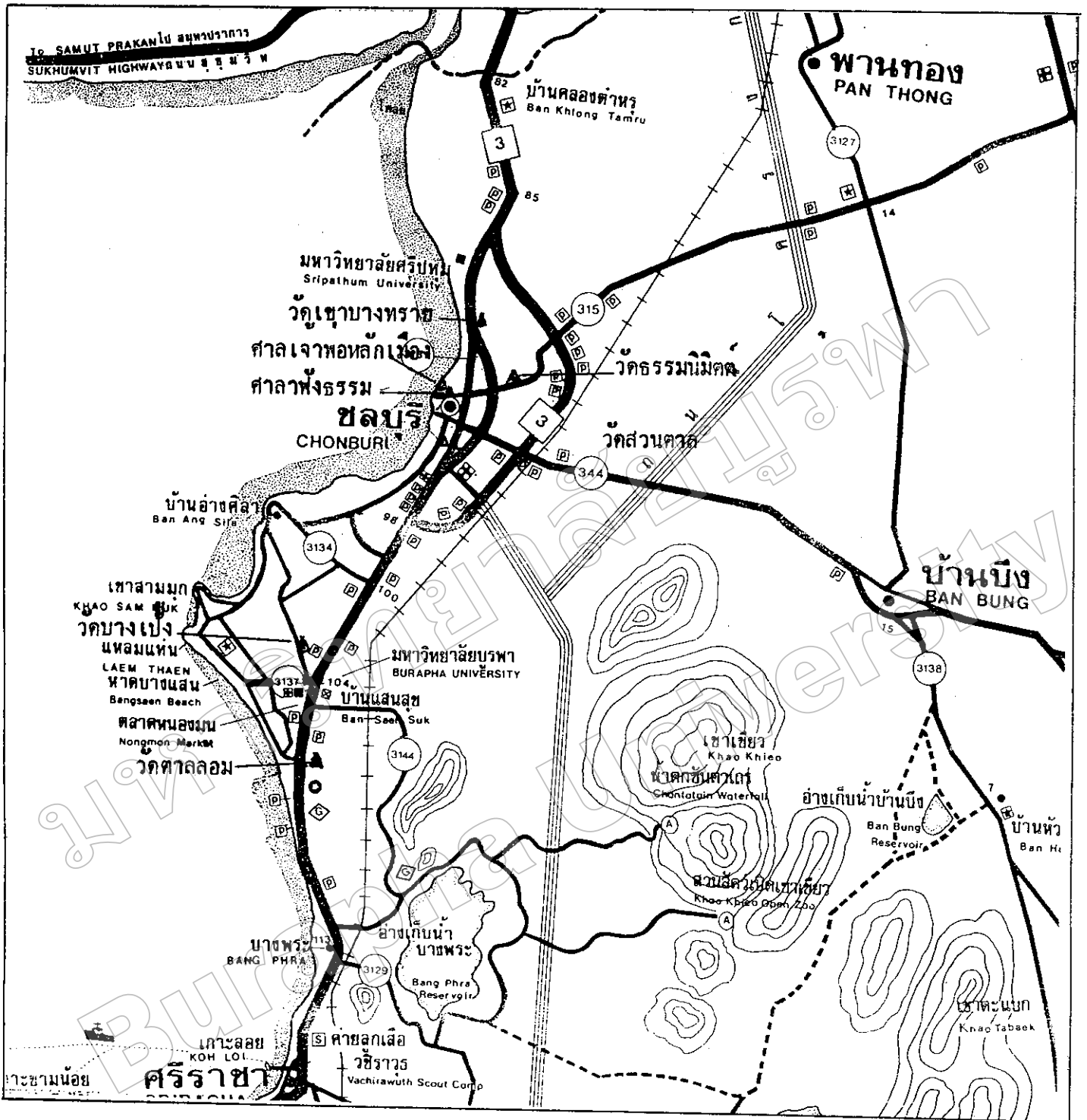
ต่อมาสมัยจอมพลประภาส จารุเสถียร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้สั่งให้นายดำรง สุนทรสารทูล ผู้ว่าราชการจังหวัดในสมัยนั้น สร้างพระพุทธรูปองค์ใหม่ครอบองค์เดิม ซึ่งยังสร้างไม่เสร็จ แต่มีปัญหาที่จะต้องแก้ไขอยู่ 2 ที่ คือ ต้องตัดส่วนเกินออกแค่ ฤกษ์และส่วนฐานด้านหลัง

มีเรื่องแปลกที่ท่านพระครูนิมิตธรรมานุรักษ์ เจ้าอาวาส เล่าให้ฟังว่าในวันที่ 31 ธันวาคม 2513 ท่านนิมนต์พระ 3 รูป ที่มีภูมิลำเนาอยู่ด้านหลังพระพุทธรูปมงคลนิมิตต์ไปสวดมนต์เย็น 3 วัน ติดต่อกัน ในขณะที่พระได้เจริญพระพุทธรูปมนต์เย็นอยู่นั้น มีลมพายุพัดจากทะเลพัดไปถูกองค์พระพุทธรูปมงคลนิมิตต์ที่ถูกตัดฐานด้านหลังองค์พระก็ล้มนอนหงาย พระเศียรของพระพุทธรูปมงคลนิมิตต์ก็หักทับไปบนภักขิของพระ 3 รูป ที่ได้รับนิมนต์ไปสวดมนต์เย็นอยู่นั้น เมื่อเวลา 18.00 น. ซึ่งพระที่อยู่ในภักขินั้นไม่เคยได้รับนิมนต์ไปสวดมนต์เย็นที่ไหนมาก่อนเลย ถ้าท่านยังอยู่ที่ภักขิท่านอาจจะมรณภาพไปแล้วก็ได้ นับว่าเป็นมงคลนิมิตต์ที่เมื่อสร้างพระพุทธรูปมงคลนิมิตต์องค์ปัจจุบันนี้และไม่เคยมีเหตุการณ์ร้ายเกิดขึ้นอีกเลย

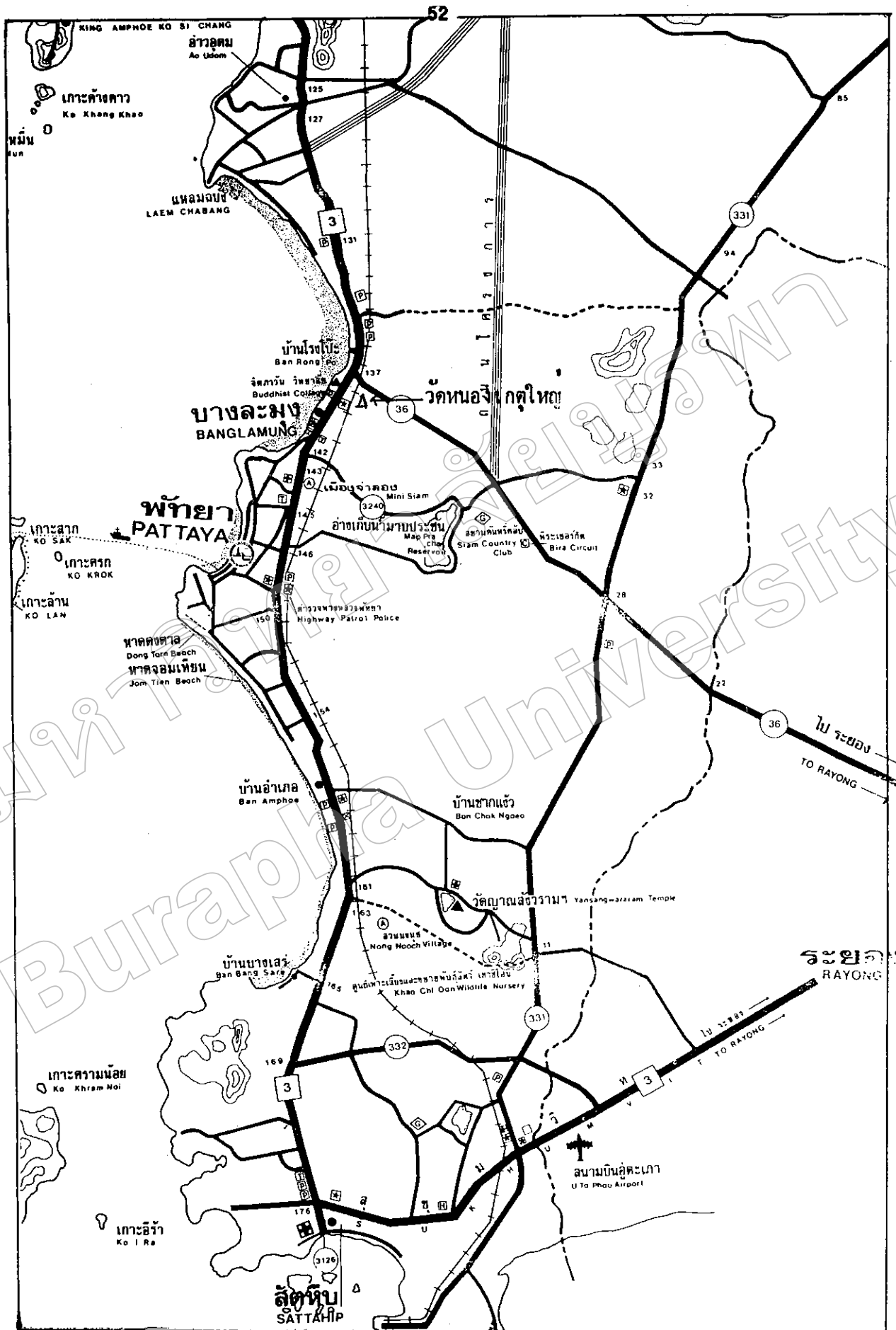
การสร้างพระพุทธรูปมงคลนิมิตต์องค์ใหม่ครอบองค์เดิมนี้นี้ มีโครงการจะสร้างแบบทักขิมาลัยคือมีสระน้ำให้มองเห็นเงาขององค์พระอยู่ในน้ำและมีหอโดมทั้ง 4 ด้าน แล้วจึงทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเบิกพระเนตรใน พ.ศ.2517 แต่โครงการที่จะสร้างทั้งหมดนี้ได้เสร็จสิ้นลงเพียงครึ่งเดียว เพราะมีเหตุการณ์ทางการเมือง 14 ตุลาคม 2516 เกิดขึ้น

องค์พระพุทธรูปมงคลนิมิตต์สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก และเสริมรูปด้วยกระเบื้องโมเสกอันสวยงาม โมเสกที่ประดับเป็นจิ๋วมาจากประเทศญี่ปุ่นส่วนที่เป็นเนื้อเป็นโมเสกที่มาจากประเทศอิตาลี เมื่อประกอบเข้าเป็นองค์พระแล้วก่อให้เกิดศรัทธาน่าเลื่อมใสและมองเห็นจากที่ไกล ๆ หลายกิโลเมตร ใช้งบ-ประมาณในการสร้างทั้งสิ้น 3,200,000 บาท แต่ก็ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ดีนักเพราะยังไม่ได้เบิกพระเนตร เนื่องจากมีเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เกิดขึ้น โครงการนี้ต้องค้างอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา

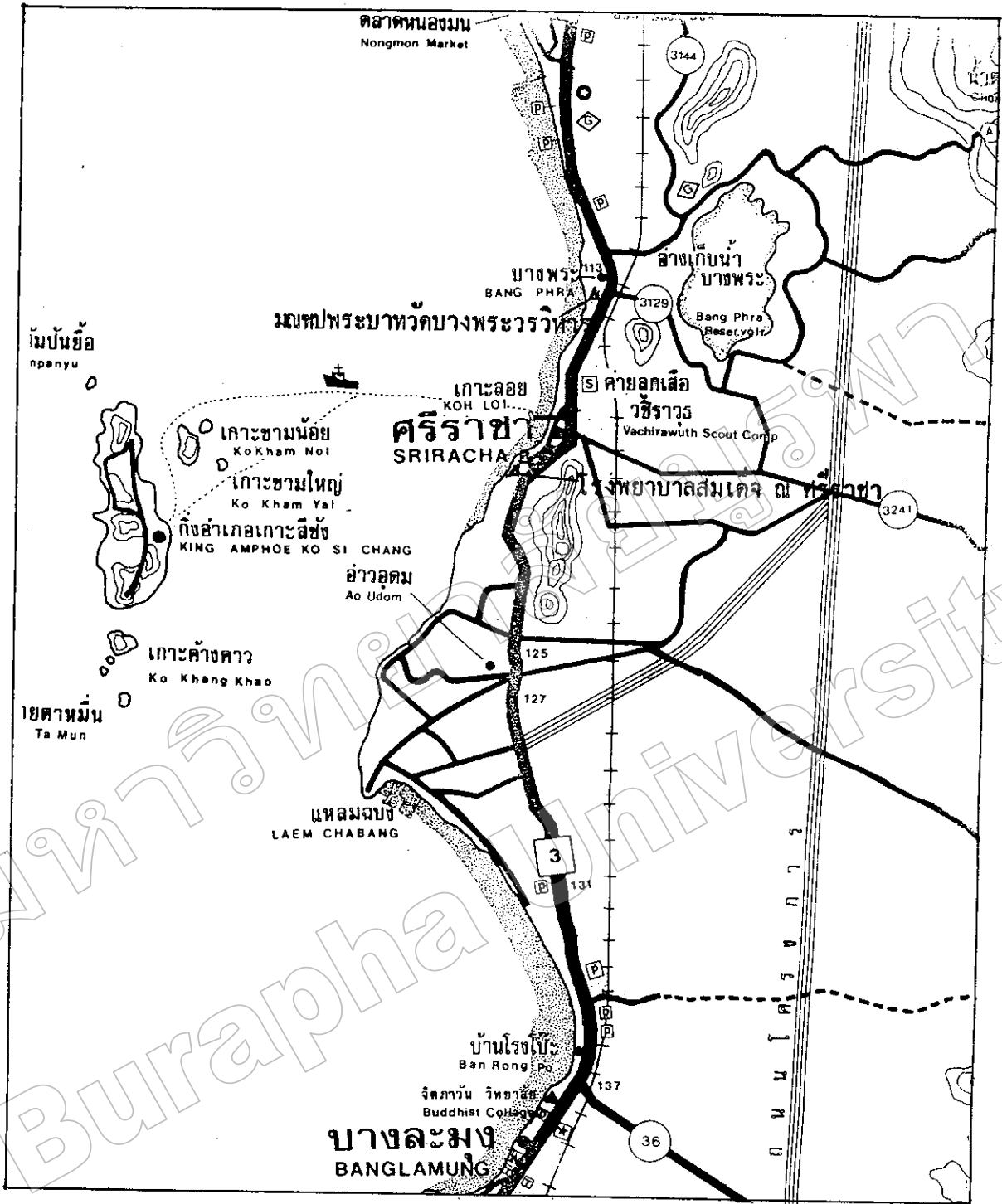
พระพุทธรูปมงคลนิมิตต์เป็นผลงานการออกแบบของอาจารย์จิตร (ประกิต) บัวบุศย์ ราชบัณฑิตและดุสิตบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาศิลปะ

แผนที่อำเภอเมืองชลบุรี

แผนที่อำเภอบางละมุง

แผนที่อำเภอศรีราชา

บรรณานุกรม

การประชุมบำเพ็ญสมณธรรมร่วมกันระหว่างพระวิปัสสนาจารย์ แห่งประเทศไทย ครั้งที่ 32 ประจำปีพุทธศักราช 2533
ณ วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ.ชลบุรี 1-6 พฤษภาคม 2533, 42 หน้า.

จิตติ นพวงศ์, ม.ล. ประวัติวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร ที่ระลึกเสด็จพระราชดำเนินทรงบรรจุพระบรมธาตุและ
ยกฉัตรพระมหามณเฑียรพุทธบาท ภปร.สก. 22 สิงหาคม 2533, โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ 2533, 72 หน้า.

ประวัติหลวงพ่อตัว วัดหัวถนน อ.พนสนิมคม จ.ชลบุรี เฉลลา ศรีสมัย พิมพ์ถวาย ม.ป.ป., 7 หน้า.

จารึกวัดเสม็ด วัดเสม็ด อ.เมือง จ.ชลบุรี.

จิตภาวันวิทยาลัย อนุสรณ์สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดหอสมุดวิจารณ์ธรรม
ณ จิตภาวันวิทยาลัย 26 ธันวาคม 2513 โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ 2513, 57 หน้า.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาคที่ 24 กรมศิลปากร 2508, 178 หน้า

ชลบุรี, จังหวัด อนุสรณ์พิธีเปิดโรงพยาบาลวัดญาณสังวราราม อำเภอบางละมุง 27 มิถุนายน 2527 โรงพิมพ์สหประชา-
พาณิชย์ 2527, 31 หน้า

“วัดญาณสังวราราม และโรงพยาบาล” ในประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดชลบุรี

ตรี อมาตยกุล “นำเที่ยวจังหวัดชลบุรี” วารสารศิลปากร : 59-64 สิงหาคม, 2495

ประยูร อุตสาภา “ศิลปะเมืองศรีพระโลที่ชลบุรี” โดย น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง) เมืองโบราณ 3 : 54-60 กุมภาพันธ์-มีนาคม
2522

ประวัติเขาวงกตทราย และบทขับร้องเพลงไทยบางบท โรงพิมพ์คุรุสภา 2514, 189 หน้า.

ประวัติหลวงพ่อตัว วัดหัวถนน อ.พนสนิมคม จ.ชลบุรี เฉลลา ศรีสมัย พิมพ์ถวาย ม.ป.ป., 7 หน้า.

ปรีดา ศรีชลาลัย เขาพระบาททางทรายชลบุรี ทรงสิทธิ์วรรณ 2533, 19 หน้า

มารุต อัมรานนท์ สมาน สรรพศรี, ข้อมูลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดชลบุรี หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น
จังหวัดชลบุรี ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี โรงเรียนชลกันยานุกูล โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่ 2541, 130 หน้า

ราชวรมณี, พระ (ประยูรต์ ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสนา กระทรงศึกษาธิการ 2527, 463 หน้า

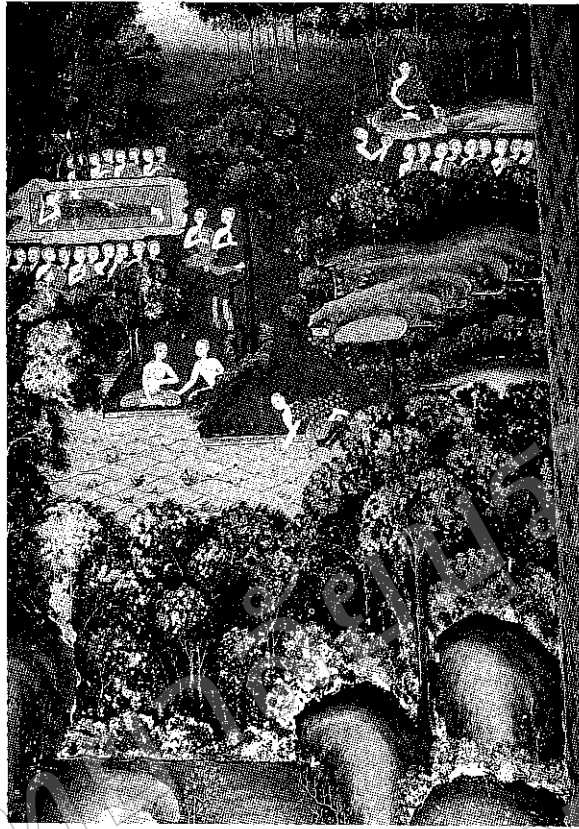
เรื่องจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยเรียงตามลำดับอักษร โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 269 หน้า

ศิลปากร, กรม ชลบุรีโดยสังเขป โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2484, ไม่ครบหน้า

สมาน สรรพศรี สุรัชย์ เรื่องวิวัฒนาการ, พระจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชังหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดชลบุรี
ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่ 2542, 138 หน้า

สุนัย ศศิวิมลพันธุ์ และคนอื่น ๆ ตึกมหิตลอุดุลยเดช โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาส
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ แทนพระองค์ในการประกอบพิธีเปิดตึกมหิตลอุดุลยเดช
ร.พ.สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 5 เมษายน 2532 โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์ 2532, 91 หน้า.

อภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย, มูลนิธิ อนุสรณ์ทรงวาศิลาฤกษ์ วิทยาลัยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 2 ธันวาคม 2510
โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ 2510, 158 หน้า.

การวาระพระคุณครู - อาจารย์

แต่ ท่านผู้ช่วยศาสตราจารย์ มารุต อัมรานนท์
อาจารย์ผู้ให้ความรู้วิชาศิลปะไทย ประวัติศาสตร์ศิลป์
การศึกษาวิจัยศิลปะไทย

ลูกศิษย์

บัณฑิตพาหุศาสตร์บัณฑิต
ภาคตะวันออก